

เอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานการวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปกรรมไทย ของนักศึกษาระดับปริญญาตรี คณะศิลปกรรม สังกัดสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ตำราหนังสือ บทความ และเอกสารประกอบคำบรรยายสัมมนาต่าง ๆ ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของผู้วิจัยขอเสนอรายละเอียดตามหัวข้อ ดังต่อไปนี้

1. ความสำคัญของการอนุรักษ์ศิลปกรรมไทย
2. แนวคิดและปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาในการอนุรักษ์
3. สาเหตุของการเสื่อมสภาพและการสูญหายของศิลปกรรม
4. การอนุรักษ์ศิลปกรรม โบราณสถาน และศิลปโบราณวัตถุ
5. กฎหมายเกี่ยวกับโบราณสถานและศิลปวัตถุ
6. การส่งเสริมและเผยแพร่การอนุรักษ์ศิลปกรรมไทย
7. การเรียนการสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปกรรมไทย
8. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความสำคัญของการอนุรักษ์ศิลปกรรมไทย

ความหมายของคำว่า อนุรักษ์ ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525: 893) ได้ให้หรืออธิบายไว้ว่า การอนุรักษ์ คือ การรักษาให้คงเดิม การอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติก็คือ การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพใช้ได้นานที่สุด เกิดประโยชน์มากที่สุดและสูญเสียน้อยที่สุด การอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม ก็คือ การรู้จักรักษาไว้มิให้สูญสิ้นไปหรือให้อยู่ในสภาพคงเดิม (ไชแสง ศุขะวัฒนะ, 2530: 1)

จนระเบียนกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528 ได้นิยามคำว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การดูแล รักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้ และให้หมายรวมถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะด้วย

การสงวนรักษา หมายความว่า การดูแลรักษาไว้ตามสภาพของเดิมเท่าที่เป็นอยู่ และป้องกันมิให้เสียหายต่อไป

การปฏิสังขรณ์ หมายความว่า การทำให้กลับคืนสู่สภาพอย่างที่เคยเป็นมา

การบูรณะ หมายความว่า การซ่อมแซมและปรับปรุงให้มีรูปทรง ลักษณะ กลมกลืนเหมือนของเดิมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่เดิม และสิ่งที่ทำขึ้นใหม่ (สุวิชัย รัตติกุล, 2530: 1)

วิจิตร สิ้นศิริ นิล เอี่ยมสาอางค์ และไพฑูรย์ เจ๊ะแะ (2524: 37) ให้ความหมายคำว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้หรือการศึกษาการเก็บรักษาวัตถุโบราณและสมบัติของชาติอย่างมีประสิทธิภาพ คงประโยชน์นานที่สุด สูญเสียน้อยที่สุด หรือพยายามให้คงสภาพเดิมไว้จะเป็นการดีที่สุด

พระโสภณคณาภรณ์ (2530: 1) ให้ความหมายการอนุรักษ์ว่า เป็นการตามรักษา การระมัดระวัง การป้องกัน ซึ่งในแง่ของการปฏิบัติจึงเป็นเหมือนการบริหารตนจนถึงการบริหารประเทศ ซึ่งต้องทำครบทั้ง 4 ขั้นตอน คือ

1. การบำรุง ซึ่งต้องทำด้วยการพยายามรักษาเจตนารมณ์ในการสร้างให้อยู่ในสถานะเดิม เช่น การสร้างพระพุทธรูปมาควรงดงามตามแนวของมหาปรีสลักษณะ ไม่ควรถูกทำอะไรไปตามความพอใจ

2. การบำบัด หมายถึง การพยายามขจัดความรู้สึก การกระทำ ในลักษณะทำลายขาดความเคารพ ลดคุณค่าของพระพุทธรูปมาให้เป็นเพียงสินค้าชนิดหนึ่ง การขจัดความรู้สึกนึกคิด การกระทำดังกล่าวจะต้องใช้การศึกษา การเผยแพร่เป็นหลักสำคัญ และให้กฎหมายในการขจัดบำบัดอย่างเฉียบขาด

3. การตามรักษา เป็นหัวใจของการอนุรักษ์ ซึ่งคนที่เห็นควรบูรณะ ซ่อมแซม เป็นพวกที่มองเห็นแง่ของบุญนียวัตถุ จะต้องมีความประณีต สวยงาม จึงจะสามารถมีมนำจิตใจให้เกิดศรัทธา เลื่อมใสพระพุทธศาสนาได้ แต่คนที่มองเห็นแง่ไม่ควรบูรณะ ซ่อมแซมมักมองเห็นแง่ของโบราณวัตถุ กล่าวการบนเบื่อนั่นแง่ศิลปกรรม ปฎิมากรรม โบราณคดี ด้วยเหตุนี้ โบราณสถาน โบราณวัตถุ บุญนียสถานส่วนหนึ่งจึงทำได้เพียงรักษาให้คงอยู่กับเสื่อมไป

ถ้าจะพื้นฐานตามความคิดจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเห็นว่า เมื่อสมัยพระพุทธกาล ก็มีการพยาบาลรักษา มารดา บิดาป่วย ลูก ๆ ก็ต้องรักษา และพระเจดีย์ต่าง ๆ ในอดีตมีการชำรุดหักพังไปมาก แม้แต่สังเวชนียสถานก็มีการบูรณะ ปฏิสังขรณ์กันมาตลอด เราปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้า ๆ บุพการี เจดีย์สถานฉันทิต คารปฏิบัติต่อโบราณสถาน ศิลปโบราณวัตถุที่ชำรุดแตกหัก ฉันทัน

4. การป้องกัน จะต้องรักษารูปแบบ เจตนารมณ์ในการสร้างโบราณสถาน ศิลปโบราณวัตถุและผลประโยชน์ในด้านจิตใจ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมี หลักสูตรการศึกษาที่สร้างจิตสำนึกของพระสงฆ์ ประชาชนทั่วไปให้มองเห็นความสำคัญของโบราณสถานและศิลปโบราณวัตถุ พร้อมทั้งสำนึกคุณค่าทางโบราณคดี

วิทยาการที่มาให้ความรู้จะต้องมาจากแหล่งต่าง ๆ เพื่อสามารถปลูกเร้าให้ พระสงฆ์ ประชาชน มองเห็นคุณค่าของโบราณสถาน และศิลปโบราณวัตถุ ทุกแห่งทุกมุม จะต้องมีการประชาสัมพันธ์สร้างสำนึกร่วมกันในการที่จะปลูกฝัง กระตุ้นเร้า การอนุรักษ์โบราณสถาน ศิลปโบราณวัตถุ ให้กลายเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่ฝังในสายเลือดของคนในชาติ

อารักษ์ ฌ สงขลา (2530: 2) อธิบายความหมายของการอนุรักษ์ว่า เป็นการระวังรักษา หลักฐานของความเจริญก้าวหน้าที่สำคัญหรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการรักษาสภาพความเป็นอยู่ตลอดถึงการป้องกันอิทธิพลจากสิ่งที่เป็นอันตราย ที่เกิดขึ้นกับอนุสรณ์สถานศิลปกรรม และหลักฐานการบันทึกทางประวัติศาสตร์ อันเป็นเครื่องพิสูจน์และเป็นหลักฐานยืนยัน

การอนุรักษ์สมบัติทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าของชาติ สิ่งแรกที่จะต้องดำเนินการก็คือ

1. จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคัดเลือกงานชิ้นเยี่ยม ๆ และนำเสนอเพื่อเข้าบัญชีเป็นสมบัติของชาติ ให้เป็นแบบรายการอย่างมีระเบียบ
2. กำหนดที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่สามารถรู้จักได้ตามสากล
3. บันทึกส่วนสำคัญ ๆ ไว้เพื่อป้องกันความชำรุดสูญหายในอนาคต มีกฎหมายคุ้มครอง
4. ศึกษาค้นคว้าสาระสำคัญของแบบอย่างที่น่าอน
5. กำหนดและมีหลักฐานภาพถ่ายสิ่งต่าง ๆ

ความหมายของการอนุรักษ์ที่มีผู้ให้คำจำกัดความไว้หลายท่าน ตามทัศนะของแต่ละคนพอสรุปได้ว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การบำรุงรักษาไว้ซึ่งงานสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม โบราณคดีที่มีคุณค่าอย่างมากเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่จะต้องรักษาไว้ตราบนานเท่านานเพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็นและศึกษาหาความรู้จากสิ่งนั้น

ส่วนคำว่า ศิลปกรรม หมายถึง สิ่งที่เป็นศิลปะ สิ่งที่เกิดสร้างขึ้นเป็นศิลปะ คำว่า ศิลปะ หมายถึง การประดับ ฝีมือ ฝีมือทางการช่าง การแสดงออกให้เห็นถึงอารมณ์สะท้อนใจ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2525: 771)

องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational Scientific Cultural Organization หรือ UNESCO) ให้ความหมายของคำว่า ศิลปกรรม หมายถึง มรดกทางวัฒนธรรมตั้งสถานที่ต่อไปนี้

1. อนุสรณ์ : ผลงานทางสถาปัตยกรรม ผลงานภาพแกะสลักทางโบราณสถาน และภาพเขียนส่วนประกอบทางโบราณคดี รอยจารึกเก่าที่อยู่อาศัย และการรวมลักษณะต่าง ๆ ซึ่งมีคุณค่าอย่างเด่นชัดในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะหรือวิทยาการ
2. กลุ่มสถานที่ก่อสร้าง : กลุ่มสถานที่ที่แยกหรือเชื่อมต่อกันซึ่งทางสถาปัตยกรรมปรากฏในภูมิทัศน์ว่ามีคุณค่าอย่างเด่นชัดในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ หรือวิทยาการ
3. แหล่งสถานที่สำคัญ : ผลงานฝีมือมนุษย์หรือผลงานผสมผสานของธรรมชาติและมนุษย์ รวมทั้งที่เป็นแหล่งทางโบราณคดี ซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ชาติวงศ์วิทยา หรือมนุษยวิทยา (UNESCO, 1983: 6)

ศิลปกรรมไทยนั้นมีมานานแล้วตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยประวัติศาสตร์ เป็นสิ่งสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่เป็นเจ้าของถิ่นอยู่ในอาณาจักรไทยในปัจจุบัน ซึ่งแสดงถึงแหล่งอารยธรรมสูงสุดของโลกแห่งหนึ่ง จากมติที่ประชุมสากลที่เมือง นีซ ประเทศฝรั่งเศส (กระทรวงศึกษาธิการ, 2525: 104) จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ประชาชนทุกคนจะต้องเอาใจใส่เพื่อรักษาคุณค่าของแผ่นดินและอุดมการณ์ ตลอดจนวิญญาณของเผ่าพันธุ์นั้น ๆ ว่าเป็นสิ่งที่แสดงถึงศักดิ์ศรีเกียรติภูมิ และความภาคภูมิใจร่วมกันของคนไทย

ความสำคัญของโบราณสถาน และศิลปโบราณวัตถุ

คำว่า โบราณ หมายถึง มีมาแล้ว ช้านาน เก่าก่อน ส่วนคำว่า โบราณสถาน หมายถึงสิ่งที่เคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น โบสถ์ วิหาร วัง มีอายุกว่า 100 ปีขึ้นไป (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2525: 490)

โบราณสถาน ตามความหมายในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 มาตรา 4 กล่าวว่า โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุ หรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดีและให้หมายรวมถึง ศิลปะวัตถุที่ติดตั้งประจำที่อสังหาริมทรัพย์นั้นด้วย (เสถียร วิชัยลักษณ์ สืบวงศ์ วิชัยลักษณ์ และนิติศาสตร์บัณฑิต แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์รวบรวม, 2531: 2)

ปรีชา กาญจนาคม (2525: 2) ให้ความหมายคำว่า โบราณสถาน หมายถึง สิ่งที่ตั้ง
 ติดแน่นอยู่บนพื้นดินและมีขนาดใหญ่เกินกว่าที่จะนำเคลื่อนที่ไปได้ เมื่อเวลาจะศึกษาหรือหาหลักฐาน
 ใด ๆ เกี่ยวกับโบราณสถาน จะต้องไปศึกษาถึงสถานที่ซึ่งโบราณสถานนั้นตั้งอยู่ นอกจากนี้
 โบราณสถานไม่จำเป็นต้องหมายถึงเฉพาะที่เป็นตัวอาคาร หรือสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมเสมอ
 ไป อาจหมายถึงบริเวณ หรือสถานที่ที่เกี่ยวข้องและมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เช่น การขึ้น
 ทะเบียนสนามหลวงให้เป็นโบราณสถานของกรมศิลปากร

อนุวิทย์ เจริญศุกุล (2530: 2) กล่าวว่า โบราณสถาน หมายถึง บรรดางาน
 สถาปัตยกรรมและวิศวกรรมที่ชุมชนสมัยต่าง ๆ จนประวัติศาสตร์ได้สร้างทำขึ้น เพื่อการดำรงอยู่
 ทั้งในภาวะกายภาพ และการดำรงเอกลักษณ์ทางจิตใจตามกรณีแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม
 การเมือง วัฒนธรรม และความจรรโลงใจที่มีอยู่ในขณะนั้น ฉะนั้นโบราณสถานจึงเริ่มตั้งแต่
 อาคารวัด ๗ อาคารเดี่ยว กลุ่มพ้องอาคาร ระบบโครงสร้างทางวิศวกรรมจนถึงระดับทั้งเมือง

วิจิตร สิ้นสิริ นิล เอี่ยมสำอางค์ และไพฑูริย์ เจ้าแสบ (2524: 37) ให้ความ
 ความหมายคำว่า โบราณสถาน หมายถึง สมบัติของชาติที่บุคคลรุ่นก่อน ๆ จะเป็นชนชาติใดก็ได้
 ที่พยายามก่อสร้างวัตถุต่าง ๆ ที่ไม่สามารถเคลื่อนย้ายไปได้ เช่น พระปฐมเจดีย์ พระบรมธาตุ
 พระธาตุ ปราสาท และสถาปัตยกรรมต่าง ๆ

ดังนั้นความหมายของโบราณสถานน่าจะหมายถึง สิ่งก่อสร้าง หรือสถานที่ที่อยู่บนพื้นดิน
 มีจุดประสงค์และเป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อใช้ประโยชน์ในภาวะกายภาพ และการดำรง
 เอกลักษณ์ทางจิตใจตามกรณีแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และความ
 จรรโลงใจ ซึ่งมีคุณค่าดีเด่นทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ สุนทรียศาสตร์ ชาดวงศวิทยา
 มนุษยวิทยา หรือวิทยาการเทคโนโลยี

ประเภทของโบราณสถาน

แนวความคิดในการจัดแบ่งประเภทของโบราณสถาน ได้มีการจัดแบ่งออกตาม
 กรอบความคิดที่นักวิชาการทำการศึกษา โดยแยกออกเป็น

ก. โบราณสถานที่พิจารณาแบ่งประโยชน์ใช้สอย การจัดประเภทนี้มุ่งอยู่ที่ประโยชน์
 และจุดมุ่งหมายที่ตั้งใจสร้างมาแต่แรก (อุไรวรรณ ตันติวงษ์, 2528: 55) ซึ่งแยกออกเป็น

1) เนื่องมาจากความเลื่อมใสทางศาสนา ได้แก่ โบสถ์ วิหาร เจดีย์ ส্তুป
 ปราสาทหิน เทวสถาน เป็นต้น

2) การปกครอง การสังคม ได้แก่ พระราชวัง ปราสาท อาคารบ้านเรือน ถนน คูคลอง และกำแพงเมือง เป็นต้น

3) สิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ ทั้งเพื่อกิจกรรมส่วนตัวและส่วนรวม เช่น เจดีย์ที่บรรจุกระดูกของบุคคลสำคัญ

ข. โบราณสถานแบ่งตามการบูรณะ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท (ปรีชา กาญจนาคม, 2525: 9) คือ

1) โบราณสถานที่ร้างแล้ว ซากโบราณสถาน (dead monument) หมายถึง โบราณสถานที่เคยใช้สอยของพระสงฆ์ หรือพระมหากษัตริย์แต่ก่อน ในปัจจุบันไม่ได้ใช้ประโยชน์ แต่อย่างใด เป็นสถานที่สำหรับศึกษาค้นคว้า และจรรโลงใจ เท่านั้น เช่น ปราสาทหินพิมาย ปราสาทหินพนมรุ้ง เป็นต้น

2) โบราณสถานที่ยังมีประโยชน์ใช้สอยอยู่ โบราณสถานที่ยังไม่ร้าง (living monument) หมายถึง โบราณสถานที่เคยใช้สอยและรุ่งเรืองในประวัติศาสตร์ ศิลปะ โบราณคดี และปัจจุบันยังคงมีประโยชน์ใช้สอยอยู่ เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดเบญจมบพิตร เป็นต้น

ค. โบราณสถานแบ่งตามประเภทของวัสดุที่ใช้ก่อสร้าง แบ่งออกเป็น 3 ประเภท (กรมศิลปากร, 2517: 90) คือ

1) โบราณสถานที่ก่อสร้างด้วยดิน ได้แก่ เนินดิน กำแพงเมือง คูเมือง หรือถนน เป็นต้น

2) โบราณสถานที่ก่อสร้างด้วยอิฐ ได้แก่ โบสถ์ วิหาร พระปราสาท เจดีย์ เป็นต้น

3) โบราณสถานที่ก่อสร้างด้วยหินหรือศิลาแลง ได้แก่ ปราสาทหินต่าง ๆ เช่น เทวสถานต่าง ๆ กำแพงเมือง ป้อมประตูเมือง โบสถ์ เจดีย์ ฯลฯ หินที่นิยมใช้ในการก่อสร้างมักจะเป็นหินทราย และศิลาแลง

ง. พิจารณาตามเนื้อหาทางวิชาการ โดยจัดโบราณสถานทั้งหมดเป็นเอกสารที่จะอำนวยความสะดวกได้โดยตรงกับการศึกษาทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ศิลปะ โบราณคดีตลอดจนถึงประวัติศาสตร์สังคมในบางกรณี (อนุวิทย์ เจริญศุกุล, 2530: 2-4 ; กรมศิลปากร, 2533: 82) ได้จัดแบ่งตามลักษณะมีไว้ 7 ประเภท คือ

1) อนุสาวรีย์แห่งชาติ (National Historic Statues) หมายถึง อนุสรณ์สถานต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นเพื่อบุคคล หรือเรื่องราวที่ประชาชนจะต้องร่วมรำลึกถึงด้วยกัน อนุสาวรีย์แห่งชาติอาจมีได้มีอายุเก่าแก่เนื่องจากการจัดสร้างขึ้นภายหลัง แต่อนุสาวรีย์ได้เป็น

ตัวแทนของเรื่องราว หรือบุคคลที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ หรือเป็นที่เคารพอย่างสูงในชาติ เช่น องค์พระแก้วมรกต เจดีย์ยุทธหัตถี อนุสาวรีย์สมเด็จพระปิยะมหาราช (พระบรมรูปทรงม้า) ศาลหลักเมือง เป็นต้น

2) โบราณสถานสัญลักษณ์แห่งชาติ (National Historic Landmarks) หมายถึงโบราณสถานใดก็ตาม อาจมาจากรูปแบบของอาคาร แหล่งโบราณคดี สิ่งก่อสร้างทางวิศวกรรม อนุสาวรีย์หรือรูปแบบใดก็ได้ ที่มีความสำคัญสูงสุด หากชาติชาติซึ่งโบราณสถานนั้นไป จะเป็นการสูญเสียอย่างใหญ่หลวง เนื่องจากโบราณสถานนั้น ๆ เป็นสัญลักษณ์ของชาติ หรือเป็นเอกลักษณ์ของชาติ เช่น พระบรมมหาราชวัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระธาตุนม วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พระธาตุดอยสุเทพ เมืองสุโขทัย เมืองอยุธยา เป็นต้น

3) อาคารสถาปัตยกรรมแห่งชาติ (National Historic Building) หมายถึงอาคารและสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรม และวิศวกรรมอันทรงไว้ซึ่งคุณค่าอย่างสูงทางศิลปะ สถาปัตยกรรม วิศวกรรม แสดงถึงการประดิษฐ์คิดค้นใหม่ ๆ ในยุคอดีต ซึ่งมีผลต่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน หรือเกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญหรือเหตุการณ์สำคัญแห่งชาติ เช่น พระที่นั่งอนันตสมาคม สะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ (สะพานพุทธ) สวนในพระราชวังโบราณอยุธยา สนามหลวง เป็นต้น

4) ย่านประวัติศาสตร์ (National Historic Districts) หมายถึงพื้นที่ที่กำหนดขอบเขตได้พื้นที่หนึ่งด้วยความหนาแน่นทางสถาปัตยกรรม เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ การวางผังเมือง หรือสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยมีอาคาร สิ่งก่อสร้าง ถนนหนทาง และ/หรือองค์ประกอบอื่น ๆ ในพื้นที่รวมอยู่ด้วยทั้งสิ้น โดยรูปแบบหรือเนื้อหาเรื่องราวความสำคัญ ของพื้นที่นั้น ท้ายพื้นที่นั้นจัดอยู่ได้หนึ่งในลักษณะต่อไปนี้

(ก) ย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม (architectural or historic district)

(ข) ย่านประวัติศาสตร์พาณิชย์ (commercial district)

(ค) ย่านประวัติศาสตร์ทางอุตสาหกรรม (industrial district)

(ง) ย่านประวัติศาสตร์พินถิ่น (rural district)

(จ) เขตพื้นที่ทางโบราณคดี (archaeological district)

ซึ่งย่านประวัติศาสตร์นั้น ๆ จะต้องแสดงให้เห็นถึงสาระสำคัญของพื้นที่ได้โดดเด่นยิ่งกว่าย่านประวัติศาสตร์ระดับท้องถิ่นโดยทั่วไป เช่น ย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเกาะ

รัตนกสินทร์ ย่านประวัติศาสตร์การพาณิชย์ภูเก็ต เขตพื้นที่ทางโบราณคดีแห่งภาพเขียนสีอ่าวพังงา
แหล่งเตาทุเรียงจังหวัดสุโขทัย เป็นต้น

5) อุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติ (National Historic Parks) หมายถึง
พื้นที่ที่กำหนดขอบเขตให้พื้นที่หนึ่งซึ่งมีเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม
และวิศวกรรมรวมกับสภาพแวดล้อมทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้น และโดยธรรมชาติอันมนุษย์ใช้งาน เช่น
แม่น้ำ หรือภูเขาในพื้นที่นั้น อันจะทำให้สาระทางประวัติศาสตร์และการควบคุม พิทักษ์รักษาพื้นที่
ประวัติศาสตร์ให้ดำรงไว้ได้ อุทยานประวัติศาสตร์อาจครอบคลุมพื้นที่มากกว่าพื้นที่ย่านประวัติศาสตร์
หรือนครประวัติศาสตร์ อุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติ ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยาน
ประวัติศาสตร์กำแพงเพชร เป็นต้น

6) นครประวัติศาสตร์แห่งชาติ (National Historic Cities) หมายถึง
เมืองและนคร ซึ่งย่อมกำหนดขอบเขตการตั้งถิ่นฐานได้ อาจจะใช้กำแพงเมือง คูน้ำหรือคันดิน
อันแสดงถึงหลักฐานความเป็นเมือง หรือนครซึ่งมีแบบอย่างทางวัฒนธรรม อารามของผังเมือง
สาระสำคัญทางประวัติศาสตร์ องค์ประกอบของเมืองสถาปัตยกรรม วิศวกรรม ผังเมือง และ/
หรือชีวิตความเป็นอยู่ซึ่งยังคงแสดงให้เห็นได้ในปัจจุบัน อันโดดเด่นและมีคุณค่ายิ่งกว่าเมืองอื่นใด
ซึ่งได้แก่ เมืองสุโขทัย เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงแสน เป็นต้น

7) ซากโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์แห่งชาติ (Trace of
National Archaeology or National Historic Sites) หมายถึง แหล่งโบราณคดี
ประวัติศาสตร์และซากโบราณสถาน ซึ่งเป็นหลักฐานแสดงถึงประวัติศาสตร์อันสำคัญยิ่งของชาติใน
ช่วงเวลานั้นในอดีต เช่น ซากเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ ซากเมืองอยุธยา บ้านเชียง หมู่บ้าน
ปริตฤเกส เป็นต้น

การแบ่งประเภทของโบราณสถานดังกล่าว จะพบว่าการศึกษาเพื่อการอนุรักษ์
โบราณสถานนั้นให้คงอยู่ การแบ่งประเภทโบราณสถานนั้น ข้อ คือ การแบ่งตามหลักบูรณะนั้น
ความหมายจะครอบคลุมเนื้อหาที่ต้องการศึกษา คือจะต้องศึกษาถึงบทบาทโบราณสถานเหล่านั้น ว่า
ว่าประชาชนปัจจุบันยังใช้ประโยชน์อยู่หรือไม่ การที่จะซ่อมแซมก็ต้องพิจารณาถึงความเหมาะสม
และความพอใจของคนในท้องถิ่น เพราะถ้าเกิดความไม่พอใจขึ้นแล้วแทนที่จะทำให้เกิดผลดี ก็อาจ
เกิดผลเสียได้ โบราณสถานที่ยังคงอยู่ไม่ค่อมจะมีปัญหานักงานการบูรณะ ซ่อมแซมใหม่ แต่มักมีปัญหาว่า
ซ่อมแซมแล้วขาดคนดูแล เช่น โบราณสถานในเขตตำบลคูบัว อําเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ซึ่งทำ
การซ่อมแซมแล้วก็ปล่อยทิ้งไว้ มีเศษขยะ วัชพืช ปกคลุมอยู่ทั่วบริเวณ ก่อให้เกิดมลภาวะทาง

สายตา (visual pollution) ซึ่งควรจะมีการเตรียมขั้นตอนการอนุรักษ์โบราณสถานนั้นให้คง
อยู่ในสภาพที่เหมาะสมและมีคุณค่าตลอดจนหาบุคลากรเพื่อการดูแลรักษา ก็จะเป็นการสร้างวัด
ความภูมิใจแก่ผู้ที่ได้พบเห็น

ศิลปโบราณวัตถุ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525: 490) คำว่า
โบราณวัตถุ หมายถึงสิ่งของโบราณที่เคลื่อนที่ได้ เช่น พระพุทธรูป เทวรูป ศิลาคาริก มีอายุเก่า
กว่า 100 ปีขึ้นไป

ส่วนคำว่า โบราณวัตถุ ตามความหมายในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ
ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 มาตรา 4 กล่าวถึง โบราณวัตถุ หมายถึง
สิ่งหามทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็น
ส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการ
ประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสิ่งหามทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ทางศิลปะ
ประวัติศาสตร์และโบราณคดี (เสถียร วิชัยลักษณ์และคณะ รวบรวม 2531: 2)

ศิลปวัตถุ หมายถึง สิ่งที่ทำด้วยฝีมือ และเป็นสิ่งที่นิยมกันว่ามีคุณค่าทางศิลปะ
(เสถียร วิชัยลักษณ์ และคณะ รวบรวม, 2531: 2)

วิจิตร สิ้นสิริ นิล เอี่ยมสำอางค์ และไพฑูรย์ เจ๊ะแสบ (2524: 37) ให้
ความหมายคำว่า โบราณวัตถุ หมายถึง วัตถุโบราณที่เป็นศิลปกรรมหรือปฏิมากรรมขนาดเล็ก
สามารถจะเคลื่อนย้ายได้ เช่น ศิลาคาริก พระพุทธรูปต่าง ๆ เครื่องลายคราม เครื่องใช้ของ
คนยุคก่อน ๆ เป็นต้น

ดังนั้นคำว่า ศิลปะโบราณวัตถุ หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างหรือกำหนดขึ้นในอดีตด้วย
ความสามารถ สติปัญญา กาลังกาย กาลังใจ และได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าทางศิลปะวัฒนธรรม
ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวิทยาการทางเทคโนโลยี

ประเภทของศิลปโบราณวัตถุ

ศิลปโบราณวัตถุ ได้แบ่งประเภทของศิลปโบราณวัตถุตามลักษณะวัตถุหลักโดยแบ่งออก
เป็น 3 ประเภทด้วยกัน (Feilden, 1979: 3) คือ

1. อนินทรีย์วัตถุ (Inorganic) หมายถึง พวกหินเซรามิค แก้ว ดินเผา อิฐ
ลาวลายปูนปั้น และโลหะ

2. อินทรีย์วัตถุ (Organic) หมายถึง พืชไม้ กระจูด งาม หนังสัตว์ กระจาดและเอกสารสำคัญ สิ่งทอต่าง ๆ

3. วัตถุพื้นผิว (Surface) หมายถึง ภาพจิตรกรรมฝาผนัง และภาพที่ตกแต่ง ด้วยกระเบื้องเคลือบ (mosaics)

ประโยชน์ของโบราณสถานและศิลปโบราณวัตถุ

โบราณสถานและศิลปโบราณวัตถุ มีความสำคัญและให้ประโยชน์ในหลาย ๆ ด้าน ดังนั้นการพิทักษ์รักษาโบราณสถานไว้ เพื่อเป็นประจักษ์พยานของความรุ่งเรืองในอดีตจึงมีความสำคัญ เช่นเดียวกันประโยชน์ของโบราณสถานและศิลปโบราณวัตถุ ที่สำคัญ ๆ (วิจิตร สิ้นสิริและคณะ, 2524: 38) มีดังนี้

1. มีคุณค่าทางวิชาโบราณคดีและประวัติศาสตร์ เช่น การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน การศึกษาเรื่องเศรษฐกิจ กำลังคน เป็นต้น
2. มีคุณค่าทางศาสนา คือเป็นที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา
3. มีคุณค่าทางการศึกษาทั่วไป เช่น เป็นสถานที่ศึกษาของประชาชน เป็นศูนย์รวมของประชาชน
4. มีคุณค่าทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม เช่น การออกแบบสิ่งก่อสร้าง ลวดลายต่าง ๆ การสืบทอดของวัฒนธรรม เป็นต้น
5. คุณค่าทางคุณธรรม เช่น เกิดรักพวกพ้อง เกิดความซาบซึ้ง รักชาติ
6. คุณค่าทางสันติภาพ เช่น การพักผ่อน การท่องเที่ยว การกีฬา เป็นต้น

จากการศึกษาการอนุรักษ์ศิลปกรรมดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นโบราณสถานหรือศิลปโบราณวัตถุ ไม่ใช่สิ่งที่ควรถูกลืมหรือทอดทิ้ง ความสำคัญเหล่านี้ขึ้นอยู่กับความหายากมีลักษณะพิเศษเป็นรูปแบบของตนเอง ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ เป็นมรดกตกทอดทางวัฒนธรรมของชาติที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น ที่มีคุณค่าต่อชุมชน ต่อสังคม และประเทศชาติ เป็นสิ่งที่บอกถึงเรื่องราวทางด้านประวัติศาสตร์อันซับซ้อนจากที่ไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร หรือจดหมายเหตุให้เห็นถึงความสัมพันธ์ เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ศิลปะ จารีต ประเพณีนิยมของสมัยต่าง ๆ ตลอดจนอิทธิพลบางอย่างของต่างชาติที่เข้ามาแทรกแซงในผลงานโบราณสถานศิลปโบราณวัตถุเหล่านั้น

ศิลปกรรมไทยนั้นน่าจะมีคุณค่าและสำคัญอย่างยิ่ง แม้จะเป็นเพียงเศษชิ้นส่วนขนาดเล็กหรือซากอาคารขนาดใหญ่ ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่บรรพชนของชาติได้ร่วมแรงร่วมใจ ร่วมความคิดกันอันที่จะสร้างสรรค์ศิลปะและวัฒนธรรม สืบทอดกันมาจนเป็นเอกลักษณ์ของชาติ

คุณประโยชน์ที่ได้รับจากซากโบราณเหล่านั้น แม้จะไม่สามารถสนองต่อความจำเป็นในการนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้โดยตรง แต่สิ่งที่ได้รับจะเกิดเป็นความภาคภูมิใจ ความชื่นชมยินดีในการที่ประเทศชาติของเรามีอารยธรรมเป็นของตนเอง มีประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจและน่าจดจำไม่แพ้ชาติอื่น มีศิลปวัฒนธรรมที่ได้รับการยกย่องว่ามีความละเอียดอ่อนและงดงามแห่งหนึ่งของโลก

วิธีการที่จะช่วยยืดอายุของศิลปกรรมไทยโบราณให้คงอยู่ได้นานที่สุด เท่าที่จะนานได้นั้น เป็นสิ่งที่ควรจะรีบดำเนินการแต่บัดนี้ไม่ว่าจะใช้วิธีการใดก็ตาม คนไทยทุกคนจะต้องช่วยกันปกป้องคุ้มครองดูแลและรักษาสมบัติอันมีค่าของชาติเหล่านั้นให้หมดสิ้นไปโดยเร็ว เพื่อให้เป็นหลักฐานแห่งประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่เหลืออยู่เป็นมรดกตกทอดแก่อนุชนรุ่นหลังสืบต่อไป

ถ้าหากเราสามารถพิสูจน์ได้ว่า ชาติไทยเป็นชาติที่มีอารยธรรมที่เก่ากว่าดินแดนในแถบเมโสโปเตเมียได้แล้ว ก็จะเป็นสิ่งที่ยืนยันว่าคนไทยเป็นอารยชนที่มีความเจริญก่อนชนชาติอื่น แต่ถ้าวางหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ และโบราณคดีของชาติถูกทำลายไปที่ละน้อยและหมดไปที่ละแห่งสองแห่ง เราจะไม่สามารถพิสูจน์หลักฐานความเป็นมาของอารยธรรมดั้งเดิมของชาติไทยได้อีกเลย

แนวคิดและปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาในการอนุรักษ์

ก. แนวคิดของการอนุรักษ์ศิลปกรรมในต่างประเทศ

แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ นั้นเริ่มมีเมื่อไร ไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด แต่ในยุคของ เรอเนซองส์ และบาโรค ได้มีการรวบรวมงานศิลปะในยุโรป และพยายามที่จะรักษาสภาพและลักษณะของงานศิลปะ เหล่านี้ไว้ โดยศิลปินจะเป็นผู้กำหนดมาตรการที่จะอนุรักษ์สมบัติทางวัฒนธรรม และมีหน้าที่ดูแลงานศิลปะนั้น ๆ ให้อยู่ในสภาพที่ดี แต่ก็กระทำกันตามความพึงพอใจ หรือตามความนิยมในสมัยนั้นจนทำให้งานศิลปะดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไป

ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 18 นักสะสมของเก่าและนักโบราณคดีได้เริ่มทำการสำรวจทางวิชาการเกี่ยวกับเรื่องราวในอดีต โดยการเริ่มต้นของ สจิวัดและริเวท (Stuart and Rivett) ในปี ค.ศ. 1764 พวกเขาได้ช่วยกันวาดภาพลายเส้นของเมืองเอเธนส์ และต่อมาในปี ค.ศ. 1777 พี่น้องตระกูลอดัมส์ (The Adams brothers) ได้บันทึกขนาดของพระราชวังของ ไดโอดลีเทียน (Dioeletian) เอาไว้และในเหตุการณ์ครั้งที่พระเจ้าจอร์จที่สามได้ทรงนำกลุ่มนักปราชญ์ไปสำรวจเส้นทางสู่ประเทศอียิปต์และการค้นพบครั้งนี้ก่อให้เกิดอิทธิพลต่อศิลปะในอาณาจักรโรสส์และอื่น ๆ ทั่วทั้งทวีปยุโรป (Feilden, 1979: 7)

ช่วงเริ่มแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นยุคแห่งการพัฒนาารัฐต่าง ๆ ของตะวันตก และใต้ จึงเริ่มมีการเล็งเห็นถึงคุณค่าของสมบัติทางวัฒนธรรมว่าเป็นทรัพยากรของชาติ ที่มีลักษณะเด่นเป็นพิเศษอยู่ในตัวเอง และเป็นส่วนประกอบที่ทำให้เป็นประเทศที่สมบูรณ์แบบเช่นเดียวกับการมีแม่น้ำ ลำธาร หุบเขา และเนินเขา

วิโอลเลต์ เลอ ดุก (Viollet - Le - Duc) ค.ศ. 1817-1879 ได้บุกเบิกงานบูรณะโบราณสถานทางประวัติศาสตร์ในประเทศฝรั่งเศสซึ่งเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของเขา ได้ทำการเพิ่มเติมโครงสร้างอย่างผลึกการซึ่งมีลักษณะเป็นของเขาเองและผลจากการแก้ไขตัดแปลงรูปแบบดั้งเดิมของโบราณสถานนั้น จึงไม่เป็นที่ยอมรับ (Feilden, 1979: 7)

มอริส (Morris) ค.ศ. 1834-1896 ซึ่งเป็นศิลปิน ช่างฝีมือ กวี นักวิจารณ์วรรณกรรมและนักคิดทางการเมือง ในสมัยวิคตอเรียของอังกฤษ เป็นบุคคลที่อยู่ท่ามกลางบุคคลชั้นนำในการที่จะประสานปรัชญาเกี่ยวกับหลักการอนุรักษ์สมัยใหม่ไว้ด้วยกัน ด้วยลักษณะที่เขาเรียกศิลปะโดยสายเลือด ทำให้มอริสเสนอแนะให้มีสมาคมที่คนชั้นธรรมดาสามารถจะทำงานร่วมกันเพื่อดูแลโบราณสถานที่เก่าแก่ ต่อต้านการบูรณะที่นอกเหนือไปว่าการป้องกันลมและอากาศ และเพื่อปลุกความรู้สึกว่า สิ่งก่อสร้างสมัยโบราณนั้นมีคุณค่าทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งจะมีความเจริญก้าวหน้าและความหวังของประเทศชาติอีกด้วย (Feilden, 1979: 7)

ในปี ค.ศ. 1877 รัสกิน และสกอต (Ruskin and Scott) เป็นผู้กระตุ้นให้มอริสจัดตั้งสมาคมอนุรักษ์โบราณสถานขึ้นจึงนับว่า มอริส เป็นผู้บุกเบิกด้านการอนุรักษ์สมบัติทางวัฒนธรรมเป็นต้นมา (Feilden, 1979: 8)

ในปี ค.ศ. 1945 ได้มีการจัดตั้งองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nation Education Scientific and Cultural Organization UNESCO) เป็นองค์การระหว่างชาติที่มีวัตถุประสงค์จะช่วยเหลือบางชนในด้านการพัฒนาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับอดีตความเป็นมาของชาติในแต่ละประเทศ ให้ความร่วมมือกับประเทศสมาชิกในเรื่องการอนุรักษ์ และป้องกันรักษาผลงานทางด้านศิลปกรรมและโบราณสถานที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และให้ความรู้ทางด้านวิทยาการ

องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้ร่วมมือกับองค์การและสถาบันนานาชาติที่สำคัญ เช่น สถาบันโบราณสถานและแหล่งประวัติศาสตร์ระหว่างชาติ (The International Council of Monuments and Sites ICOMOS) สถาบันพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ (The International Council of Museums ICOM) ศูนย์การศึกษางานอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมแห่งชาติ (The International Centre for the Study of Preservation and Restoration of Cultural Property ICCROM) และสถาบันอื่น ๆ โดยมีองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติเป็นแกนกลางสำคัญ ในการเสนอแนะ

ความคิดหลักการช่วยให้มีการรับรองอนุสัญญานานาชาติ ที่ว่าด้วยการคุ้มครองป้องกันและอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมแห่งชาติหลาย ๆ รูปแบบ ซึ่งนับว่าเป็นการริเริ่มให้มีการคุ้มครองและสงวนรักษาโบราณสถานและศิลปโบราณวัตถุของโลก (Feilden, 1979: 9)

แนวความคิดของ ICOMOS ได้กล่าวไว้ว่า ประวัตินศาสตร์หรือโบราณสถาน (historic monuments) นั้น นอกจากจะมีส่วนครอบคลุมถึงงานทางด้านสถาปัตยกรรม เป็นพิเศษแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความเป็นเมืองและชนบทอีกด้วย ซึ่งจะพบหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรมในรูปแบบเฉพาะรวมทั้งการพัฒนาและเหตุการณ์ทางด้านประวัตินศาสตร์ ดังนั้นประโยชน์ที่จะได้รับก็คือ ผลงานทางด้านศิลปกรรมที่มีชื่อเสียงมากมาย อีกทั้งผลงานที่ประณีตในสมัยโบราณ แสดงให้เห็นความสำคัญทางด้านวัฒนธรรมที่ได้รับสืบเนื่องมาตั้งแต่ครั้งอดีตกาล (Feilden, 1979: 74-75)

ในประเทศอื่น ๆ ทั่วโลกได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานศิลปโบราณวัตถุของชาติตนเช่น

ประเทศอังกฤษได้จัดตั้งหน่วยงานที่เรียกว่า การ์เดิน ฮิสตอรี โซเชี่ยลตี (Garden History Society (GHS)) เพื่อวางนโยบายแห่งชาติ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะป้องกัน คุ้มครองพื้นที่ที่ควรอนุรักษ์โดยจัดให้เป็นอุทยานประวัตินศาสตร์ ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญในการอนุรักษ์ ภายใต้การดำเนินงานของ GHS และยังคงได้มีการปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับการวางแผน เพื่อป้องกันและรักษาอุทยานประวัตินศาสตร์เหล่านั้นไว้เพื่ออนุชนรุ่นหลัง (Fricker, 1976: 63)

ในประเทศรัสเซีย ได้มีการกำหนดให้มีพื้นที่เฉพาะกิจขึ้น เรียกว่า "เขตคุ้มครอง" (protection zone) โดยจำกัดกิจกรรมบางอย่างในเขตนี้ เช่น ในกรณีที่เป็นบริเวณอุทยานประวัตินศาสตร์จะอนุญาตให้ประชาชนเข้าไปเดินเล่นและนั่งเล่นได้เท่านั้น (Fricker, 1976: 65)

ประเทศญี่ปุ่น หลังยุคอนุรักษนิยมเมจิ ซึ่งตรงกับปี ค.ศ. 1868 รัฐบาลญี่ปุ่นเริ่มพยายามที่จะปรับปรุงและอนุรักษ์วัดวาอารามต่าง ๆ เพราะวัดเหล่านั้นมีคุณค่าทางด้านศาสนา รัฐบาลญี่ปุ่นได้ออกกฎหมายหลายฉบับ ซึ่งมีผลบังคับใช้ในการอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างและทรัพย์สินสมบัติสำคัญของชาติ เพื่อควบคุมให้มีการปฏิบัติอย่างจริงจัง เช่น กฎหมายการอนุรักษ์วัดโบราณทั้งทางศาสนาพุทธ และศาสนาชินโต กฎหมายอนุรักษ์ทรัพย์สินสมบัติของชาติ กฎหมายอนุรักษ์แหล่งประวัตินศาสตร์ สถานที่ที่มีความสวยงามดึงดูดใจและโบราณสถาน และกฎหมายการอนุรักษ์ศิลปวัตถุขึ้นสำคัญ เพื่อป้องกันมิให้มีการลักลอบศิลปวัตถุออกนอกประเทศ ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศญี่ปุ่นได้ออกกฎหมายอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมฉบับสมบูรณ์ ซึ่งเป็นกฎหมายที่ครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ โดยแบ่งออกเป็นส่วน ๆ ดังนี้

ส่วนที่หนึ่ง เป็นวัฒนธรรมทางด้านวัตถุ เช่น อาคารสิ่งก่อสร้าง ภาพเขียนสี จิตรกรรม ประติมากรรม ศิลปกรรม และศิลปหัตถกรรม จารึกที่เป็นลายลักษณ์อักษร และเอกสารตำนานต่าง ๆ

ส่วนที่สอง เป็นวัฒนธรรมทางด้านจิตใจ เช่น จาริตประเพณี ดนตรี ศิลปหัตถกรรม ที่เป็นผลงานเดี่ยวหรือผลงานกลุ่ม

ส่วนที่สาม เป็นนิทานพื้นบ้านอันเกี่ยวกับพฤติกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งสัมพันธ์กับชีวิตประจำวัน เช่น เทศกาล งานนักขัตฤกษ์ รวมถึงวัฒนธรรมทางวัตถุ อาทิ เครื่องใช้ไม้สอย หรือแม้กระทั่งสิ่งก่อสร้าง

ส่วนที่สี่ เป็นสถานที่สำคัญทางด้านทัศนียภาพที่สวยงามและโบราณสถาน ที่เป็นธรรมชาติและมีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ เช่น กองดินหลุมฝังศพ หมูบ้าน ปราสาท คันดิน คลองคูเมือง กำแพงเมือง สะพาน ถนน เป็นต้น รวมทั้งสิ่งที่มีชีวิตทางด้านสัตววิทยา พฤกษศาสตร์และพืชพันธุ์ทางด้านธรณีวิทยา

ส่วนที่ห้า เป็นกลุ่มอาคารที่แสดงถึงจาริตประเพณี หรือบ้านโบราณที่อยู่ตามแนวถนนที่ทำหระลึกถึง เหตุการณ์ในอดีตที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่อยู่โดยรอบ และสภาพแวดล้อมทางสังคม

ปัจจุบันประเทศญี่ปุ่นจึง เป็นประเทศหนึ่งที่ได้นำแนวความคิดในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติมาใช้ประโยชน์อย่างจริงจัง เห็นได้จาก ถ้าถนนสายใดที่มีบ้านโบราณอยู่ตลอดแนวถนน รัฐบาลจะเป็นผู้ปรับปรุง เพราะเป็นเสมือนกับสิ่งสำคัญของชาติ จังหวัดใดที่มีลักษณะของบ้าน เช่น อยู่จะถูกกำหนดให้อยู่ในกลุ่มสิ่งก่อสร้างที่มีความสำคัญของจังหวัด รัฐบาลจะเป็นผู้ช่วยเหลือท้องถิ่นในการปรับปรุงและซ่อมแซมบ้านเหล่านั้น สำหรับเยาวชนญี่ปุ่นจะให้ความสนใจเรื่องนี้อย่างจริงจังโดยเดินทางไปศึกษาเยี่ยมชมบ้านชนบทที่ได้รับการบูรณะ และปฏิสังขรณ์แล้วโดยไม่มีสิ่งก่อสร้างสมัยใหม่ปะปน แต่มีความเป็นบ้านโบราณที่สงบสุขมีชีวิตชีวา มีเครื่องใช้ไม้สอยในแบบโบราณ ทำให้เกิดความชื่นชมยินดีกับสภาพแวดล้อมของชีวิตความเป็นอยู่ที่นี่เห็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ซึ่งแตกต่างไปจากชีวิตในเมืองโดยสิ้นเชิงต่อมารัฐบาลญี่ปุ่นจึงมีนโยบายจัดพิพิธภัณฑ์เปิด (field museum) เช่น ที่เมจิมูระ (Meiji Mura) หรือ หมู่บ้านเมจิ (Meiji village) ใกล้เมืองนาโงยา (Nagoya) เป็นต้น (Fricker, 1976: 66)

ในด้านศิลปโบราณวัตถุ เริ่มมีการซ่อมและสงวนรักษาโบราณวัตถุ ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 18 แต่ก็ยังไม่เป็นที่แพร่หลายนัก เพราะยังมีนักวิทยาศาสตร์ที่สนใจทางด้านนี้น้อยมาก ประเทศเยอรมันเป็นประเทศแรกที่มีห้องปฏิบัติการซ่อมและสงวนรักษาโบราณวัตถุ โดยสร้างห้องปฏิบัติการซ่อมและสงวนรักษาศิลปโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์ สเตทลิทเซ่ (Staatliche) ใน

กรุงเบอร์ลิน ต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้มีการจัดตั้งห้องปฏิบัติการขึ้นอีกที่ บริติช มิวเซียม (British Museum) ประเทศอังกฤษในปี ค.ศ. 1919 ซึ่งเป็นห้องปฏิบัติการที่มีการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ และเป็นห้องปฏิบัติการซ่อมและสงวนรักษาสภาพวัตถุโดยเฉพาะ ต่อมาการซ่อมและสงวนรักษาสภาพวัตถุจึงแพร่หลายและเป็นที่รู้จักมากขึ้น ได้มีการจัดสร้างห้องปฏิบัติการดังกล่าวในประเทศต่าง ๆ ทั้งในยุโรปและอเมริกา รวมทั้งในเอเชียด้วย เช่น ปี ค.ศ. 1925 ที่ พิพิธภัณฑ์ลูฟร์ (Louvre Museum) กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ค.ศ. 1934 ที่กรุงบรัสเซล ประเทศเบลเยียม ค.ศ. 1941 ที่ อินสทิติวเต เดล เรสโตรราเต (Institute del Restauro) กรุงโรม ประเทศอิตาลี แต่ห้องปฏิบัติการที่เป็นที่รู้จักกันดีและถือว่ามีชื่อเสียงที่สุดคือห้องปฏิบัติการของประเทศอังกฤษ และได้มีการอบรมแก่ข้าราชการ ผู้สนใจงานทางด้านนี้จากประเทศต่าง ๆ จนถึงปัจจุบัน (นิตยา บุญเสริมสุขเจริญ, 2527: ๑-๓)

ส่วนแนวความคิดของนักวิชาการชาวต่างประเทศในแต่ละสาขาอาชีพ ได้แสดงแนวความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปกรรมที่ขึ้นๆให้ประชาชนในชาติตนเกิดความรู้สึกหวงแหนและเกิดความภาคภูมิใจจนประเทศบ้านเกิดเมืองนอนของตนให้มากขึ้น พร้อมทั้งวางนโยบายและมาตรการในการอนุรักษ์โบราณสถาน ดังเช่น

วอร์สเก็ต (Worskett, 1979: 34) กล่าวว่า สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ย่อมมีคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นผลงานชิ้นเอกของยุคต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ควรนำมาพิจารณาเป็นอันดับแรก

เลอแมร์ (Lemaire) (Feilden, 1979: 59) ได้ใช้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องเมืองโบราณจนเกิดแรงบันดาลใจให้เกิดการสร้างสรรคเมืองเก่า ๆ ให้กลายเป็นเมืองใหม่โดยรักษาสีที่มีคุณค่าเอาไว้ เช่นเดียวกับบรรดาสถาปนิกและนักผังเมืองรุ่นใหม่ที่เริ่มเข้าใจเรื่องสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบเมืองโบราณนั้น มีคุณค่าและมีผลประโยชน์ต่อชีวิตมนุษย์และทำให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ดีแก่ชุมชน การมีข้อมูลที่พอเพียงจะเป็นจุดเริ่มต้นของการวิเคราะห์ทางด้านวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่มีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต ทั้งนี้เพื่อที่จะได้นำเอาการศึกษาด้านการอนุรักษ์เมืองโบราณไปใช้ในการพัฒนาทางด้านสถาปัตยกรรมแนวใหม่

ดันแคน (Duncan, 1979: 3) กล่าวว่า การยอมรับในข้อที่ว่ามรดกทางด้านอารยธรรมที่เป็นสถาปัตยกรรมอันล้ำค่าของโลกซึ่งมนุษย์ทุกชาติทุกภาษาต่างเป็นเจ้าของและเป็นผู้ปกป้องรักษา ฉะนั้นเราทุกคนจะต้องมีหน้าที่คุ้มครองป้องกันสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ให้รอดพ้นจากอันตรายร้ายแรงนานับประการ อันได้แก่ การพังทลายที่เกิดจากการละเลยไม่เอาใจใส่ หรือมลพิษในบรรยากาศ หรือสาเหตุอื่น ๆ อีกมากมายโดยเฉพาะการพิจารณาอย่างรอบคอบในเรื่องการรื้อหรือการทำลาย เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อมีการพัฒนาแผนใหม่

แนวความคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ในต่างประเทศได้ให้ความสำคัญแก่ศิลปกรรมในฐานะเป็นหลักฐานทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ และอารยธรรมของชาติ ตลอดจนพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมและเศรษฐกิจ จึงกล่าวได้ว่าโบราณสถานและศิลปโบราณวัตถุ เป็นสมบัติอันล้ำค่าของชาติ ที่ควรหวงแหนรักษาไว้แก่อนุชนรุ่นหลังต่อไป

ข. แนวคิดของการอนุรักษ์ศิลปกรรมในประเทศไทย

ไทยเป็นชาติเก่าแก่มีโบราณสถานและศิลปโบราณวัตถุมากมายกระจายอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศทุกจังหวัด ซึ่งมีทั้งโบราณสถานยุคก่อนประวัติศาสตร์ และยุคประวัติศาสตร์ มีไม่น้อยกว่า 3,000 แห่ง ส่วนใหญ่จะเป็น คูเมือง กำแพงเมือง ศาสนสถาน พระราชวัง ที่มีความสำคัญและเป็นประโยชน์ทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี

การอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานในอดีตนั้น ผู้ที่ดูแลรักษาและเกี่ยวข้องกับการบูรณะนั้นจะเป็นพระสงฆ์ หรือผู้ครอบครองนครหรือสถานที่นั้น ๆ หากการบูรณะให้มั่นคงสืบมา ตามคตินิยมของพุทธศาสนิกชนไทย บรรดาถาวรวัตถุในพุทธศาสนา มักจะไม่รื้อทำลาย เพราะถือว่าเป็นบาปหนัก ถ้าทุบทำลายองค์พระพุทธรูปหรือถาวรวัตถุ แม้แต่พระพุทธรูปที่ชำรุดซ่อมไม่ได้ก็จะรวบรวมเข้าบรรจุไว้ในองค์เจดีย์ มักพบเมื่อมีการขุดแต่งวัดเก่าโบราณในสมัยสุโขทัย อยุธยาแล้ว เว้นแต่ว่าโบราณสถานบางแห่งจะมีพวกมิชชันนารีได้ทำการขุดค้นหาโบราณวัตถุไปขาย ด้วยเหตุนี้ทำให้โบราณสถานจึงถูกทำลายไปจำนวนมาก การขุดหาโบราณวัตถุในเจดีย์ต่าง ๆ นั้นเมื่อก่อนจะไม่นำชิ้นส่วนพระพิมพ์หรือพระพุทธรูปในวัดเข้าบ้านเพราะถือว่าเป็นบาปหนา ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาแตกประชาชนนิยมฝังเครื่องใช้ต่าง ๆ ไว้ในดินหรือทิ้งลงบ่อลงสระน้ำ ครั้นเมื่อเสร็จศึกสงครามก็มาขุดหาเอาของที่ฝังไว้คืน จนลามไปขุดที่เจดีย์ที่บรรจุสิ่งของไว้ เมื่อได้สิ่งของจึงนิยมลักลอบขุดทุบเจดีย์ วิหารกันต่อ ๆ มา

ส่วนการบูรณะ หรือการบำรุงรักษาที่กระทำโดยถือตามคตินิยมที่ทำกันมาแล้วแต่โบราณ หรือตามแนวความคิดของแต่ละคนที่ทำการบูรณะสิ่งนั้น ๆ เช่น หลักฐานปรากฏอยู่ในศิลาจารึก สุโขทัยหลักที่ 2 ด้านที่ 2 ว่า

คำจารึก	คำอ่าน
30 สืบค้นหา เออพระพุทธรูปหินเก่าแต่บุรา ดวยไกลขาวสองสามคืน เอามาประดิษฐานไว้	สืบค้นหา เออพระพุทธรูปหินเก่าแก่แต่บุรา ด้วยไกลขาวสองสามคืน เอามาประดิษฐานไว้
31 งามหาพิหารกลางแห่ง ไตตไตตกลางแห่ง ได้ผได้แขน ไดอกลางแห่ง ไตหวตกไกล	งามหาพิหาร กลางแห่ง ไตคอไตตกลางแห่ง ได้ผได้แขน ไดอกลางแห่ง ไตหวตกไกล
32 แลสคนหามเอามาจึ่ง ไดอกลางแห่ง ไตแต่่ง ไตขาลางแห่ง ไตมีไตตืนญ่อมพระหินอนนใหญ่	แลสคนหามเอามาจึ่ง ไดอกลางแห่ง ไตแต่่ง ไตขาลางแห่ง ไตมีไตตืนญ่อมพระหินอนนใหญ่
33 ชกกมาด้วยลัดถวยนเขน เข้างามหาพิหาร เอามาตติตประกัดด้วยปูนมีรูปบรมพรหมอนน	ชกมาด้วยลัดถวยนเขน เขนเข้ามางามหาพิหาร เอามาตติตประกัดด้วยปูนมีรูปบรมพรหมอนน
34 งามพิจิตตรงงอินทรนิรมิต เอามาประกัดขีด ชนเป็นตนพระพุทธรูปอนนใหญ่อนนถ้าวอนน	งามพิจิตอันอินทรนิรมิต เอามาประกัดขีด ชนเป็นตนพระพุทธรูปอันใหญ่อันถ้าวอนน

คำจารึก	คำอ่าน
46 สรธาพยายามชนนียดประกัด เข้าถายปูนมี กองถ้วนอ เมื่อหาปูนแต่ญอดแกกเกถึงตืนสูง	สรธาพยายามชนนียดประกัด เข้าถายปูนมี กองถ้วนอ เมื่อหาปูนแต่ญอดแกกเกถึงตืนสูง
47 ใหญ่ฆางามตงง เขาไกลาสตางตตืนแต่มี ตตงตนพระพุทธรูปหลายแห่งทำหินงกน	ใหญ่ฆางามตงง เขาไกลาสตางตตืนต่อมี ต่อตงตนพระพุทธรูปหลายแห่งทำหินงกน
48 ลว เป็นตนพระพุทธรูปหินงามแกกภูหากษ ตนถูกทำการบูนบสภารวนนถวยญีสืบแปดการ	ลว เป็นตนพระพุทธรูปหินงามแกกภูหากษ ตนถูกทำการบูนบสภารวนนถวยญีสืบแปดการ

(กรมศิลปากร, 2527: 90)

จะเห็นว่าการบูรณะหรือปฏิสังขรณ์นั้น ยังไม่มีหลักเกณฑ์ใด ๆ งามสมัยแรกจนกระทั่ง ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์มีพระราชดำริให้มีการรวบรวม ศิลปโบราณวัตถุ จารึกเอกสารและตำนานเก่า ๆ ไว้เพื่อประโยชน์ในด้านการศึกษา และค้นคว้า ประวัติศาสตร์ของชาตินอกจากนั้นยังทรงเป็นนักสำรวจ และเก็บข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งที่ตั้ง

โบราณสถานที่สำคัญของประเทศไทย

ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา แนวความคิดเรื่องการสงวนรักษาของโบราณเป็นสิ่งใหม่และไม่เคยมีใครคำนึงถึงมาก่อน เพราะก่อนหน้านั้นบ้านเมืองไม่สงบ สภาพภูมิประเทศยังเป็นป่า เมืองโบราณถูกทิ้งร้าง ซากโบราณสถานอยู่ห่างไกลชุมชน อยู่ในสภาพที่ถูกปกคลุมด้วยป่ารกชัฏ ยังไม่มีผู้ใดเข้าไปสำรวจหรือขุดค้น ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมต่างๆ ของบ้านเมือง พระองค์ทรงเห็นความสำคัญของโบราณสถาน ศิลปโบราณวัตถุ ซึ่งเป็นหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี พระองค์เป็นผู้ที่ผลักดันให้ข้าราชการหันมาสนใจในเรื่อง การอนุรักษ์โบราณสถาน ศิลปโบราณวัตถุ และงานโบราณคดี พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้น ในวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2451 เพื่อหาการศึกษาเรื่องราวความเป็นมาของชาติบ้านเมืองในอดีต จึงโปรดให้ทำการปฏิสังขรณ์พระพุทธรูป และปูชนียสถานหลายแห่ง ในส่วนการอนุรักษ์ พระองค์ทรงกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์เป็นครั้งแรก ดังปรากฏในพระราชกระแสฯ ในการปฏิสังขรณ์พระปราสาทวัดอรุณราชวรารามว่า

...การซ่อมแซมพระปราสาทวัดอรุณและบริเวณ ต้องตั้งใจว่าจะรักษาของเก่าที่ยังคงใช้ได้ไว้ให้หมดถึงจะสีหม่นหมองเป็นของเก่ากับใหม่ต่อกัน เช่น รูปภาพเขียนลายเพดาน เป็นต้น อย่าได้พยายามที่จะไปแต่งของเก่าให้สุกสดเท่าของใหม่ ถ้าหากว่ากลัวว่าที่เรียกว่าต่าง ให้พยายามที่จะผสมสีใหม่อ่อนลง อย่ายให้สีแหลมเหมือนที่ใส่อยู่เดี๋ยวนี้ พอให้กลืนไปกับสีเก่าลวดลาย พืชพรรณอันใดก็ตามให้รักษาคงไว้ตามรูปเก่าจะเปลี่ยนแปลงแห่งใด สิ่งใดให้ดีขึ้น ต้องให้กราบทูลฯ ก่อน เรื่องทำรายน้ำรอบลานพระปราสาทเป็นสำคัญ บ้านไทยเราไม่ค่อยสู้สันตติเรื่องท่อน้ำถ้าควรจะหาหรือ ผู้ที่เขาเข้าใจให้หาหรือ... (กรมศิลปากร, 2533: 92)

ข้อความข้างต้นนี้ เป็นเอกสารแนวทางการอนุรักษ์ช่างฝีมือฉบับแรกในประวัติการอนุรักษ์ของไทย ซึ่งเดิมนั้นมักจะใช้วิธีการปฏิสังขรณ์เปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามค่านิยมของยุคสมัยเป็นสำคัญ แต่การบูรณะโบราณสถานวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น คงถือว่าเป็นปูชนียสถาน มีการเปลี่ยนข้อห้าม งบประมาณ พนักบุญฉาบใหม่ หาได้รักษาของเก่าไว้แต่อย่างใดไม่ รวมทั้งต่อเติมเสริมแต่งตามพระราชวินิจฉัยหลายประการ ดังปรากฏในเอกสารจดหมายเหตุทรงปฏิสังขรณ์

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นต้น

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตราฯ ราชานุกาพ เป็นบุคคลที่สำคัญอีกผู้หนึ่งในการอนุรักษ์โบราณสถานและศิลปโบราณวัตถุ ที่มีความตั้งใจจะสงวนรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุให้รอดพ้นจากการถูกทำลาย ดังข้อความตอนหนึ่ง กล่าวว่า

...เมื่อฉันแรกไปพบเมืองอุททอง และเมื่อสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เสด็จฯ ไปยัง เป็นป่าที่เดี่ยว แต่เมื่อท้าวพลับพลารับเสด็จ สมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ครั้งนั้น ขุดพบของโบราณที่แปลก ๆ หลายสิ่ง เพราะเป็นที่ที่ยังไม่เคยมีใครขุดค้น ดูเหมือนฉันจะได้สั่งเจ้าเมืองไว้ว่าให้สงวนที่ในเมืองอุททอง อย่าให้ใครจง เพราะเป็นที่ไม้มากมายเท่าใด ด้วยตั้งใจในเวลานั้นจะให้ขุดค้นของโบราณต่อไป... (มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2503: 12-13)

ส่วนข้อความที่น่าสนใจตอนหนึ่งในปาฐกถาเรื่องของสงวนโบราณ กล่าวว่า

"...การสงวนโบราณวัตถุสถานเป็นส่วนหนึ่งในการปกครองแผ่นดินเหมือนกับราชการอย่างอื่น ๆ ..."

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตราฯ ราชานุกาพ, 2473: 22)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงห่วงใยในเรื่องนี้ เพราะเป็นสมัยนั้นต่างประเทศในยุโรปได้ดำเนินการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของตะวันตก และเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง ดังพระราชดำรัสที่สำคัญตอนหนึ่งกล่าวว่า

...ชาวยุโรปไม่นับถือทั้งของใหม่ ทั้งชาติใหม่ นิยามของโบราณและชาติโบราณมากกว่าทั้งนั้น ในหมู่เมืองในประเทศยุโรปเองแข่งกันอยู่เสมอว่า ชาติไหนจะค้นเรื่องราวของชาติได้นานขึ้นไปกว่ากัน เพราะฉะนั้น ที่นิยมเห็นว่าการตัดอายุแห่งชาติตนเป็นของควรกระทำนั้น เป็นความนิยมที่ผิด เท่ากับการหมิ่นประมาทผู้อื่นว่าจุ่มง่ามๆ ใช้ไม่ได้ ซึ่งเป็นความคิดของคนไทยสมัยใหม่บางจำพวกแล...

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2514: 15)

ต่อมาภายหลัง ในปี พ.ศ. 2469 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งราชบัณฑิตยสภาขึ้นและโปรดมีหน้าที่จัดการ 3 แผนก็คือ

แผนกศิลปากร สำหรับบำรุงวิชาช่าง

แผนกวรรณคดี สำหรับบำรุงวิชาหนังสือ

แผนกโบราณคดี สำหรับบำรุงความรู้เรื่องโบราณ

โดยมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงดำรงตำแหน่ง นายกราชบัณฑิตยสภา ซึ่งพระองค์ท่านได้ขอร้องให้เทศบาลมณฑลต่าง ๆ ช่วยสืบหาของเก่า ในประเทศและรวบรวม จัดทําทะเบียนบัญชีรักษาไว้ สำหรับการอนุรักษ์นั้น พระองค์ได้เชิญ เทศบาลมณฑลต่าง ๆ เดินทางมายังพิพิธภัณฑสถานพระนคร เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2473 ได้ทรงบรรยายให้เทศบาลมณฑลต่าง ๆ ทราบถึงวิธีการของราชบัณฑิตยสภา และ วิธีการอนุรักษ์โบราณสถาน ต่อมาภายหลังเปลี่ยนการปกครองแล้ว ก็ได้ตราพระราชบัญญัติ โบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2477 ขึ้น นับว่างาน โบราณคดีได้ก้าวหน้ามากขึ้นโดยความดำริของ สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นกำลังสำคัญ ที่ผลักดันให้โบราณคดีก้าวหน้ามาโดยลำดับ และบุคคลสำคัญอีกพระองค์หนึ่งที่ ควรกล่าวไว้ในที่นี้ก็คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมวิเศษรัตนวดีวงศ์ ซึ่งปรากฏตาม รายงานของกรมพิพิธภัณฑสถาน และโบราณวัตถุภาคที่ 5 พ.ศ. 2477, 2479 หน้าที่ 9 เรื่องการซ่อมฯ ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

... ในประเทศสยามของเรา แม้จะมีของดีไม่แพ้ใครวัด ก็อยู่กระจัดกระจายกัน จะ หาจุดรวมใหญ่ ๆ อย่างเช่นนครวัด นั้นไม่ได้แม้จะลงทุนซ่อมเป็นการใหญ่ก็ยากที่จะหวังผลในการชักจูงนักท่องเที่ยวได้เท่านครวัด... [อีกตอนหนึ่งว่า]... วิธีการซ่อม นั้นพยายามรักษารูปเดิมที่สุดที่จะเป็นได้ ความลำบากในเรื่องนี้ก็คือจะต้องค้นคว้า สอบสวนว่ารูปเดิมเป็นอย่างไร ถ้าเป็นของที่พังไปมากแล้วก็พยายามค้นหาชิ้นตกหล่น มาประสมประสานพอให้รู้ว่าลักษณะของทรวดทรงและลวดลายสิ่งใดที่เพิ่มเติมขึ้นมาใหม่ โดยค้นหาของเดิมไม่ได้ก็ทำโดยวิธีแสดงให้เห็นชัดว่าเป็นของต่อเติมขึ้นมาใหม่ เพื่อมิให้นักศึกษาหลงไปว่าเป็นของเก่า... [ในตอนท้ายได้กล่าวว่า]... แต่ทั้งนี้มิใช่ข้อยกเว้น ถ้าของนั้นไม่เก่าเกินไป เช่น อายุไม่ถึง 200 ปี และรูปเก่าที่ทําขึ้น นักศึกษา ทางศิลปกรรมมองเห็นชัดว่าผิดหลักวิชาจริง ๆ ถ้ามีโอกาสได้ซ่อมแซมแก้ไขให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ... (มะลิ ใจคณันท์เถียร, 2530: 2)

การบูรณะโบราณสถานก่อน พ.ศ. 2495 หรือก่อนตั้งกระทรวงวัฒนธรรมยังไม่ได้ดำเนินการโดยกองโบราณคดี เพราะขาดปัจจัยหลายประการ เช่น งบประมาณแผ่นดินไม่ได้จัดสรรให้ และเจ้าหน้าที่จะปฏิบัติงานก็ไม่มี ถ้ามีงานที่ต้องตรวจพิจารณา หรือดำเนินการเกี่ยวกับโบราณสถาน ก็อาศัยช่างของกองสถาปัตยกรรมไปดำเนินการ เช่นการซ่อมประตูชุมพล จังหวัดนครราชสีมา หรือการซ่อมปราสาทหินแดง ที่อำเภอพิมาย โดยผู้ใช้เหล็กเส้นรัดเอาไว้ดังที่ปรากฏอยู่ แต่ถ้าเป็นการซ่อมเล็กน้อยเช่นการค้ำยันโบราณสถานต่าง ๆ เช่น โบราณสถานในเมืองเก่าพระนครศรีอยุธยา ก็จะใช้วิธีเอนเงินให้ผู้ที่ว่าราชการจังหวัดไปดำเนินการ และจังหวัดก็จะซ่อมโดยวิธีประหยัดคือ ใช้ไม้ค้ำยันโบราณสถานที่ทรุดเอียงหรือใช้คอนกรีตหล่อเป็นเสาค้ำยันไว้ การค้ำยันดังกล่าวมักไม่ได้ผล เพราะโบราณสถานบางแห่ง เช่น วัดนครโกษา จังหวัดลพบุรี โบราณสถานทรุดพังไปแล้ว แต่ยังเห็นโครงคอนกรีตเหลืออยู่

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เสร็จสิ้นลง ประเทศต่าง ๆ ในเอเชียต่างก็ตื่นตัวในการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะประเทศไทยการพัฒนาทางด้านศิลปวัฒนธรรม ได้เปลี่ยนชื่อประเทศสยาม มาเป็นไทย ประกาศรัฐธรรมนูญให้ประชาชนสวมหมวก เลิกกินหมาก และกิจการอื่น ๆ รวมทั้งการบูรณะโบราณสถาน ภายหลังตั้งกระทรวงวัฒนธรรมขึ้น ในระยะเปลี่ยนแปลงเมื่อ พ.ศ. 2499 ได้จัดตั้งคณะกรรมการดำเนินการปรับปรุงชุดแต่งและบูรณะโบราณสถานหลายแห่ง เช่น โครงการชุดแต่งบูรณะเมืองสุโขทัยเก่า เพื่อฟื้นฟูปรับปรุงเมืองสุโขทัย สร้างหอวัฒนธรรม รวมทั้งเตรียมการก่อสร้างอนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหง โครงการนี้กรมศิลปากรเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ ขณะนั้นกองโบราณคดียังไม่มีช่างแม้แต่คนเดียว จึงได้ขอยืมช่างจากกองต่างๆ เช่น กองสถาปัตยกรรม หน่วยศิลปากรอยุธยาไปดำเนินการ ซึ่งช่างเหล่านี้ไม่เคยทำการชุดแต่งบูรณะโบราณสถานมาก่อน แต่มีผู้เชี่ยวชาญและประสบการณ์การดูงานและศึกษาจากต่างประเทศหลายท่าน เช่น หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ นายชิน อยู่ดี หม่อมเจ้ายาใจ จิตรพงษ์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี และประติมากรจากกองหัตถศิลป์มารวมกันออกความคิดเห็นและแนะนำ การดำเนินการงานที่สุโขทัยนี้ นับว่าเป็นงานแรกที่หาโครงการในช่วง 3 ปีแรก พ.ศ. 2496-2498 และช่วง 5 ปีหลัง พ.ศ. 2507-2512 สิ่งที่ขาดตกบกพร่องก็คือการทำรายงานและบันทึกการทำงานต่าง ๆ ข้อยืนยันฐานภายหลังจึงคลาดเคลื่อนไปบ้าง (มะลิ โคนสันเทียะ, 2530: 4)

โครงการบูรณะปราสาทหินพิมาย เป็นโครงการที่ได้รับการช่วยเหลือจากองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติได้ส่งผู้เชี่ยวชาญชาวฝรั่งเศสมาเป็นผู้เชี่ยวชาญ

การ กรมศิลปากรได้มอบให้ หม่อมเจ้ายาจจ จิตรพงษ์ ในขณะที่ดำรงตำแหน่งอธิการบดี มหาวิทยาลัยศิลปากร มาเป็นหัวหน้าโครงการฝ่ายไทย ช่างและลูกมือใช้ช่างจากหน่วยศิลปากร ที่ 6 และลูกจ้างชั่วคราวการดำเนินงานครั้งนี้เสร็จเฉพาะปราสาทประธานเท่านั้น ประกอบกับงานงบประมาณของราชการมีจำกัด การปรับปรุงต่าง ๆ จึงไม่เสร็จตามแผน อีกทั้งฝ่ายไทยไม่ได้จัดสถาบันอยู่ประจำโครงการ การที่จะถ่ายทอดการทำงานจากผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศ จึงทำให้เสียโอกาสอย่างยิ่ง (มะลิ โคกสันเทียะ, 2530: 5)

นอกจากโครงการดังกล่าวแล้ว ยังมีการปรับปรุงบูรณะ เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เป็นครั้งแรก ในรัฐบาล ฯพณฯ ท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งการบูรณะมิได้บันทึกหลักฐานถ่าย แคลนแผนผัง รายละเอียดของกรู่มประตูปวดลายต่าง ๆ ตามสภาพเดิมไว้ศึกษา ดังนั้นการบูรณะ ครั้งนี้ จึงไม่มีผู้ใดยืนยันว่าถูกต้องตามสภาพของเดิมหรือเปล่า (มะลิ โคกสันเทียะ, 2530: 1-7)

ต่อมาภายหลังงานด้านโบราณคดีได้ขยายกว้างขวางขึ้น มีการขุดแต่งโบราณสถานเป็น จำนวนมากตามภูมิภาคต่าง ๆ ในประเทศ จึงได้มีการยกเลิกพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2477 แล้วตราเป็นพระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แทน กองโบราณคดีเริ่มมีนักโบราณคดีและช่างมากขึ้น ตลอดจนให้แยกกองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติออกจากกองโบราณคดี และมีการจัดส่งช่างและนักโบราณคดีไปปฏิบัติงานของต่างประเทศและศึกษาต่อ โดย ได้รับความช่วยเหลือจาก UNESCO และองค์การสหประชาชาติ (มะลิ โคกสันเทียะ, 2530: 5)

ในปี พ.ศ. 2521 ในประเทศไทยได้มีการตั้งหน่วยงานสปาฟา (SPAFA) (Seameo Project in Archaeology and Fine Arts) ซึ่งขึ้นอยู่กับสภารัฐมนตรีแห่ง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEAMEO) (Southeast Asian Ministers of Education Organization) สปาฟานี้เป็นศูนย์กลางของการศึกษาด้านโบราณคดีและศิลปวัฒนธรรมใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยได้เปิดให้มีการฝึกอบรมและวิจัยในสาขาต่าง ๆ เป็นโครงการ ต่อเนื่องระยะยาวหลายโครงการ โดยประเทศไทยเป็นศูนย์อบรมทางด้านศิลปวัตถุ ประเทศ อินโดนีเซียเป็นศูนย์การอบรมทางด้านโบราณสถาน ซึ่งนับได้ว่าเป็นการร่วมมือกันเพื่อรักษา ศิลปวัฒนธรรมและโบราณวัตถุสถาน ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์เป็นอย่างดีทำให้งานบูรณะและ อนุรักษ์โบราณสถานเป็นสากลมากขึ้น และทางราชการเห็นความสำคัญของศิลปวัตถุและ โบราณสถานเป็นทรัพยากรของชาติ ที่เป็นสื่อชักนำให้ชาวต่างประเทศ เดินทางมาท่องเที่ยว ประเทศไทยมากขึ้นจึงได้นำแผนงานต่าง ๆ ของกรมศิลปากรเข้ามาอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ

และสังคมแห่งชาติแผนที่ 4 เป็นต้นมา (นิตยา บุญเสริมสุขเจริญ, 2527: ฉ)

ในช่วงที่กรมศิลปากรปรับปรุงวิธีการดำเนินงานการอนุรักษ์โบราณสถาน ศิลปโบราณวัตถุ และงานโบราณคดีในแผนพัฒนาฉบับที่ 4-5 (พ.ศ. 2520-2529) นั้นมีโครงการต่าง ๆ ได้รับความอนุมัติจากรัฐบาลให้ดำเนินการในวงเงินที่สูงกว่าแต่ก่อน เช่น โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ โครงการอนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์ โครงการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ และโครงการบูรณะโบราณสถาน ฯลฯ เป็นต้น ขอบข่ายงานโบราณสถานยังขยายไปยังแหล่งน้ำโบราณ เช่น ตระพังคูเมือง บารายต่าง ๆ เพื่อให้โบราณสถานประเภทนี้ กลับมามีประโยชน์ในการใช้สอยของประชาชนที่อาศัยอยู่รอบ ๆ ผลจากการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานตามแผนพัฒนาฉบับที่ 4-5 แล้วเสร็จตามแผน ทำให้เอกชนสนใจและร่วมมือกับรัฐให้ทุนทำการบูรณะโบราณสถานที่ต่าง ๆ และได้นำกฎระเบียบการบูรณะโบราณสถานของต่างประเทศมาประยุกต์ และออกเป็นกฎการบูรณะโบราณสถาน ศิลปวัตถุของชาติที่ใช้เป็นหลักปฏิบัติอยู่ปัจจุบัน (มะลิ โคนสันเทียะ, 2530:1-7 ; กรมศิลปากร, 2533: 96-98)

ปัจจุบันมีนักวิชาการไทยหลายท่านที่มีความคิดเห็นว่าการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่ไม่ควรปล่อยปละละเลยหรือเพิกเฉย เพราะปัจจุบันเป็นยุคของการพัฒนาประเทศโดยการกระจายความเจริญไปสู่ชนบท ถ้ามีการพัฒนาเข้าไปในท้องที่ที่มีเมืองโบราณตั้งอยู่ การนำความเจริญเข้าไปสู่ท้องที่นั้น อาจมีผลกระทบทำให้เกิดการทำลายหรือสูญเสียสภาพแวดล้อมและสมบัติทางวัฒนธรรมของชาติ สำหรับแนวความคิดที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศไทยเพื่อเป็นแนวทางไปสู่การอนุรักษ์ศิลปกรรมของไทยได้ถูกต้อง มีดังนี้

โชติ กัลยาณมิตร (2525: 299-301) กล่าวว่า การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมนั้นเป็นความหวังประการหนึ่ง ที่จะช่วยให้ระเบียบสังคมพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น การอนุรักษ์โบราณสถานและศิลปโบราณวัตถุ ทั่วไปได้หมายเพียงแต่รักษาก้อนวัตถุ หรือก้อนหินเพื่อมิให้ชุมชนขยายออกไป หรือเป็นอุปสรรคต่อการขยายเนื้อที่ทางเกษตรกรรมหรืออุตสาหกรรม แต่เป็นการรักษาแหล่งค้นคว้าทางวิชาการ รวมทั้งหลักฐานในอดีตไว้ เพื่อศึกษารายละเอียดของเหตุการณ์ เพราะกองอิฐหรือกองหินนั้น อาจเป็นคำตอบที่เชื่อมส่วนของวิชาการและประวัติศาสตร์ที่ขาดหายไปได้ ถ้าหากได้มีความตั้งใจจะฟื้นฟูงานด้านการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมอย่างเต็มความสามารถแล้วอย่างช้าในชั่วอายุหนึ่ง สังคมไทยรุ่นๆ หนึ่งคงจะได้พบหนทางที่เป็นอุดมการณ์ที่หวังไว้

พทยา สายหู (สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2523 : ไม่มีเลขหน้า)
 ำเห็นแนวความคิดในการอนุรักษ์ศิลปกรรมว่า การอนุรักษ์หมายถึงการเก็บรักษา แต่การเก็บรักษาลิ่งใด
 ผู้กระทำจะต้อง เห็นคุณค่าสิ่งนั้นก่อน และการเห็นคุณค่าย่อมเกิดจากการเห็นประโยชน์ที่สิ่งนั้นจะมีให้
 การอนุรักษ์นั้นไม่ เป็นการสนองความต้องการในทันทีทันใดหรือเฉพาะหน้า แต่เป็นการงดประโยชน์
 ปัจจุบัน เพื่อประโยชน์ในอนาคตของตนเองและเพื่อผู้อื่น ศิลปกรรมเป็นสมบัติวัฒนธรรมที่เคลื่อน
 ย้ายได้ และสมบัติวัฒนธรรมซึ่งเคลื่อนย้ายไม่ได้ ศิลปกรรมมีขึ้นได้เพราะอัจฉริยะของมนุษย์สร้าง
 ำขึ้น ซึ่งไม่สามารถนำไปแปรสภาพเป็นประโยชน์ในรูปแบบอื่นอีก ค่าของมันอยู่ในตัวของมันเองสมบูรณ์
 อยู่แล้วตามศิลปินผู้สร้างสรรค์ได้ฝากฝีมือไว้ คุณค่าของศิลปกรรมที่แท้จริง จึงเป็นคุณค่าทางจิตใจที่
 เห็นสุนทรียภาพในสิ่งนั้นก่อนเป็นสำคัญ และเห็นฝีมือมนุษย์ในฐานะศิลปินได้สร้างไว้เป็นหลักฐาน
 แสดงความสามารถอัจฉริยะของมนุษยชาติ ถ้าสูญหายทำลายไปแล้วจะไม่มีอะไรทดแทน
 ได้อีกเลย

วิไลเจิด ทวีสิน (2523: 3) กล่าวว่า ภิรามสถานเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและ
 หลักฐานของความเจริญรุ่งเรือง เป็นสิ่งที่เปิดเผยประวัติศาสตร์ของชาติไทยควรรักษาไว้เพื่อ
 ำทำให้เกิดความภาคภูมิใจ ความมั่นคงในชาติกำเนิดของตน คนไทยจึงควรหาทางหยุดยั้งการ
 ำลายภิรามสถาน เพราะการทำลายภิรามสถานเป็นการสูญเสียทรัพยากรทั้งด้านวัตถุ และ
 ทรัพยากรทางด้านจิตใจไปพร้อม ๆ กัน

นิจ ใหญ่ธีระนันท์ (สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2523 : ไม่มีเลขหน้า)
 ำเห็นแนวความคิดในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมไว้ว่า การอนุรักษ์ อาคาร สถานที่ และบริเวณ
 อันมีคุณค่าในทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ นั้น ควรถือหลักการว่า
 จะไม่อนุรักษ์เพียงเพื่อการอนุรักษ์ กล่าวคือ จะไม่อนุรักษ์อย่างเป็นชิ้นส่วนอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถาน
 หรือในลักษณะอย่างที่ว่า "รักษาไว้ในตู้กระจก" แต่จะต้องอนุรักษ์ในแนวความคิดใหม่ โดย
 ำให้อาคารสถานที่และบริเวณเช่นว่านั้น ผสมผสานกลมกลืนไปกับชีวิตและเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรม
 มนุษย์ในสังคมปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อให้บริเวณเก่ากลางเมืองตลอดจนบริเวณอย่างอื่น ซึ่งกำลังเสื่อม
 ำทรมด้วยอายุช้ยลง โดยลำดับให้กลับคืนชีวิต

ชาติไทยมีประวัติความเป็นมาช้านาน ชากของอดีตที่ถูกค้นพบบนแผ่นดินไทย มีอายุนับตั้งแต่ 100 ปีขึ้นไป กระจัดกระจายอยู่ตามภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ มีค่าควรแก่การอนุรักษ์ทั้งสิ้น ซึ่งทุกคนควรช่วยกัน สงวนรักษาไว้และทราบเรื่องราวเหล่านั้น ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันว่า

"...โบราณสถานเป็นความภาคภูมิใจของคนทั้งชาติ แม้เพียงอิฐ ก่อ เพียง แผ่น เดียวก็มีค่าถ้าเรามีศรัทธา อดุชยา และกรุงรัตนโกสินทร์ แล้วชาติไทยเราก็น่ามีความหมาย..." (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, 2520: 19)

สาเหตุของการเสื่อมสภาพและการสูญหายของศิลปกรรม

พุทธปรัชญาให้ความจริงไว้อย่างหนึ่งว่า บรรดาสรรพสิ่งต่าง ๆ ในโลกย่อมมีการเกิด ได้ดับได้ ตามหลักอนิจจังในพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ฉะนั้นบรรดาโบราณสถาน ศิลปโบราณวัตถุทั้งหลาย แม้จะแข็งแรงเพียงใด ก็ไม่อาจพ้นหลักแห่งอนิจจังไปได้

โบราณสถาน และศิลปวัตถุ เมื่อมีผู้สร้างก็ต้องมีผู้ทำลาย ตัวที่ทำลายทรัพย์สินเหล่านี้ มีหลายประเภท เช่น กาลเวลาที่ยาวนาน สงคราม ค่านิยมของมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นตามสภาพความเป็นจริงแล้ว การที่จะปกป้อง ดูแล มรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาติไว้ให้ได้ ครบถ้วนและสมบูรณ์ทุกแห่งนั้น เป็นไปได้ยาก เพราะที่ผ่านมา หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ต้องประสบปัญหาที่โบราณสถาน ศิลปโบราณวัตถุ ถูกทำลายทุกรูปแบบ และเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ (Feilden, 1979: 11) ดังนี้

1. สาเหตุการเสื่อมสภาพและเสียหายจากธรรมชาติ
2. สาเหตุการเสื่อมสภาพและสูญเสียดังกล่าวโดยมนุษย์
 - ก. จากการทำลายและทำให้เสื่อมสภาพโดยเจตนา
 - ข. ความเสียหายที่เกิดจากความไม่รู้เท่าไม่ถึงการณ์

1. สาเหตุการเสื่อมสภาพและเสียหายจากธรรมชาติ

พลังทางธรรมชาติสามารถเป็นตัวทำลายอย่างรุนแรง ได้แก่ แผ่นดินไหว น้ำท่วม ภูเขาไฟระเบิด พายุหมุน แผ่นดินถล่ม ไฟป่า ฯลฯ นอกจากภัยธรรมชาติแล้ว ยังมีสาเหตุที่รุนแรงน้อยกว่าที่มีผลต่อมรดกทางวัฒนธรรม และสามารถยืดเวลาที่จะเกิดการสึกหรอออกไปได้อีก ดังสิ่ง

ต่าง ๆ เหล่านี้

สภาพภูมิอากาศ อากาศมีองค์ประกอบหลายประการ เช่น อุณหภูมิ ความชื้นแบบต่าง ๆ ทำให้สภาพดินฟ้าอากาศในแต่ละภูมิภาคของประเทศมีลักษณะแตกต่างกัน (กรมศิลปากร, 2533: 41-44) เช่น

บริเวณที่มีอากาศแห้งแล้ง โบราณสถาน และศิลปโบราณวัตถุจะมีความคงทน และอยู่ในสภาพที่ดี การถูกทำลายจะเป็นไปอย่างช้า ๆ

บริเวณที่มีอากาศอบอุ่นชื้น เป็นศัตรูกับความคงทนของโบราณสถาน ยกเว้นวัสดุบางชนิด

บริเวณที่มีอากาศหนาวและหนาวจัด ในบริเวณสภาพดินฟ้าอากาศจะช่วยรักษาโบราณวัตถุและโบราณสถานให้คงอยู่ได้นานและอยู่ในสภาพดี

บริเวณที่มีอากาศร้อนและชุ่มชื้น ความร้อนหนาวของอากาศ จะทำให้โบราณสถานและศิลปโบราณวัตถุ แตกสลายได้อย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะ ที่ทำด้วยศิลา

สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นสิ่งสำคัญที่เป็นตัวกำหนดสภาพภูมิอากาศ เช่น ภูเขา หุบเขา ความสูงระดับต่าง ๆ ความใกล้ไกลจากแหล่งน้ำหรือเมือง ตัวแปรเหล่านี้จะทำให้ความแตกต่างของสภาพภูมิอากาศ ในบรรดาองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เป็นตัวกำหนดสภาพภูมิอากาศ น้ำในรูปแบบต่าง ๆ เป็นตัวอันตรายต่อโบราณสถาน และศิลปโบราณวัตถุ อย่างมาก ด้วยเหตุผล 2 ประการ (Feilden, 1979: 12) คือ

1. องค์ประกอบของวัสดุแต่ละชนิดเหมาะกับสภาพความชื้นและอุณหภูมิที่จำกัด โดยเฉพาะวัสดุที่ดูดความชื้นจากอากาศ จะดูดและคายความชื้นไปตามความเปลี่ยนแปลงของอากาศ วัสดุบางชนิด มีลักษณะที่หดและขยายตัวตามปริมาตรของน้ำในตัวมันเอง จึงเป็นสาเหตุให้เกิดแรงกดดันทำให้เกิดการโค้ง งอ มีรอยร้าว แตกและหักได้ หรือทำให้ผิวหน้าของวัสดุเกิดการแตกแยกหรือหลุดร่อน

2. น้ำเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดปฏิกิริยาเคมีต่าง ๆ ซึ่งทำความเสียหายให้แก่โบราณสถาน และศิลปโบราณวัตถุได้ ดังเช่น กระจกและงาช้าง ส่วนใหญ่สามารถทนทานอยู่ในระดับความชื้นประมาณ 50-60% ในอุณหภูมิประมาณ 20 เซลเซียส ถ้าอยู่ในพื้นที่ที่มีความชื้นสูงมากเกินไป มันจะดูดความชื้นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอาจทำให้กระจกงอหรือแตกได้ ถ้ายังคงรับน้ำอยู่ต่อไปก็อาจจะทำให้ออสไชน (ossein) ซึ่งเป็นอินทรีย์ธาตุในกระดูกสลายตัวไปกับขบวนการทางเคมี ในทาง

ตรงกันข้ามถ้าอากาศร้อนและแห้งเกินไป กระดุกก็จะกร่อน เนื่องจากการสูญเสียบริมาตรความชื้นตามธรรมชาติของโครงสร้างไป การสลายตัวนี้เป็นผลจากขบวนการสูญเสียน้ำที่เป็นตัวเชื่อมมอญให้ติดกัน

ขบวนการเสียหายต่าง ๆ มีดังนี้คือ

ฝน (rain) เป็นตัวการที่ก่อให้เกิดการทลายที่สำคัญ โดยเฉพาะประเทศที่อยู่ในแถบที่มีอากาศร้อนและชุ่มชื้น (tropical climate) ทำให้เกิดการกัดกร่อนในส่วนที่เป็นโครงสร้างของโบราณสถาน โดยการซึมเข้าไปในโครงสร้างหรือเข้าไปตามรอยแตกร้าวของอาคารทำให้โบราณสถานนั้นเสื่อมโทรม ผุกร่อน และพังทลายได้ เพราะน้ำจะพาเอาสิ่งสกปรกเข้าไปด้วย เมื่อน้ำระเหยตะกอนของสิ่งสกปรกที่เหลืออยู่จะทลายอาคารได้ (Feilden, 1979: 12)

ละอองน้ำที่จับแข็ง (condensation) คือ หยดน้ำเล็ก ๆ ที่จับเป็นฝ้าบนพื้นผิวที่เย็นซึ่งมาเจอกับอากาศที่อุ่นกว่าที่อึดตัวไปด้วยความชื้น ขบวนการนี้มีผลกระทบต่อดัชนีความชื้นในอากาศและทำให้เกิดปฏิกิริยาทางเคมีเช่นเดียวกับขบวนการที่น้ำเป็นตัวทำให้เกิดปัจจัยสำคัญในการเติบโตของจุลินทรีย์และพืชต่าง ๆ (Feilden, 1979: 12)

ลูกเห็บ (frost) ฝนเป็นต้นน้ำความชื้นเข้าไปสู่วัตถุที่มีรูพรุนได้โดยตรง วัตถุที่มีรูพรุนนี้รวมไปถึงหินที่ใช้ในการก่อสร้าง ปูนฉาบไม้และปูนปั้น เมื่ออุณหภูมิเย็นจัดความชื้นก็จะกลายเป็นน้ำแข็งซึ่งมีปริมาตรใหญ่กว่าน้ำ เมื่อลูกเห็บละลาย ก็จะก่อให้เกิดแรงดันอย่างรุนแรงภายในโครงสร้างของวัสดุจนเกิดการแตกหักและร่วนเป็นผง วงจรการแข็งตัวและละลายนี้เป็นอันตรายนอย่างมากต่อดัชนีทุกชนิดที่สามารถดูดซึมความชื้นได้ อากาศที่มีวงจรการแข็งตัวและละลายอย่างมากจะทำให้เกิดการเสื่อมสภาพอย่างรวดเร็วต่อดัชนีที่ไม่ค่อยแข็งแรง (Feilden, 1979: 12)

การดูดซึมของเหลว (capillarity) น้ำสามารถซึมเข้าไปในวัสดุที่เป็นรูพรุน เช่น อิฐ หิน ปูน ได้ การดูดซึมของเหลวนี้นี้เป็นปัญหาสำคัญ เพราะน้ำใต้ดินหรือน้ำในดินนั้นมีเกลือ (soluble salt) ซึ่งละลายน้ำได้ปะปนอยู่ ในขณะที่น้ำซึมขึ้นไปในวัตถุเกลือก็จะเข้าไปตกผลึกอีกครั้งหนึ่งตามซอกรูต่าง ๆ และบนผิวหน้าของวัสดุ และเมื่อตกผลึกจับตัวหนาแน่นขึ้นก็จะทำให้เกิดแรงดันภายในวัสดุนั้น ๆ ทำให้เกิดรอยแตกภายในและทำให้เสื่อมสภาพได้ง่าย (Feilden, 1979: 12)

ขบวนการคลอริเซชัน (chloridation) ขบวนการนี้เกิดขึ้นเมื่อวัสดุตั้งอยู่ใกล้ทะเลหรือมหาสมุทร ธาตุโซเดียมคลอไรด์หรือเกลือซึ่งละลายปนอยู่ในน้ำทะเลจะถูกพัดพามาบนแผ่นดินจะมีฤทธิ์เป็นกรดมากขึ้น เกลือมีคุณสมบัติดูดความชื้นได้สูงมากสามารถละลายและตกผลึกโดย

ต่อเนื่องตามสภาพความชื้นของสิ่งแวดล้อม เมื่อเกลือเข้าไปอยู่ตามรูพรุนของวัสดุต่าง ๆ จะทำให้เกิดการเสื่อมสภาพในลักษณะเดียวกับการดูดซึมของน้ำ นอกจากนี้เกลือยังเป็นธาตุที่ใช้สำหรับทดสอบสารเคมีจึงมีผลกระทบต่อโลหะและวัสดุอื่น ๆ ด้วย (Feilden, 1979: 13)

ความชื้นสัมพัทธ์และอุณหภูมิ (relative humidity and temperature) ความชื้นสัมพัทธ์สูงกว่า 70% และอุณหภูมิประมาณ 25 - 30 เซลเซียส เป็นระดับอุณหภูมิและความชื้นที่ดีที่สุดสำหรับการเติบโตของจุลินทรีย์ต่าง ๆ เช่น แบคทีเรีย รา ตะไคร่น้ำ และพืช กาฝากเล็ก ๆ การเจริญเติบโตของพืชเหล่านี้เป็นอันตรายต่อมรดกทางวัฒนธรรมเป็นอย่างยิ่ง แบคทีเรีย จุลินทรีย์ต่าง ๆ จะเกิดขึ้นได้ดีในที่อับชื้น มีความชื้นสัมพัทธ์สูงกว่า 70% อุณหภูมิค่อนข้างอบอุ่น โดยเฉพาะศิลปโบราณวัตถุประเภทหินรียัตุกุ จะเห็นได้ชัดเจนคือที่เกิดขึ้นกับกระดาษ ผ้า ผนัง นอกจากนี้ยังเกิดขึ้นบนโบราณสถานที่ถูกด้วยอิฐ ปูนที่มีความชื้นสูง หรือแม้แต่อาคารสิ่งก่อสร้างที่มีจิตรกรรมฝาผนัง เมื่อจุลินทรีย์เจริญเติบโตขึ้นในวัตถุใด จะปรากฏให้เห็นรอยเปื้อนบนวัตถุนั้น ๆ เนื้อวัตถุขาดความแข็งแรงและเปื่อยเนื่องจากความชื้นที่สะสมไว้นาน และจุลินทรีย์เหล่านั้นจะผลิตสารซึ่งเป็นกรดอินทรีย์ที่เป็นอันตรายต่อการกัดกร่อนเนื้อวัตถุด้วย

ความชื้นสัมพัทธ์และอุณหภูมิที่เหมาะสมรวมกับการรวมตัวของไอน้ำในอากาศ จะเป็นสภาพอากาศที่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของพืชต่าง ๆ ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณเขตร้อน รากของพืชจะชอนไชเข้าไปในตัวอาคาร อาจทำให้อาคารพังทลายลงได้ เช่น ป่าดงดิบ และวัชพืชต่าง ๆ ขึ้นปกคลุมวัดสำคัญ ๆ เช่น นครวัด นครธม ในเขมร (Feilden, 1979: 13)

ระดับอุณหภูมิสูงและความชื้นต่ำ (high temperature and low humidity) ถึงแม้ว่าความชื้นต่ำจะช่วยรักษาวัสดุบางอย่าง แต่ความแห้งแล้งมากเกินไปก็สามารถทำให้วัสดุหลาย ๆ ประเภทสูญเสียความแข็งแรงยิ่งขึ้นในเขตทะเลทราย เพราะการเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิอย่างรวดเร็ว เช่น การเสื่อมสภาพของแรยิบซั่ม (gypsum) ซึ่งเป็นส่วนประกอบในการเขียนภาพระดับสุสานบางแห่งในอียิปต์ เมื่อแรยิบซั่มสูญเสียปริมาณน้ำ ทำให้แรงยึดเกาะระหว่างโมเลกุลลดลงและปูนฉาบก็เริ่มแห้งกรอบ ยิ่งกว่านั้นการเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิอย่างรวดเร็วมีผลต่อการขยายตัวของความร้อนก็จะตามด้วยการหดตัวของพื้นผิวของวัสดุที่เป็นโครงสร้าง ทำให้เกิดแรงดึงในเนื้อเยื่อชั้นบนให้หลุดออกมา ดังรูปปั้นขนาดใหญ่หลายรูปบนทะเลทรายนูเบีย (Nubian desert) ก็เกิดความเสียหายเนื่องจากขบวนการนี้เช่นกัน (Feilden, 1979: 13, 70-71)

แสง (light) แสงสว่างและความร้อนไม่ว่าจะเป็นแสงธรรมชาติ หรือแสงประดิษฐ์ เช่น แสงสว่างจากไฟฟ้า แสงอาทิตย์ จะประกอบด้วยแสงที่ตามองเห็น และแสงที่ตามองไม่เห็น รวมทั้งมีความร้อนอยู่ด้วย แสงที่ไม่สามารถมองเห็นได้ คือ แสงอุลตราไวโอเล็ต กับแสงอินฟราเรด ซึ่งจะทำให้เกิดการเสื่อมสภาพขึ้นกับวัตถุได้ ผลที่เกิดขึ้นจะเป็นไปอย่างช้า ๆ มองเห็นไม่ชัดเจนในระยะแรก ต้องอาศัยระยะเวลาอันนานจึงปรากฏให้เห็นชัดเจน ผลที่เกิดขึ้นและปรากฏให้เห็น คือ เกิดการซีดจาง และเป็นตัวเร่งให้วัสดุบางอย่างหมดอายุเร็วกว่าที่ควร เนื้อวัตถุกรอบเปราะ เช่น กระจก เส้นใย ผลิตภัณฑ์จากเซลลูโลส ยาง เรซิน ยางไม้ ผลที่เกิดขึ้นมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปริมาณความเข้มของแสง ชนิดของแสง ระยะเวลาที่ได้รับแสง ลักษณะและทิศทางของแสงที่ส่องมากระทบกับวัตถุ กับชนิดของวัตถุที่มีความไวต่างกัน (กรมศิลปากร, 2528: 12-16)

การกัดกร่อนและลม (erosion and wind) การเสื่อมสภาพที่เกิดจากการกัดเซาะของลม เหมือนกับการเสื่อมสภาพที่เกิดจากพายุทราย คือ ลมจะพัดพาพวกเศษหิน กรวด ทราย และฝุ่นละอองปะทะกับผิวหน้าของวัตถุโดยเฉพาะวัตถุที่อยู่กลางแจ้ง ลมแรงจัด ๆ สามารถพัดและกัดกร่อนโครงสร้างของโบราณสถานให้เสื่อมสภาพได้เร็วเข้า (Feilden, 1979: 14)

การเคลื่อนไหวของพื้นผิวโลก (tectonics) มิงานิวัจย์ซึ่งแสดงว่าพื้นผิวโลกทั้งมวลอยู่ติดกับแผ่นหลาย ๆ แผ่นซึ่งค่อย ๆ หมุนไปรอบฐานโลกที่เป็นวัตถุละลายหลอมเหลว แถบบริเวณซีสมิกโซน (seismic zone) ซึ่งเป็นบริเวณที่เกิดแผ่นดินไหวเสมอเป็นผลจากการที่แผ่น 2 แผ่นในโลกรวมกัน อย่างไรก็ตามการสั่นสะเทือนเล็กน้อยอย่างสม่ำเสมอ เนื่องจากแรงดันการเคลื่อนไหวของพื้นผิวโลก ก็มีผลกระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของโบราณสถานในบริเวณนั้น ๆ (Feilden, 1979: 14)

ก๊าซ (gas) ความไม่บริสุทธิ์ของบรรยากาศ เป็นอันตรายต่อเนื้อวัตถุ โดยเฉพาะในบริเวณที่มีโรงงานอุตสาหกรรม หรือในเมืองที่มีการจราจรแออัด มักจะมีก๊าซเสียประเภทกรดก๊าซอยู่ด้วย เช่น ก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ เป็นต้น ก๊าซเหล่านี้เมื่อถูกความชื้นในบรรยากาศหรือในเนื้อวัตถุ จะเปลี่ยนเป็นกรดที่สามารถจะทำให้เกิดการเสื่อมสภาพบนวัตถุแบบปฏิกิริยาทางเคมี กรดที่เกิดขึ้นสามารถทำลายวัตถุได้ทุกประเภท เช่น ถ้ามีก๊าซเสียที่ประกอบด้วยซัลไฟด์จะทำให้เนื้อวัตถุของโลหะเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาล นอกจากนี้ ยังเป็นตัวเร่งให้ปฏิกิริยาการเกิดการเสื่อมสภาพของโบราณสถาน และศิลปโบราณวัตถุเป็นไปอย่างรวดเร็วขึ้น (กรมศิลปากร, 2528: 17)

สาเหตุทางธรรมชาติอื่น ๆ ที่มีผลต่อการเสื่อมสภาพ คือ

แมลงที่เป็นอันตราย (destructive insects) แมลงมีหลายประเภท มีชนิดต่างกัน บางชนิดกินเนื้อวัตถุเป็นอาหาร บางชนิดอาศัยอยู่เฉย ๆ บางชนิดเจริญเติบโตและขยายพันธุ์ได้รวดเร็วในสภาวะที่อากาศอบอุ่นและมีความอบอุ่นพอประมาณ ผลที่ตามมาคือการชำรุดของวัตถุทั้งทางตรงและทางอ้อมในลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น ไม้ถูกกินด้วยมอดหรือปลวก แมลงกินหนังสือ (book lice) แมลงสาบกัดกินวัตถุทุกชนิด (Feilden, 1979: 14)

สัตว์ที่เป็นอันตราย (destructive animals) สัตว์ที่ทำลายโดยทั่วไป ได้แก่ หนู นก ค้างคาว มักกัดกินอินทรีย์วัตถุหลายอย่าง เช่น กัดแทะสายไฟอาจทำให้เกิดอัคคีภัย นกและค้างคาวก็เป็นสัตว์ที่เป็นอันตรายเพราะมูลของมันนอกจากจะทำให้ไม่งามตาแล้ว ยังมีฤทธิ์กัดกร่อนวัตถุต่าง ๆ เพราะมีกรดสูงมาก (กรมศิลปากร, 2533: 47 ; Feilden, 1979: 14)

2. สาเหตุการเสื่อมสภาพและสูญเสียจากมนุษย์

ก. การทำลายและทำให้เสื่อมสภาพโดยเจตนา

ตามประวัติศาสตร์แล้วมนุษย์ทำลาย และทำให้สมบัติทางวัฒนธรรมสูญหายไปโดยเจตนาด้วยเหตุผลหลายประการ ดังนี้คือ

ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ปัจจุบันการทำลายสมบัติทางวัฒนธรรมเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นได้หลายรูปแบบ แหล่งประวัติศาสตร์มากมายหลายแห่งถูกทิ้งร้างทำลาย เนื่องจากที่ดินมีราคาสูงขึ้น โดยเฉพาะที่ดินในเมืองโบราณสถานเก่าบางแห่งถูกทิ้งร้างไม่ได้ใช้ประโยชน์จะถูกทิ้งหรือทุบทิ้ง เพื่อสร้างเป็นอาคารที่ทำงานและศูนย์การค้า ในบางพื้นที่มีการขยายพื้นที่ทำการเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม โดยเข้าไปบุกรุกหรือใกล้ชิดกับโบราณสถานที่อยู่ในบริเวณนั้น จนบดบังความสวยงาม ทำให้สูญเสียคุณค่า และความเป็นเอกลักษณ์ของสิ่งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดี การที่สภาวะทางเศรษฐกิจมีการผันแปรตลอดเวลา จึงมีส่วนทำให้สภาพสังคมมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย เช่น จากสภาพที่เคยเป็นป่ากลับกลายเป็นเมือง จากสภาพที่ดินรกร้างว่างเปล่ากลับกลายเป็นพื้นที่เกษตรกรรมและอุตสาหกรรม จากเมืองที่มีตึกบ้านช่องเก่า ๆ กลับกลายเป็นเมืองที่เต็มไปด้วยอาคารพาณิชย์ ศูนย์การค้า ความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ จึงเป็นสาเหตุที่ทำลายโบราณสถานที่สำคัญและทำลายหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดทางด้านเศรษฐกิจแต่เพียงด้านเดียว

เมื่อสมบัติวัฒนธรรมเริ่มหายากขึ้น ราคาในท้องตลาดก็กลับเพิ่มสูงขึ้น จึงทำให้เกิดการ
ทำลายมากขึ้น สาเหตุจากตลาดค้าของเก่า ภาพวาดบางภาพถูกแบ่งเป็นสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ เพื่อให้
ขายได้หลายชิ้น แหล่งโบราณคดีนี้บร็อย ๆ แห่งถูกทำลายโดยพวกลักลอบขุดขายให้แก่พ่อค้าของเก่า
ต่างชาติเป็นจำนวนมาก ศิลปโบราณวัตถุหลาย ๆ แห่ง ถูกขโมยออกเป็นชิ้นเล็กเพื่อสะดวกในการ
ขนส่ง ซึ่งเป็นการทำลายศิลปโบราณวัตถุโดยทางอ้อมอีกอย่างหนึ่ง คือย้ายตำแหน่งที่ตั้งเดิมจาก
ท้องถิ่นหนึ่ง ไปยังอีกท้องถิ่นหนึ่ง (รัชาติ สังขตุลย์, 2526: 19)

ความขัดแย้งเรื่องแนวความคิด แนวความคิดนี้ครอบคลุมไปถึงความเชื่อ
เกี่ยวกับศาสนาทุก ๆ อย่าง ความคิดเกี่ยวกับบ้านเมือง เกี่ยวกับวัฒนธรรมและกลุ่มสังคมต่าง ๆ
อันลึก สมบัติทางวัฒนธรรมมักจะเกิดความยุ่งยากจากความขัดแย้งในเรื่องแนวความคิดเหล่านี้
ตัวอย่างเช่น เหตุการณ์ระหว่างการปฏิวัติฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1789 โบสถ์อันงดงามของวิหาร
แซงต์ เดอนีส (Saint Denis) ได้ถูกพวกนักปฏิวัติทำลายลงอย่างยับเยิน เพราะว่าเป็น
สุสานของบรรดาราชวงศ์ฝรั่งเศส นอกจากนี้ ยังได้ทำลายอนุสาวรีย์ อัมเบ เดอ คลูนี
(Abbey of Cluny) ด้วย เพราะเป็นสัญลักษณ์ของขุนนางและชนชั้นสูง (Feilden, 1979: 15)

การเปลี่ยนแปลงค่านิยม เมื่อสังคมยอมรับวัฒนธรรมใหม่เข้ามาย่อมเกิด
ลักษณะที่เรียกว่า "การสูญหายทางวัฒนธรรม" คือ มีการเกิดวัฒนธรรมใหม่ ๆ เข้ามาแทนที่ของ
เก่าในลักษณะของวัฒนธรรมบางอย่าง (พองพันธ์ มณีรัตน์, 2526: 94) ดังนั้น การตัดแปลง
หรือการรื้อทำลาย (demolition) ตัวโบราณสถาน จึงขึ้นอยู่กับค่านิยมของสังคม ซึ่งมีผลมาจาก
การได้รับอิทธิพลของอารยธรรมต่างถิ่นที่เข้ามามีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงรสนิยมเรื่องรูปแบบทาง
ด้านวัตถุที่สังคมคิดว่าล้ำสมัย (Feilden, 1979: 16)

การทำลายศิลปวัฒนธรรมของมนุษย์ การทำลายศิลปและวัฒนธรรมนี้จัดเป็น
วีรคดีชนิดหนึ่ง (Vandalism) ซึ่งมีนิสัยชอบทำลายทุกอย่างที่ขวางหน้า เช่น ทูบ ดี หยิบ ฉวย
สิ่งของแตกหักเสียหาย โดยเฉพาะสิ่งที่เป็นสาธารณะประโยชน์ หรือชอบทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน
เป็นสาเหตุหนึ่งที่เกิดปัญหาให้กับสังคม และเป็นผู้ที่มีส่วนทำให้โบราณสถานถูกทำลายเสียหายได้อีก
วิธีการหนึ่ง ซึ่งสามารถแก้ไขปัญหานั้นได้ด้วยการให้การศึกษาด้านช่างศิลป์ นัผลงาน
ศิลปกรรมเหล่านั้นต้องการการอนุรักษ์ไว้ให้พ้นจากเงื้อมมือนักทำลายทั้งหลาย (รัชาติ สังขตุลย์,
2526: 20)

การลักลอบซื้อขายระหว่างประเทศ ปัจจุบันสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่
สำคัญของชาติเป็นของหายาก งดงามและประณีต ทำให้เป็นของที่มีค่าและราคาแพง โดยเฉพาะ

ตลาดต่างประเทศนิยมรับซื้อของเก่า ประกอบกับบุคคลบางกลุ่มหรือบางคน ต้องการแสวงหา ประโยชน์จากของมีค่า เหล่านั้นจึงทำให้มีการทำลายส่วนที่เป็นโบราณสถาน และแหล่งที่สำคัญทาง ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี เพื่อนำชิ้นส่วนของศิลปกรรมที่ได้จากการลักลอบนำออกจากแหล่ง เดิมมาซื้อขายเพิ่มมากขึ้น การกระทำเช่นนี้ถ้ามีอัตราเพิ่มสูงขึ้น ในอนาคตประเทศชาติอาจต้อง สูญเสียสิ่งที่ดีที่สุดและมีค่าที่สุด โดยไม่อาจเรียกกลับคืนมาได้ (กรมศิลปากร, 2533: 46)

ความเห็นแก่ได้ เป็นลักษณะของคนที่ชอบความสะดวกสบาย แต่สร้าง ความเดือดร้อนให้กับสังคม พฤติกรรมที่แสดงออกในด้านการทำลายโบราณสถาน ได้แก่ การที่ ราษฎรสร้างบ้านพักอาศัยใกล้กับกำแพงเมืองเก่า หรือเจดีย์เก่า ได้รื้อหรือนำเอาอิฐ หรือหินจาก ซากปรักหักพังของโบราณสถานที่อยู่ใกล้เคียงไปสร้างหรือต่อเติมที่พักอาศัย หรือนำไปปูพื้นทางเดิน เข้าบ้าน ตลอดจนการนำเอาชิ้นส่วนของโบราณสถาน ไปเก็บไว้เป็นของส่วนตัว เป็นต้น (รัชชาติ สังขตลย์, 2526: 20)

ข. ความเสียหายที่เกิดจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์

การกระทำของมนุษย์หลายประการ ถึงแม้จะทำได้โดยมิได้ตั้งใจก็มีผลกระทบ กระเทือนต่อสมบัติวัฒนธรรมอย่างเห็นได้ชัด สาเหตุที่เกิดจากเหตุสุดวิสัย พอสรุปได้ดังนี้

สงคราม สมบัติวัฒนธรรมได้รับความเสียหายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ถ้าตั้งอยู่ ใกล้กับจุดยุทธศาสตร์ในการรบ เช่น วิหารพาร์เธนอน (Parthenon) สามารถรอดพ้นมาได้จาก การทำลายจนกระทั่งในคริสต์ศตวรรษที่ 17 มีการสู้รบกัน และในระหว่างนั้นยุทธวิธีรบที่เก็บไว้ ลุกไหม้ขึ้น ทำให้เกิดการระเบิดก่อความเสียหายอย่างรุนแรง เป็นต้น (Feilden, 1979: 17)

การละลายทอดทิ้ง จากเหตุการณ์ที่ผ่านมา โบราณสถานส่วนใหญ่ถูกทอดทิ้ง และพังทลายอันเนื่องมาจากความเสื่อมโทรมด้านกายภาพและสภาพแวดล้อม นอกจากนี้การผันแปร และการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ค่านิยม ลัทธิ ทางศาสนาและวัฒนธรรม มีส่วนทำให้เกิดการปล่อยปละละเลยปราศจากความรับผิดชอบ ขาดการ ดูแล บำรุงและรักษาโบราณสถานและศิลปโบราณวัตถุที่มีคุณค่าเหล่านั้น (Feilden, 1979: 17)

ความบกพร่องเกี่ยวกับเทคนิคและวิธีการ การก่อสร้างอาคารทุกประเภท ย่อมมีข้อบกพร่องซึ่งเป็นจุดอ่อนที่ทำให้ขาดความมั่นคงแข็งแรง ทนทานต่อสภาพดินฟ้าอากาศ จึงถูก กระทบกระเทือนได้ทั้งในระยะเวลายันสั้นและบางครั้งอาจใช้ระยะเวลาเวลานานพอควร โบราณสถาน ที่ดำรงอยู่ได้นานหลายร้อยปีนั้น จะต้องมีการบูรณะและปฏิสังขรณ์หรือตรวจสอบในส่วนที่บกพร่อง อย่างสม่ำเสมอ สภาพชำรุดในบางแห่งอาจมองด้วยตาเปล่าไม่เห็น แต่อยู่ในส่วนที่เป็นโครงสร้าง

ของอาคารหรือส่วนประกอบอื่น ๆ ถ้าทิ้งไว้นานจะทำให้เกิดการพังทลายได้ในเวลาต่อมาและยากแก่การป้องกันและแก้ไข (Feilden, 1979: 17)

ข้อผิดพลาดในการอนุรักษ์ การให้ยามมากเกินไปหรือให้การรักษาพยาบาลทางการแพทย์มากเกินไปจะมีผลต่อสุขภาพของมนุษย์เช่นเดียวกับขบวนการฟื้นฟูและอนุรักษ์วัตถุในอดีต ก็มีส่วนทำลายวัตถุที่ได้รับการอนุรักษ์เช่นกัน ดังตัวอย่างในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และ 20 ตอนต้น เพื่อเป็นการอนุรักษ์วิหารพาเธนอน จึงได้มีการตอกหมุดเหล็กเข้าไปในตัวอาคารอันเป็นความพยายามที่จะอนุรักษ์โครงสร้างเอาไว้ แต่หมุดเหล่านี้เริ่มเป็นสนิมพร้อม ๆ กับการขยายตัวของเนื้อโลหะซึ่งทำให้เกิดแรงดันอยู่ภายใน ในขณะที่เดียวกันสนิมก็ทำให้เกิดรอยด่างสีแดงบนผิวหินอ่อน ซึ่งนับว่าเป็นข้อผิดพลาดอย่างคาดไม่ถึง (Feilden, 1979: 18)

ความประมาท ความประมาทของมนุษย์ทำให้เกิดความเสียหายได้หลายรูปแบบเช่น ยาม 2 คน ในพิพิธภัณฑ์โบราณคดีของเมืองฟลอเรนซ์ (The Archaeological Museum of Florence) เดินชนภาพวาดของกรีกในยุคคลาร์เคอิด ขณะที่กำลังก้มเงยกันอยู่ ทำให้ภาพวาดนั้นฉีกขาดออกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย (Feilden, 1979: 18)

การพัฒนา การพัฒนาประเทศ ช่วยทำให้ประเทศชาติเจริญและก้าวหน้าทัดเทียมกับนานอารยประเทศ แต่การพัฒนาที่ไม่มี การวางแผนป้องกันผลกระทบต่อมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและความสำคัญต่อประเทศชาติ โดยเฉพาะโบราณสถานและแหล่งชุมชนโบราณที่มีอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ ซึ่งก่อให้เกิดผลเสียหายที่ไม่อาจประเมินค่าหรือหาสิ่งใหม่มาทดแทนได้ เพราะการพัฒนาเป็น การนำความเจริญจากเมืองออกไปสู่ชนบทที่อยู่ห่างไกล เป็นการบุกเบิกพื้นที่ที่รกร้างว่างเปล่าให้มีการใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าในพื้นที่นั้น ด้วยเหตุนี้หลักฐานที่สำคัญทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีทั้งที่อยู่บนพื้นดินและใต้ดินจึงถูกทำลายเสียหายได้ ถ้าขาดความระมัดระวัง หรือปราศจากแผนการป้องกันสมบัติอันมีค่าเหล่านั้น (รัชชาติ สังขตลย์, 2526: 21)

การขยายตัวของชุมชน จะ เป็นไปในลักษณะของการอพยพย้ายถิ่นจากท้องถิ่นหนึ่งไปยังอีกท้องถิ่นหนึ่ง ซึ่งเนื่องมาจากการขาดแคลนที่ดินทำกิน พื้นดินแห้งแล้งขาดความอุดมสมบูรณ์ ความยากจนโรคระบาด การไร้อาชีพ เป็นต้น ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เป็นต้นเหตุที่ทำให้การอพยพย้ายถิ่นเพื่อหาที่อยู่อาศัย และที่ทำกินใหม่ในท้องถิ่นอื่น จากสาเหตุดังกล่าวทำให้มีผลเสียหายต่อแหล่งประวัติศาสตร์ และโบราณคดีของชาติ โดยการเข้าไปยึดครองพื้นที่หรือทำไร่เลื่อนลอย ในบริเวณที่เคยเป็นแหล่งชุมชนโบราณ หรือบริเวณที่มีโบราณสถาน โดยมีได้ตั้งใจ เมื่อ

ระยะเวลาผ่านไปการขยายตัวของกลุ่มชนย่อมมีเพิ่มมากขึ้น จึงเกิดเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการดำเนินการอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์โบราณสถานแห่งนั้นให้กลับมีสภาพที่ดีต่อไปได้ (รัชชาติ สังขตุลย์, 2526: 21)

จากข้อมูลดังกล่าวสรุปได้ว่า ตัวการทำลายโบราณสถานและศิลปโบราณวัตถุที่สำคัญคือ มนุษย์ และสภาพธรรมชาติ ถ้าหากไม่หาวิธีการป้องกันไว้มรดกทางวัฒนธรรมก็คงจะหมดไปอย่างน่าเสียดาย และจะไม่เหลือให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาค้นคว้า จึงเป็นหน้าที่ของประชาชนทั่วไปจะต้องช่วยกันอนุรักษ์ไว้และเพื่อให้ประชาชนเกิดความสำนึกในคุณค่าของศิลปกรรมไทย รัฐบาลไทยจึงกำหนดในวันที่ 2 เมษายน ของทุกปี ซึ่งเป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นวันอนุรักษ์มรดกไทย ซึ่งคำว่ามรดกไทยนั้นหมายถึง ศิลปะ วัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งโบราณสถานและศิลปโบราณวัตถุ (กรมศิลปากร, 2533: 13-14)

การอนุรักษ์ศิลปกรรม โบราณสถานและศิลปโบราณวัตถุ

การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมนั้นมียุบายมุ่งที่จะค้นหาสาเหตุต่าง ๆ ของการเสื่อมสลาย พุพังต่าง ๆ สาเหตุบางประการที่เกิดจากภัยธรรมชาติ เช่นน้ำท่วม แผ่นดินไหว เป็นสาเหตุที่หลีกเลี่ยงมิได้ แต่การคิดหามาตรการป้องกันภัยไว้ล่วงหน้าจะช่วยให้เราสามารถลดความเสียหายที่จะเกิดขึ้น จนขณะเดียวกันเราไม่สามารถหยุดยั้งการพัฒนานัยยุคอุตสาหกรรมได้แต่เราอาจจะบรรเทาอันตรายที่จะเกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาได้ โดยการกำจัดของเสียอย่างถูกสุขลักษณะ การควบคุมการขยายตัวของเขตอุตสาหกรรมโดยไม่หวังผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากเกินไป การป้องกันการแพร่กระจายของมลภาวะ ดังนั้นการอนุรักษ์โดยส่วนใหญ่นั้นก็คือกระบวนการที่จะช่วยยืดอายุสมบัติทางวัฒนธรรมให้ยืนยาวต่อไป เพื่อให้สามารถอยู่ได้ในปัจจุบันและอนาคต

ก. หลักและวิธีการอนุรักษ์

การอนุรักษ์สมบัติทางวัฒนธรรมเป็นงานที่ต้องอาศัย บุคลากรจากหลายอาชีพ ซึ่งมีความรู้ความสามารถต่าง ๆ หลาย ๆ ด้าน ทั้งทางด้านความงาม ด้านประวัติศาสตร์ ด้านวิทยาศาสตร์และด้านเทคนิคต่าง ๆ โดยธรรมชาติการอนุรักษ์เป็นงานที่ประกอบด้วยกิจกรรมหลายประเภท และผู้เชี่ยวชาญมาทำงานร่วมกันจะต้อง เคารพผลงานของกันและกัน จึงจะทำให้คณะทำงานนั้นมีประสิทธิภาพ

งานอนุรักษ์ด้านงานโบราณสถาน และงานด้านศิลปโบราณวัตถุ จะมีการดำเนินงานที่แตกต่างกัน แต่หลักการและระเบียบปฏิบัติในการอนุรักษ์จะเหมือนกัน

การอนุรักษ์โบราณสถานและศิลปโบราณวัตถุนั้น จะขึ้นอยู่กับคุณค่าของสมบัติวัฒนธรรมนั้น ๆ คุณค่าเหล่านี้ จะเป็นตัวกำหนดว่าควรจะอนุรักษ์ มาก-น้อย หรือ ก่อน-หลังอย่างไร ในลักษณะใดในแต่ละกรณีการให้ความสำคัญและคุณค่าของสมบัติวัฒนธรรม ย่อมจะสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างของวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน เช่น ประเทศออสเตรเลีย บ้านไม้หลังเล็ก ๆ ในสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้รับพิจารณาให้เป็นสิ่งที่มีความเด่นในระดับชาติ เพราะเป็นสิ่งก่อสร้างที่มีมาก่อนการก่อตั้งประเทศ และสถาปัตยกรรมยุคนั้นหลงเหลืออยู่น้อยมากในปัจจุบันทางตรงกันข้าม โบราณสถานในประเทศอิตาลีกลับให้ความสำคัญในเรื่องการอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมประเภทนี้ต่ำ เพราะอิตาลีเป็นประเทศที่ร่ำรวยไปด้วยงานศิลป์ และมีโบราณสถานหลงเหลืออยู่มากมายหลายพันแห่ง ดังนั้นการพิจารณาคุณค่าของสมบัติวัฒนธรรม สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 หัวข้อ (Feilden, 1979: 25-27) ดังนี้

1. คุณค่าทางวัฒนธรรม

- ก) คุณค่าทางข้อมูลเอกสาร
- ข) คุณค่าทางประวัติศาสตร์
- ค) คุณค่าทางโบราณคดีและอายุของวัตถุ
- ง) คุณค่าทางความงดงาม
- จ) คุณค่าทางทัศนียภาพของเมือง
- ฉ) คุณค่าทางภูมิสถาปัตยกรรม และนิเวศน์วิทยา

2. คุณค่าทางการใช้สอย

- ก) คุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย
- ข) คุณค่าทางเศรษฐกิจ
- ค) คุณค่าทางสังคม
- ง) คุณค่าทางการเมือง

3. คุณค่าทางอารมณ์

- ก) ความวิจิตรบรรจง - มหัศจรรย์
- ข) เอกลักษณ์
- ค) ความต่อเนื่อง

สำหรับวัตถุที่เคลื่อนย้ายได้ มักตัดสินคุณค่าได้ง่ายกว่างานอนุรักษ์ด้านสถาปัตยกรรม ซึ่งอาจมีข้อขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างคุณค่าบางประการ ส่วนใหญ่คุณค่าทางโบราณคดีจะมีความสำคัญเป็นอันดับแรกแต่บางกรณีคุณค่าทางความงามหรือทางประวัติศาสตร์อาจจะสำคัญมากกว่า และงานกรณีอื่น ๆ อาจขึ้นอยู่กับเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ และข้อพิจารณาด้านการใช้ประโยชน์และการปฏิบัติงานเป็นสำคัญการพิจารณาอย่างรอบคอบ โดยมีรากฐานจากการเตรียมทางด้านวัฒนธรรมเป็นอย่างดี จะช่วยให้สามารถประเมินคุณค่าต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง

การดำเนินการอนุรักษ์ จะกระทำตามหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ตามมาตรฐานทางจรรยาบรรณ (Feilden, 1979: 28-29; มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530: 1-3) ซึ่งมีดังนี้

1. ต้องทบทวนที่เกี่ยวกับสภาพของวัตถุ วิธีปฏิบัติและวัสดุที่ใช้ในระหว่างการอนุรักษ์ทั้งหมด
2. ต้องทบทวนที่หลักฐานทางประวัติศาสตร์ไว้อย่างครบถ้วน และหลักฐานนี้ต้องเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี มิให้ถูกทำลาย ปลอมแปลง หรือทำการเคลื่อนย้าย
3. การต่อเติม, เสริม หรือแทรกแซงใด ๆ ต่อวัตถุ ควรกระทำเท่าที่จำเป็นเท่านั้น
4. การดำเนินการกระทำใด ๆ จะต้องคำนึงถึงคุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์, ประวัติศาสตร์และตามแหล่งข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับสมบัติวัฒนธรรมนั้น ๆ

การดำเนินการควรจะปฏิบัติ ดังนี้

- ก) ให้วัสดุเดิม เท่าที่จะใช้เทคนิคเข้าช่วยได้ หรือ
- ข) อย่างน้อยที่สุด ไม่ก่อให้เกิดผลร้ายแรงต่อการดำเนินงานในอนาคตซึ่งอาจจำเป็นต้องกระทำ
- ค) ค้นคว้าหลักฐานที่แท้จริง และไม่บิดเบ่งข้อมูลที่แท้จริงเกี่ยวกับวัตถุ
- ง) เก็บรักษาวัตถุเท่าที่มีอยู่ให้ได้มากที่สุด
- จ) ถ้าจำเป็นจะต้องสร้างเสริมบางส่วน ก็ควรมีความกลมกลืนกับของเดิมทั้งในด้าน สี ผิว รูปร่าง และขนาด แต่ก็ไม่ควรให้เด่นเทียบเท่ากับวัตถุเดิม และจะต้องดูออกว่า ส่วนใดเก่า ส่วนใดต่อเติมใหม่
- ฉ) ต้องใช้บุคคลที่มีความชำนาญหรือมีประสบการณ์ในการอนุรักษ์ ไม่ควรใช้บุคคลที่ขาดความชำนาญนอกจากจะได้รับคำแนะนำและดูแลอย่างใกล้ชิดจากผู้ทรงคุณวุฒิ อย่างไรก็ตามปัญหาบางประการก็มีลักษณะพิเศษเฉพาะออกไป จึงต้องเรียนรู้ ทดลอง และแก้ไขในระหว่างการดำเนินงาน

ข. การเตรียมการอนุรักษ์

ก่อนที่จะดำเนินการอนุรักษ์ จะต้องมีการเตรียมการ (Feilden, 1979: 30)

ดังนี้

การทำทะเบียน : ในขั้นแรกของการอนุรักษ์ ต้องทำทะเบียนสมบัติวัฒนธรรมทั้งหมดทั่วประเทศ ขั้นตอนนี้เป็นการบริหารงานที่สำคัญของรัฐบาล ซึ่งจะต้องจัดแบ่งประเภทสมบัติวัฒนธรรมอย่างเหมาะสม พร้อมทั้งบันทึกไว้เป็นหลักฐานอย่างครบถ้วนและสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทั้งลักษณะของรูปภาพ คำบรรยาย คอมพิวเตอร์ และไมโครฟิล์มซึ่งเป็นเครื่องมือที่ช่วยบันทึกข้อมูลได้เป็นอย่างดี

การศึกษาศิลปโบราณวัตถุแต่ละชิ้นหรือโบราณแต่ละหลังในเบื้องต้นนั้นเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อที่จะทำความรู้จักและสามารถระบุถึงรายละเอียดต่าง ๆ ของสมบัติวัฒนธรรมได้อย่างถูกต้องและสมบูรณ์ ในกรณีงานด้านสถาปัตยกรรม ก็จะต้องศึกษาถึงสภาพแวดล้อมโดยรอบของอาคารและบันทึกสภาพของอาคาร หรือวัตถุในปัจจุบันไว้ด้วย การจัดทำเอกสารเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ นี้จะต้องมีความสมบูรณ์และถูกต้องแน่นอน โดยอาศัยการค้นคว้าบันทึกหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ในกรณีที่ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ อาจจะอยู่ในรูปของการเล่าสืบต่อกันมา ก็ควรจดบันทึกไว้แบบคำต่อคำ และรวมไว้กับเอกสารเฉพาะของศิลปโบราณวัตถุแต่ละชิ้น หรือโบราณสถานแต่ละแห่งต่อไป

เอกสาร : การจดบันทึกอย่างสมบูรณ์และครบถ้วนเป็นสิ่งสำคัญทั้งก่อน-หลัง และขณะดำเนินการใด ๆ ในอันที่จะเก็บรักษา ซ่อมแซม หรือขุดแต่งสมบัติวัฒนธรรมซึ่งทุกครั้งจะต้องทำการบันทึกไว้อย่างชัดเจนแน่นอน ในลักษณะของรายงานแบบวิเคราะห์ วิจารณ์ พร้อมทั้งภาพถ่ายและภาพวาดแสดงประกอบ การปฏิบัติทุกขั้นตอนจะต้องทำบันทึกทุกอย่างทั้งการทำความสะอาด การอนุรักษ์ภาคสนาม การเสริมความแข็งแรง การประกอบชิ้นส่วนขึ้นใหม่ รายละเอียดเกี่ยวกับวัสดุ และเทคนิคทั้งหมดในระหว่างการทำงาน เอกสารทั้งหมดควรเก็บไว้ในสภาพที่เปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานทำการค้นคว้าได้ สิ่งสุดท้ายก็ควรจัดพิมพ์รายงานออกเผยแพร่ต่อสาธารณชน ในกรณีที่เป็นการโครงการใหญ่มักจะใช้เวลาหลายปีกว่ารายงานจะเสร็จสมบูรณ์ ดังนั้นจึงต้องทำรายงานเบื้องต้น หรือการออกรายงานฉบับย่อเพื่อเป็นการเผยแพร่ข้อมูลนั้น ๆ

งานจัดทำเอกสารจึงเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง เพราะจะต้องระลึกไว้เสมอว่า โบราณสถานและศิลปโบราณวัตถุทั้งหลายจะมีชีวิตยืนยาวกว่าผู้ทำงานอนุรักษ์ และจะต้องเก็บรักษาไว้ให้แก่ชนรุ่นหลังต่อไป จึงต้องมีการทำบันทึกไว้ให้แก่ชนรุ่นหลัง เพื่อทำความเข้าใจกับสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีต

การดำเนินการอนุรักษ์ วิธีการอนุรักษ์ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิอากาศที่สมบัติวัฒนธรรมนั้นตั้งอยู่ สภาพภูมิอากาศสามารถแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ (Feilden, 1979: 30) คือ

1. สภาพภูมิอากาศตามธรรมชาติ และสภาพภูมิอากาศในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีความแตกต่างกันอย่างมาก และไม่สามารถควบคุมให้เหมาะกับการปฏิบัติงานได้
2. สภาพภูมิอากาศที่ถูกดัดแปลง เช่น วนกรรมของสิ่งก่อสร้างมีส่วนทำให้อุณหภูมิแปรสภาพไปจากสภาพธรรมชาติเดิมเป็นบางส่วน
3. สภาพที่มีการควบคุมความชื้นและอุณหภูมิเพื่อรักษาสภาพของสมบัติวัฒนธรรมให้มีการเสื่อมสภาพน้อยที่สุด ดังนั้นในทางทฤษฎีของการควบคุมสภาพภูมิอากาศในลักษณะนี้ ควรออกแบบเพื่อความปลอดภัยของวัตถุเป็นหลัก มากกว่าจะเป็นการอำนวยความสะดวกแก่ผู้มาเยือน

วิธีอนุรักษ์ก็คือการกระทำใด ๆ ที่กระทำเพื่อรักษาสมบัติอันมีค่าเอาไว้ การอนุรักษ์จะกระทำมากน้อยเท่าใดนั้นขึ้นอยู่กับ ลักษณะทางกายภาพ สาเหตุของการเสื่อมสภาพ และสภาพแวดล้อมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต การพิจารณาจะต้องกระทำเป็นเรื่องเฉพาะกรณี โดยพิจารณาจากปัจจัยทั้งหมดที่เกี่ยวข้อง

ในการดำเนินงานอนุรักษ์นั้นอาจแบ่งระดับการดำเนินงานได้เป็น 7 ขั้นตอน (Feilden, 1979: 34; มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530: 11) แต่ในการอนุรักษ์แต่ละกรณีนั้น อาจมีขั้นตอนที่แตกต่างกันออกไป แล้วแต่สถานการณ์และขั้นตอนซึ่งได้แก่

1. การป้องกันการเสื่อมสภาพ (Prevention of Deterioration)
2. การรักษาสภาพ (Preservation)
3. การเสริมความแข็งแรง (Consolidation)
4. การบูรณะ (Restoration)
5. การจำลองแบบ (Reproduction)
6. การสร้างขึ้นมาใหม่ (Reconstruction)
7. การประยุกต์การวิจัย (Re - Evaluation)

1. การป้องกันการเสื่อมสภาพ เป็นการป้องกันโดยการควบคุมสภาพแวดล้อม เพื่อป้องกันการผุพังและความเสียหายต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นและจะต้องป้องกันการละเลยหรือทอดทิ้งอีก ด้วย การป้องกันจึงรวมถึงการควบคุมความชื้น อุณหภูมิ แสงสว่าง มลภาวะ การสร้างมาตรการ

ป้องกันไฟ การลอบวางเพลิง การโจรกรรม และการทำลายอย่างจงใจ อนุกรมที่มีสภาพแวดล้อมแบบสังคมอุตสาหกรรมและสังคมเมือง จะต้องลดมลภาวะในบรรยากาศ แรงแสงสะท้อนจากการจราจร การทรุดตัวของชั้นดิน และการสูบน้ำจากใต้ดินขึ้นมาซึ่งอีกด้วย (Feilden, 1979: 31; มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530: 6)

2. การรักษาสภาพ เป็นการอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมโดยตรง มีวัตถุประสงค์ที่จะเก็บวัดถุนั้น ๆ ไว้ให้คงสภาพอยู่ ด้วยการแก้ปัญหาและหลีกเลี่ยงตัวการที่ก่อให้เกิดความเสียหาย การดูแลรักษาการทำความสะอาดเป็นครั้งคราว การเก็บรักษาไว้ในสภาพที่เหมาะสม การซ่อมแซมจะต้องกระทำเมื่อมีความจำเป็น เพื่อป้องกันการผุพังและรักษาสมบัติวัฒนธรรมให้คงอยู่ในสภาพเดิม การดูแลตรวจสอบสภาพสมบัติวัฒนธรรมอยู่เสมอ นับเป็นพื้นฐานของการเก็บรักษา เมื่อวัดถุนั้นอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ควบคุมไม่ได้ การดูแลตรวจสอบสภาพถือเป็นขั้นตอนแรกของการอนุรักษ์ (Feilden, 1979: 31 ; มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530: 6)

3. การเสริมความแข็งแรง เป็นการอนุรักษ์โดยตรงเพื่อเสริมทางกายภาพ หรือเป็นการใช้วัสดุเชื่อม หรือช่วยพยุง เสริมเข้าไปในเนื้อวัตถุ เพื่อให้แน่ใจว่าจะมีความคงทนและมีโครงสร้างที่แข็งแรงต่อไปในกรณีของสถาปัตยกรรม การเสริมความแข็งแรงทำได้โดยการฉีดวัสดุประเภทกาวยาเข้าไปเชื่อมชิ้นส่วน เช่น ฉีดจิตรกรรมฝาผนัง ส่วนศิลปโบราณวัตถุ เช่น จิตรกรรมบนพื้นผ้าใบ กระจกใส วิธีการที่ใช้คือ การเสริมวัสดุใหม่ไว้ด้านหลังภาพ

การเสริมความแข็งแรงกับงานสถาปัตยกรรม จะต้องรักษาวัสดุเดิมให้แข็งแรง และอาจจะต้องเสริมวัสดุใหม่เข้าไปถ้าจำเป็น โดยให้สอดคล้องกลมกลืนกับโครงสร้างเดิมที่สำคัญต้องไม่เปลี่ยนรูปแบบ และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ดั้งเดิมที่มีอยู่ การทำความเข้าใจถึงระบบและองค์ประกอบของโบราณสถาน จะช่วยให้การใช้เทคนิคและการสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมเป็นไปได้ดียิ่ง

การใช้ช่างฝีมือและวัสดุท้องถิ่นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากโบราณสถานและศิลปโบราณวัตถุ แต่เดิมก็ใช้งานฝีมือและวัสดุในท้องถิ่น ในบางกรณีวิธีการดั้งเดิมอาจไม่ดี และเหมาะสมพอ การอนุรักษ์อาจใช้เทคนิคสมัยใหม่เลียนแบบของเก่า ซึ่งมีการพิจารณาแล้วว่าเป็นวิธีการที่ถูกต้อง และเหมาะสมกับบริบทการและสภาพภูมิอากาศ อนุกรมของอาคารที่หาจากวัสดุที่เปื่อยยุ่ยง่าย เช่น ไม้ ดินเหนียว อิฐ หรือ ดินอัดแน่น ก็ควรรักษาวัสดุและช่างฝีมือพื้นเมือง อนุกรมอนุรักษ์ส่วนที่ผุพัง ในขณะที่ยังหาเทคนิคใหม่ ๆ ที่ดีกว่าเดิมไม่ได้ก็ควรรักษาวิธีเดิมไปก่อน จนกว่าจะมีการค้นคว้าและพัฒนาขึ้นแล้วจึงใช้วิธีใหม่ เพราะบางทีการเสริมความแข็งแรงในปัจจุบัน

อาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อการอนุรักษ์ในอนาคตได้ (Feilden, 1979: 32 ; มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530: 7)

4. การบูรณะ วัตถุประสงค์ของการบูรณะก็เพื่อฟื้นฟูแนวความคิด หรือลักษณะ เดิมของวัตถุนั้น ๆ ให้สอดคล้องประสานกับรายละเอียด และรูปร่างลักษณะ เป็นสำคัญผู้บูรณะต้องคำนึงถึง วัสดุดั้งเดิม หลักฐานทางโบราณคดี และเอกสารที่แท้จริง การสร้างเสริมส่วนที่หายไปต้องกลมกลืนกับของเดิมและต้องแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างของใหม่กับของเดิม เพื่อไม่เป็นการบิดเบือนหลักฐานดั้งเดิม

งานบูรณะในทุก ๆ สมัย จะต้องถือว่าการต่อเติมในสมัยต่อ ๆ มาต่างก็เป็น "เอกสารทางประวัติศาสตร์" มากกว่าจะเป็นเพียงการบูรณะในรุ่นก่อน ๆ เท่านั้น เช่น อาคารหลังหนึ่งได้รวมเอางานศิลปะต่างยุคต่างสมัยไว้ด้วยกัน การรีรูปร่างศิลปะสมัยหลังออกเพื่อให้เห็นเพียงงานศิลปะสมัยแรกจะกระทำได้ดีก็ต่อเมื่อมีการพิจารณาแล้วว่าสมควร เพราะมีคุณค่าและความน่าสนใจน้อยมาก ในขณะที่ส่วนเดิมสมัยแรกเริ่มมีคุณค่าทางโบราณคดีอย่างยิ่ง และเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป ในการบูรณะต้องมีการหาความสะอาดส่วนผิวของวัตถุบ้าง แต่อยู่ในขอบเขตและคำนึงลักษณะดั้งเดิมของวัสดุเป็นหลัก (มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530: 8)

5. การจำลองแบบ เป็นการเลียนแบบงานศิลปะที่เหลืออยู่เพื่อเป็นการต่อเติมส่วนที่เสียหายไปส่วนใหญ่จะเป็นการสร้างเสริมส่วนลวดลายประดับ เพื่อให้ศิลปะวัตถุยังคงคุณค่าความงามดั้งเดิม ในกรณีที่มีวัตถุวัฒนธรรมถูกรบกวน และถูกคุกคามจากสิ่งแวดล้อมอย่างมากก็อาจจำเป็นต้องเคลื่อนย้ายไปไว้ในสภาพแวดล้อมใหม่ที่เหมาะสมกว่า และทำการจำลองแบบมาไว้แทนที่ของจริงเพื่อรักษาเอกภาพของสถานที่เดิมเอาไว้ เช่น ประติมากรรมรูปดาวิด (David) ของไมคาเอลองเชิล (Michaelangelo) ได้ถูกเคลื่อนย้ายจาก เบียชซ่า เดลลา ซินยอริยา (Piazza Della Signoria) เมืองฟลอเรนซ์ ไปไว้ยังพิพิธภัณฑสถาน เพื่อป้องกันรักษาสภาพแวดล้อมพื้นฟ้าอากาศและได้มีการจำลองแบบไปตั้งไว้ที่เดิม (Feilden, 1973: 33)

6. การสร้างขึ้นใหม่ การสร้างอาคารทางประวัติศาสตร์หรือศูนย์กลางของเมืองประวัติศาสตร์ขึ้นใหม่ โดยวัสดุสมัยใหม่อาจเป็นสิ่งจำเป็นในกรณีที่แหล่งนั้น ๆ ประสบวิบัติภัย เช่น อัคคีภัย แผ่นดินไหว สงคราม น้ำท่วม ถึงแม้ว่าการสร้างใหม่ จะสามารถเลียนรูปแบบของเดิมได้ แต่สิ่งที่ไม่อาจจะสร้างขึ้นมาทดแทนได้ก็คือ ผิววัสดุที่แสดงถึงความเก่าแก่ดั้งเดิม การบูรณะโดยการสร้างขึ้นใหม่จะต้องดำเนินการบนพื้นฐานของความถูกต้อง และความเป็นจริงของหลักฐานทางประวัติศาสตร์เท่านั้นมิใช่กระทำกันตามความคิดฝันหรือจินตนาการ

ส่วนการยกกองหิน ขึ้นส่วนของสถาปัตยกรรม ที่ร่วงหล่นลงมากลับขึ้นไปประกอบ
ใหม่เป็นโครงสร้างเดิมได้อย่างถูกต้อง และไม่บิดเบือนลักษณะโครงสร้างเดิมแต่อย่างใด เป็นวิธีการ
บูรณะวิธีการหนึ่ง ที่พิเศษกว่าการบูรณะแบบอื่น ที่เรียกว่า วิธีอะนัสติโลซิส (Anastylosis)
การโยกย้ายอาคารทั้งหลังไปยังที่ตั้งใหม่ เป็นการสร้างขึ้นมาใหม่อีกวิธีหนึ่งที่ยอม
รับกันก็ต่อเมื่อ การกระทำนั้นก่อประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเป็นอย่างมาก และมีประโยชน์มาก
กว่าพลเสียหายที่ตามมา (Feilden, 1979: 34 ; มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530: 11)

อย่างไรก็ตาม วิธีการนี้อาจก่อให้เกิดการสูญเสียด้านคุณค่าทางวัฒนธรรม หรือ
อาจเกิดความเสียหายต่อตัวอาคารจากสภาพแวดล้อมใหม่ ๆ ได้ ดังนั้นจึงต้องพิจารณาให้ถี่ถ้วน
การโยกย้ายไปตั้งยังที่ใหม่ เช่น การย้ายกลุ่มวิหารอูซิมเบล (Abusimbel) ราชวงศ์ที่ 14
แห่งประเทศอียิปต์ เพื่อหนีจากอุทกภัยอันเนื่องมาจากการสร้างเขื่อนอัสวาน (Aswan High Dam)
(Feilden, 1979: 34)

7. การประยุกต์การใช้สอย วิธีการอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างที่ดีที่สุด คือการยังคงใช้
ประโยชน์จากอาคารนั้นอยู่ หรือดัดแปลงอาคารตามแบบสมัยใหม่เพื่อประยุกต์นำมาใช้สอย เช่น
อาคารเดิมในสมัยกลางของเมืองเวนิส เคยใช้เป็นสำนักงานซีก็่เปลี่ยนมาเป็นโรงเรียนและห้อง
ปฏิบัติการทดลองสำหรับการอนุรักษ์หิน หรือการเปลี่ยนสภาพยู่งฉางในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18
มาเป็นที่อยู่อาศัยแทนการประยุกต์การใช้สอยอาคาร เป็นทางหนึ่งที่จะรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์
และความงามของอาคารเหล่านั้นไว้และได้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจด้วย นอกจากนี้ยังเป็นวิธีการ
ที่จะยกระดับอาคารโบราณสถานให้ได้มาตรฐานกับปัจจุบันโดยการจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวก
สมัยใหม่ (กรมศิลปากร, 2533: 97)

การอนุรักษ์โบราณสถาน

การอนุรักษ์โบราณสถานก่อนอื่นจะต้องมีการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดี ที่เรียกว่า
โบราณคดีภาคปฏิบัติ (field archaeology) เป็นวิธีการรวบรวมข้อมูลที่จะนำมาใช้ในการ
วิเคราะห์ตีความปัญหาต่าง ๆ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ตอนคือ การสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดี

การสำรวจทางโบราณคดี คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลที่คนโบราณทิ้งไว้ตามผิวดินและ
หาแหล่งที่ตั้งของข้อมูลอื่น ๆ ที่พังจมอยู่ในดินโดยการขุดค้น ทั้งนี้เพราะธรรมชาติของมนุษย์เราไม่
ว่ายุคใดสมัยใด จะมีการทิ้งร่องรอยที่อยู่อาศัยไว้ให้คนรุ่นหลังได้เห็น แหล่งที่อยู่หรือร่องรอยของ
คนในอดีตมักจะถูกกลืนลบล้าง แม่น้ำ การสำรวจหาแหล่งข้อมูล อาจตรวจจากแผนที่ซึ่งแสดงสภาพ

ทางภูมิศาสตร์ หรืออาจจะพบหลักฐานต่าง ๆ ในหลายรูปแบบ ซึ่งผู้ชำนาญการทางโบราณคดีได้แยกออกเป็นประเภทต่าง ๆ (กรมศิลปากร, 2533: 338-339) ดังนี้

1. การพบหลักฐานโบราณคดีโดยบังเอิญ ซึ่งมักจะไม่ได้หลักฐานทางวิชาการเท่าที่ควร ส่วนใหญ่จะได้แต่ตัววัตถุอย่างเดียว โอกาสที่จะพบหลักฐานโดยบังเอิญอาจเกิดขึ้นเพราะธรรมชาติช่วยให้อุบัติประเทศเปลี่ยนแปลงไป เช่น พนดก แม่น้ำ การเปลี่ยนแปลงของกระแสน้ำ หรืออาจพบหลักฐานโดยการขุดดินเพื่อการก่อสร้างอาคาร สะพาน ท่อน้ำ การตัดถนน การหาแร่ การขุดลอกคลองหนองบึง และการหาสัตว์น้ำ (กรมศิลปากร, 2533: 334-336)

2. การพบหลักฐานทางโบราณคดีจากภาพถ่ายทางอากาศ ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งทางโบราณคดีที่จะช่วยประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายในการสำรวจมาก เพราะภาพถ่ายทางอากาศนั้นมีอยู่แล้วในประเทศ

การนำภาพถ่ายทางอากาศมาใช้สำรวจแหล่งโบราณสถาน ขึ้นอยู่กับลักษณะและขนาดของโบราณสถาน โบราณสถานที่มีลักษณะเป็นคู คันดิน กำแพงเมือง สระน้ำ เขื่อน มักจะมีขนาดใหญ่เห็นได้ง่ายบนภาพถ่ายทางอากาศ แม้ว่าบริเวณนั้นจะมีต้นไม้ปกคลุมก็ตาม นอกจากนี้ยังใช้ภาพถ่ายทางอากาศ เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวางแผนกำหนดขอบเขตการอนุรักษ์ศิลปกรรมให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นและสังคมนั้น ๆ (ทิวา ศุภจรรยา, 2520: 2-3)

3. การพบหลักฐานโดยใช้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์เข้าช่วย วิธีการนี้มักจะไม่ค่อยได้ผล เพราะดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยหินและแร่ธาตุอยู่ใกล้บริเวณผิวดิน จึงทำให้การใช้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ประสบกับอุปสรรค แต่ก็มีเครื่องมือบางอย่างที่ใช้ได้ผลมาก เช่น เครื่องกระทุ้งฟังเสียง (Georadar), เครื่องตรวจแบบเครื่องหยั่งหรือเครื่องเจาะแบบสว่าน เครื่องตรวจความต้านทานของดิน เป็นต้น นอกจากนี้การวิเคราะห์ดินทางเคมีก็สามารถที่จะรู้ได้ว่าบริเวณนั้นเคยมีมนุษย์อาศัยอยู่ก่อนหรือไม่ (กรมศิลปากร, 2533: 341)

4. การพบโดยวิธีอื่น ๆ การพบหลักฐานในลักษณะของนิทานพื้นเมืองที่เล่าสืบต่อกันมา หรือจากหนังสือเอกสารโบราณ ตำนาน พงศาวดาร จารึกต่าง ๆ นอกจากนี้การเรียกชื่อท้องถิ่นต่าง ๆ มักจะมีเรื่องราวมาเกี่ยวข้อง เช่น มณฑลกรุงเก่า หมายถึง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทำพระที่กรุงเทพฯ ก็เคยเป็นทำสำหรับย้ายพระพุทธรูปสมัยโบราณ เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2533: 346)

การขุดค้นทางโบราณคดี คือ การขุดเพื่อค้นคว้าหาความรู้จากโบราณวัตถุ โบราณสถาน โดยหลักวิชา อันประกอบด้วย การขุดค้นอย่างพิถีพิถัน และจัดบันทึกรายงานอยู่ถูกต้อง เพื่อ

ประโยชน์ในการค้นคว้า วิจัยพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ ที่เราเรียกว่า ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

แนวทางการบูรณะโบราณสถาน

1. ก่อนที่จะเริ่มต้นการตรวจสอบและดำเนินการอนุรักษ์ วิศวกร และสถาปนิกจะต้องมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน นั่นคือ จะบูรณะเพื่ออะไร จะใช้ประโยชน์อะไรในอนาคต ประโยชน์ที่สืบเนื่องกันมา มักจะหมายถึงการสงวนไว้เป็นอนุสาวรีย์โบราณ และเป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ประโยชน์จะทำให้โบราณสถานมีบทบาทสำคัญอย่างต่อเนื่อง นั่นหมายถึง การได้รับความเอาใจใส่และการดูแลอย่างดี อย่างไรก็ตามซากปรักหักพังของโบราณสถานยังมีความสำคัญสำหรับอนาคต ในฐานะที่เป็นส่วนเชื่อมต่อของวัฒนธรรมโบราณ หรือเป็นผลงานที่แสดงถึงความรุ่งเรืองในอดีต ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรจะได้รับการยกย่องในฐานะที่มีประโยชน์ต่อชีวิตของเรา และต่อบูรณะมรดกทางวัฒนธรรม
2. โบราณสถานแต่ละแห่งมีความแตกต่างกัน เนื่องจากมีโครงสร้างและรูปแบบเฉพาะตัวดังนั้นแต่ละแห่งจึงต้องประเมินผลเป็นเอกเทศ ขณะเดียวกันก็จะต้องมีการเสนอการตรวจสอบหลักฐานอย่างถูกต้องอีกด้วย
3. การตรวจสอบมีความสำคัญในแง่ที่ชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน ซึ่งไม่เพียงแต่เพื่อประโยชน์ในอนาคตเท่านั้นแต่ยังรวมถึงสภาพแวดล้อม เจือปนของการก่อสร้างและประวัติความเป็นมาด้วย ประการสุดท้าย ที่สำคัญมากสำหรับการวิเคราะห์ร่องรอยความเสียหายที่ปรากฏโดยสภาพปกติของรูปแบบโบราณสถานที่เหลืออยู่ในปัจจุบันก็สามารถใช้เป็นหลักฐานได้บ้าง แต่หลักฐานทางเอกสารจะช่วยให้เข้าใจได้อย่างชัดเจนขึ้น และสามารถหาข้อสรุปได้
4. การประเมินลักษณะของโครงการ มักจะทำให้การวิเคราะห์ตั้งอยู่บนรากฐานของการสรุปที่ผิดพลาด หรือมุ่งไปในลักษณะที่ผิวเผินของปัญหา จนอาจจะเลยสภาพที่แท้จริงทั้งหมด การวิเคราะห์จึงควรจะเริ่มต้นตามหลักการขั้นแรก และไม่ควรรวบรัดหลักการ เพราะนำมาซึ่งอย่างแท้จริงไม่ได้
5. ในส่วนที่จำเป็นจะต้องมีการต่อเติม เราจำเป็นต้องเคารพต่อลักษณะดั้งเดิมโดยวัสดุที่คล้ายคลึงกัน ถ้าต้องใช้วัสดุที่แตกต่างกันจะต้องหลีกเลี่ยงการใช้วัสดุที่กระด้าง เข้ากันไม่ได้กับโครงสร้างเดิม ซึ่งมักจะทำให้ความยืดหยุ่น และกระด้างน้อยกว่าการก่อสร้างในสมัยนี้

6. การเลือกวัสดุควรจะทำภายหลังจากการวิเคราะห์ ตรวจสอบอย่างถี่ถ้วน และต้องคำนึงถึงปัญหาอันอาจจะเกิดขึ้นในอนาคตด้วย โดยทั่วไปการอนุรักษ์จะต้องมีการตรวจสอบผลกระทบมีการทำซ้ำสามารถจะเพิ่มเติม และรื้อถอนได้ถ้าจำเป็น ซึ่งการซ่อมแซมตามปกติจะหาไม่ได้ จะต้องเป็นการดำเนินการที่สมบูรณ์แบบในครั้งเดียว และต้องทำทันทีไว้อย่างละเอียดเพื่อเป็นหลักฐานอ้างอิงที่สมบูรณ์ในอนาคต

7. การคุ้มครองโบราณสถานในระดับต่อมา คือ ให้มีเจ้าหน้าที่ดูแลอย่างถาวร โดยมีช่างฝีมือชั้นเยี่ยมที่รู้งานอย่างลึกซึ้ง เป็นผู้ช่วย

8. เนื่องจากการออกแบบในปัจจุบัน กับการอนุรักษ์โบราณสถานมีส่วนสัมพันธ์กันค่อนข้างจำกัด สถาปนิกและวิศวกรซึ่งควรจะได้รับ การอบรมให้มีความขึ้นชมกับพฤติกรรมทางโครงสร้างของโบราณสถาน เพราะอย่างน้อยเขาเหล่านั้นควรจะสามารถเข้าใจลึกซึ้ง และมีสัญชาตญาณอันจะเป็นสิ่งที่ช่วยในการตัดสินใจ และแสดงความคิดเห็นที่ถูกต้อง พร้อมด้วยสายตาแห่งศิลป์ และมองเห็นความจำเป็นของการพิจารณาโครงสร้างทั้งหมดก่อนที่จะทำการวิเคราะห์ในส่วนปลีกย่อยต่อไป

(Feilden, 1979: 50-52)

วิธีการอนุรักษ์โบราณสถาน

การอนุรักษ์โบราณสถาน (monument conservation) เป็นการสงวนรักษาโบราณสถานซึ่งมิได้คำนึงถึงสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงสภาพแวดล้อมเดิม (original sites) ซึ่งหมายถึงพื้นที่โดยรอบของตัวสถาปัตยกรรมนั้น ๆ อาจจะมีสาธารณูปการประกอบโบราณสถานอยู่ด้วย และยังรวมถึงการสงวนรักษาองค์ประกอบ หรือชิ้นส่วนของสถาปัตยกรรมทั้งที่ร่วงหล่นลงมาและติดที่ การอนุรักษ์โบราณสถานโดยทั่วไปจะจำแนกเป็นหัวข้อใหญ่ ๆ ดังนี้

1. กฎหมายและการป้องกัน คือการออกกฎหมายคุ้มครอง โดยที่ยังมิได้แต่ต้องตัวสถาปัตยกรรมทางด้านโครงสร้าง และพื้นที่ตั้งโดยรอบ เพียงแต่ป้องกันการบุกรุกทำลายประกอบด้วย

- ก) กำหนดขอบเขตตามระนาบ
- ข) กำหนดขอบเขตตามแนวตั้ง
- ค) ลดความหนาแน่นของประชากร และยานพาหนะอันจะเกิดจากการสิ้น

สะ เทือน

(กรมศิลปากร, 2533: 123)

2. ทางวิชาการ คือการวิเคราะห์การคงสภาพของตัวโบราณสถานเพื่อชลอการเสื่อมสลายอันเกิดจากธรรมชาติ และส่งเสริมให้เห็นคุณค่าในสิ่งมรดกซึ่ง ประกอบด้วย

- ก) วิเคราะห์การคงสภาพทางด้านวิศวกรรม ทางธรณีวิทยาและโครงสร้าง
- ข) วิเคราะห์การสลายตัวของชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมด้านฟิลิกส์
- ค) ปรุบและทำลายจุลชีวันทางด้านเคมี
- ง) ส่งเสริม เผยแพร่ และประชาสัมพันธ์ทางด้านสังคม

(กรมศิลปากร, 2533: 124)

3. ปฏิบัติการอนุรักษ์ตัวอาคาร คือการเข้าไปและต้องตัวอาคารด้วยวิธีการผดุงไว้มิให้เสื่อมสลายต่อไปเท่าที่สามารถจะทำได้ ดังนี้

ก) คงสภาพไว้ (Preservation) เมื่อยังมีความมั่นคงอยู่ ยังไม่เป็นอันตรายถึงขั้นวิกฤต เพื่อประวิงเวลาการบูรณะ (กรมศิลปากร, 2533: 124) โดยวิธี

- 1) ค้ำยัน หรือยึดรอบ
- 2) ตัดหรือควบคุมความชื้น และเสริมเปลี่ยนวัสดุก่อสร้างที่ชำรุดเสียหาย

บางส่วน

3) เสริมแรง (Reinforcement) ด้วยวิธีฉีดเย็บ (Consolidation) เข้าไปภายในตัวอาคารหรือฐานราก โดยจะต้องเลือกกันน้อยที่สุด เพื่อหยุดยั้งการแตกร้าวและยึดเหนี่ยวให้คงสภาพต่อไป หรือกรณีที่มีการทรุดเอียง อาจใช้ระบบเสาและคานช่วยพยุง หรือโดยวิธีฝังเข้าไปภายใน หรือบางส่วนบนของตัวสถาปัตยกรรม ถ้าใช้คอนกรีตเสริมเหล็ก แต่วิธีนี้จะต้องสกัดทำลายผิวนอกของสถาปัตยกรรมออกบางส่วน แล้วปิดทับเพื่อป้องกันการยืดหดขยายตัวของวัสดุต่างชนิดเมื่อถูกความร้อน

4) เคลือบและครอบ (Covering) วิธีการนี้ใช้กับตัวโบราณสถานที่ไม่สามารถจะบูรณะได้ เพราะวัสดุก่อสร้างโบราณสถานผุเปื่อย เสื่อมสลาย แต่ยังมีร่องรอยลวดลายรูปแบบปรากฏวิธีเคลือบ คือใช้สารเคมีชนิดใส ประเภทแลคเกอร์ เคลือบผิวนอกตัวอาคารในส่วนที่ถูกรั่วซึม อากาศ ฝน และแสงแดดคุกคาม แต่ต้องมีท่อนระบายอากาศไว้เพื่อกำยเหตุความชื้นที่ติดผนังวิธีครอบ ก็คือ การก่อสร้างอาคารครอบทั้งหมด มีช่องว่างไว้ภายใน เช่น องค์พระปฐมเจดีย์ และอนุสรณ์ดอนเจดีย์ เป็นต้น การใช้ทองจังโกนิยมาใช้นูนูนีสถานภาคเหนือ ก็เป็นวิธีการครอบวิธีหนึ่งที่ป้องกันภัยธรรมชาติ

ข) การบูรณะ (Restoration) เมื่อถึงขั้นวิกฤตมี (กรมศิลปากร, 2533: 125) ดังนี้

1) กลับสู่สภาพเดิม (Reinstatement) คือนำชิ้นส่วนเดิมที่ช่างหล่อนำขึ้นไปติดตั้งหรือซ่อมเปลี่ยนส่วนประกอบของตัวอาคารที่แตกร้าวบางส่วน และเสริมโครงสร้างเฉพาะจุด

2) ฉันทัดโกลซิส (Anastylosis) รื้อแล้วประกอบสร้างไว้อย่างเก่า โดยไม่เสริมโครงสร้าง (ฐานรากแข็งแรง) หรือทำโครงสร้างใหม่ โดยใช้กรรมวิธี ตามยุคสมัยเดิม

3) รื้อแล้วเสริมโครงสร้าง (Reconstruction) ใช้กรรมวิธี ฉันทัดโกลซิส แต่เสริมโครงสร้างใหม่ เช่น การใช้คอนกรีตเสริมเหล็กทดแทน เป็นต้น

4) สร้างใหม่หมด (Rebuilt) งานกรณีที่อาคารพังทลาย วัสดุก่อสร้างของเดิมเสื่อมสภาพเสียหายเกิน 50% ไม่ปรากฏผังรูปแบบเดิมรูป เป็นหลักฐานหรือใช้รูปแบบจากภาพถ่าย การก่อสร้างใช้วัสดุก่อสร้างสมัยใหม่ต่างชนิดกับของเดิม หรือใช้วัสดุชนิดเดียวกับของเดิมแต่เปลี่ยนขนาดให้เล็กลง แต่คงกลมกลืนโดยระบบสีกับวัสดุของเดิม

การอนุรักษ์ศิลปโบราณวัตถุ

ศิลปโบราณวัตถุเป็นมรดกล้ำค่า ที่แสดงถึงขนบธรรมเนียมประเพณี วิวัฒนาการทางด้านความเป็นอยู่และเทคนิควิทยา ทำให้รู้ถึงแหล่งอารยธรรมต่าง ๆ ว่ามีความสัมพันธ์กันหรือไม่เช่นไร เป็นสิ่งที่ทำให้เราสามารถศึกษาถึงประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรมประเพณีได้ และเนื่องจากศิลปโบราณวัตถุเหล่านี้มีจำกัด ดังนั้นจึงจำเป็นต้องเก็บรักษาให้นานเท่านาน โดยธรรมชาติศิลปโบราณวัตถุจะเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องหาวิธีการ

ที่จะยืดอายุของศิลปโบราณวัตถุนั้นให้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้

ศิลปโบราณวัตถุนั้นแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ตามชนิดของเนื้อวัตถุ (กรมศิลปากร, 2533: 7) คือ

1. อินทรีย์วัตถุ หมายถึง วัตถุที่ได้มาจากสิ่งมีชีวิตทั้งพืช และสัตว์ เช่น ฟ้า กระดาษหนัง กระดุก งา เขาสัตว์ ไม้ ศิลปโบราณวัตถุประเภทนี้ไวต่อแสง ความชื้น และความร้อนมากมีความคงทนน้อยจึงชำรุดเสียหายได้ง่าย ถ้าเก็บรักษาไม่ถูกต้องและเหมาะสมเมื่อเกิดการชำรุดเสื่อมสภาพ จะมีลักษณะทั่วไปคือ เหลือง กรอบ เป็นจุด ๆ ดำ น้ำตาล บิดงอ มีแมลงกัดกิน พุ เป็นต้น

2. อนินทรีย์วัตถุ หมายถึง วัตถุที่ได้จากสิ่งไม่มีชีวิต ดังนั้นจึงไวต่อสภาพแวดล้อมน้อย แต่ กระนั้นสภาพแวดล้อมก็มีผลกระทบต่อศิลปโบราณวัตถุประเภทนี้มากพอสมควร ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ

ก) วัสดุ ได้แก่ สาริด ทองเหลือง ทองแดง ทอง เงิน ตะกั่ว เหล็ก ชิน ดีบุก เป็นต้น ลักษณะที่บอกว่าการเสื่อมสภาพขึ้นคือ เกิดสนิมขึ้นเมื่อวัสดุ มีลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น เป็นผงขาว ๆ มีคราบดำในโลหะเงิน, ชิน หรือตะกั่ว เป็นจุดสีเขียวอ่อนเมื่อสกิดด้วยปลายเข็มเป็นผง วัสดุในโลหะสาริด เป็นต้น

ข) วัสดุ มาจากแร่ ดิน หินทราย ได้แก่ เครื่องปั้นดินเผา เครื่องเคลือบแก้ว หิน อิฐ เป็นต้น ลักษณะที่บอกถึงการเสื่อมสภาพ คือ มีคราบเกลือเกาะอยู่ สีและเคลือบหลุด มีรอยร้าวแตก เป็นต้น

3. วัตถุพื้นผิว ส่วนใหญ่หมายถึงจิตรกรรม ที่เขียนลงบนอินทรีย์วัตถุ หรืออินทรีย์วัตถุที่เรียกว่า ซัพพอร์ต (support) เช่น ภาพเขียนบนผ้า ก็จะมีผ้าเป็น ซัพพอร์ต (support) ซึ่งได้แก่ จิตรกรรมบนผ้า บนกระดาษ ไม้ บนฝาผนัง การเสื่อมสภาพของศิลปโบราณวัตถุประเภทนี้เกิดได้ 2 แบบ คือ

ก) เกิดการเสื่อมสภาพบนซัพพอร์ต (support) ซึ่งจะมีลักษณะเหมือนกับการเกิด การเสื่อมสภาพบนศิลปโบราณวัตถุ ประเภทอินทรีย์วัตถุ หรืออนินทรีย์วัตถุ แล้วแต่ว่าซัพพอร์ต (support) นั้นทำด้วยวัตถุประเภทใด

ข) เกิดการเสื่อมสภาพบนสี และ เบนเดอร์ (binder) ซึ่งจะมีลักษณะสีหลุดลอก สีซีดจางมีจุดสีต่าง ๆ แมลงกัดกิน เป็นต้น

หลักสำคัญของการอนุรักษ์ศิลปโบราณวัตถุ

ควรจะพิจารณาเป็นขั้น ๆ (นิคม มุสิกะคามะ, กุลพันธาดา จันทรโพธิ์ศรี และมณีรัตน์ ท้วมเจริญ, 2521: 88) ดังนี้

1. ศึกษาโครงสร้าง ชนิดของวัตถุ และส่วนประกอบของศิลปโบราณวัตถุ
 2. ศึกษาหาสาเหตุที่ก่อให้เกิดการชำรุดเสียหายขึ้นกับศิลปโบราณวัตถุนั้น เพื่อจะได้หาทางกำจัด ป้องกันและรักษาขึ้นต่อไป
 3. กำจัดเอาสิ่งที่ทำให้เกิดการชำรุดเสียหายขึ้นกับศิลปโบราณวัตถุ โดยการนำเอาความรู้ทางวิทยาศาสตร์สาขาต่าง ๆ มาใช้และเลือกเอาวิธีที่ดีที่สุดและเหมาะสมที่สุด โดยมีให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นกับศิลปโบราณวัตถุนั้น
 4. หาวิธีที่จะรักษาศิลปโบราณวัตถุต่าง ๆ เอาไว้ โดยอาจจะทำให้ศิลปโบราณวัตถุเหล่านั้นแข็งแรงขึ้นโดยการเลือกใช้สารเคมีบางอย่างที่เหมาะสมกับศิลปโบราณวัตถุบางชนิด รวมทั้งการจัดเก็บหรือจัดแสดงในที่ที่มีความเหมาะสมกับชนิดของศิลปโบราณวัตถุนั้น
 5. ซ่อมทำให้ศิลปโบราณวัตถุนั้นมีสภาพรูปแบบเหมือนเดิม ส่วนชำรุดไปหากู้รูปแบบที่แน่นอนก็สามารถจะทำการซ่อมแซมได้ โดยการเลือกใช้กาวสังเคราะห์ (synthetic resin) ที่เหมาะสมได้และทำให้สีส่นคล้ายกับของเดิมให้มากที่สุด ซึ่งวิธีนี้นอกจากจะเป็นการทำวัตถุให้สมบูรณ์แบบแล้ว ยังเป็นการเพิ่มเสริมแรงยึดเหนี่ยวของเนื้อวัตถุให้มีแตกชำรุดได้ง่ายอีกด้วย
- การซ่อมและสงวนรักษาศิลปโบราณวัตถุนั้น เป็นปัญหาสำคัญในแต่ละประเทศ โดยเฉพาะในประเทศไทย เพราะมีอากาศร้อนแต่ความชื้นสูง จึงทำให้มีการศึกษาค้นคว้าหาวิธีที่ดีที่สุดเรื่อยมา เพื่อให้เหมาะสมกับศิลปโบราณวัตถุชนิดหนึ่งๆในสิ่งแวดล้อมหนึ่ง แต่ก็เป็นการยากที่จะให้ได้ผลลัพธ์เปอร์เซนต์ เพียงแต่เป็นการยืดอายุของศิลปโบราณวัตถุเหล่านั้นต่อไปอีก อย่างไรก็ตามวิธีการเก็บรักษาไว้ในสภาพที่ถูกต้องและเหมาะสมเป็นวิธีการที่ดีที่สุด ดีกว่าปล่อยให้ชำรุดแล้วค่อยซ่อมและสงวนรักษาภายหลัง (นิคม มุสิกะคามะ, กุลพันธาดา จันทรโพธิ์ศรี และมณีรัตน์ ท้วมเจริญ, 2521: 88)

วิธีการที่จะทำให้ศิลปโบราณวัตถุมีอายุยืนนานขึ้นมี 2 ขั้นตอน (กรมศิลปากร, 2533: 6)

คือ

1. การป้องกันรักษา
2. การปฏิบัติการสงวนรักษา

1. การป้องกันรักษา (Preventive Conservation) หมายถึง การเก็บรักษา วัสดุในสภาวะแวดล้อมที่ถูกต้องและเหมาะสมตามชนิดของวัตถุที่ไม่เหมือนกัน เพื่อป้องกันมิให้ ศิลปโบราณวัตถุ เกิดการชำรุดเสื่อมสภาพและเสียหายเนื่องจากสาเหตุต่าง ๆ (กรมศิลปากร, 2528: 8-9)

2. การปฏิบัติการสงวนรักษา (Treatment Conservation) เป็นการแก้ปัญหาและ หยุดยั้งปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และที่ทําให้เกิดการชำรุดเสื่อมสภาพและเสียหายบนศิลปโบราณวัตถุ แล้วทําให้มีความแข็งแรง คงสภาพเดิมไว้ให้มากที่สุด (กรมศิลปากร, 2528: 9)

การจะรู้วิธีการที่จะป้องกันรักษา และซ่อมแซมสงวนรักษาอย่างไร วิธีใดนั้น จะ ต้องรู้ว่าอะไรเป็นสาเหตุที่ทําให้เกิดการชำรุดเสื่อมสภาพแบบใดบ้าง บนศิลปโบราณวัตถุต่าง ๆ ที่มีเนื้อวัตถุต่างกันและหาทางหยุดยั้งตัดปัญหาต่าง ๆ ที่ทําให้ศิลปโบราณวัตถุนั้นเสื่อมสภาพออกไป และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นบนวัตถุให้ถูกวิธี

ก) ในกรณีที่มีการทำลายศิลปโบราณวัตถุเกิดจากมนุษย์ จะสามารถแก้ไขและป้องกัน ได้ หากได้ดำเนินการอย่างจริงจัง โดยเฉพาะทางด้านการศึกษา จะต้องพัฒนาคนให้เกิดความสำนึก ในคุณค่าของโบราณสถานซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติ

ข) ในกรณีที่มีการทำลายศิลปโบราณวัตถุ เกิดจากสภาวะแวดล้อมของการเก็บรักษา ได้แก่

1) ความชื้น การอนุรักษ์จำเป็นต้องมี การควบคุมความชื้นให้ เหมาะสมต่อการเก็บรักษาของศิลปโบราณวัตถุแต่ละชนิด เช่น วัตถุโลหะจะต้องเก็บในที่ที่มีความ ชื้นสัมพัทธ์ 0-45% วัตถุพวกไม้ ผ้า กระดาษ งาม หิน จิตรกรรมต่าง ๆ ความชื้นในที่ที่มีความ ชื้นสัมพัทธ์ 50-65% ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการศึกษา ตรวจสอบ ทดสอบ ด้วยวิธีการทาง วิทยาศาสตร์ (นิคม มุสิกคามะ และคณะ 2521: 90; กรมศิลปากร, 2528: 24)

2) แสงสว่างและความร้อน การอนุรักษ์จำเป็นต้องควบคุมปริมาณ แสงและรังสีอัลตราไวโอเลต เช่น ศิลปโบราณวัตถุประเภทหนังพอก เขาสัตว์ กระดูก งาม เครื่องเขิน ควรได้รับแสงได้ไม่เกิน 150 ลักซ์ (lux) ส่วนวัตถุไวต่อแสงเป็นพิเศษ เช่น ภาพเขียนสีน้ำ ผ้า กระดาษ ขนสัตว์ ควรได้รับแสงได้ไม่เกิน 50 ลักซ์ (lux) เป็นต้น ดังนั้น เพื่อความปลอดภัยของศิลปโบราณวัตถุ จึงจำเป็นต้องตรวจสอบและวัดแสงด้วยเครื่องมือทาง วิทยาศาสตร์ (กรมศิลปากร, 2528: 12)

3) ความไม่บริสุทธิ์ของอากาศ การอนุรักษ์จะต้องเก็บรักษาให้ดีไม่ให้ฝุ่นละออง ก๊าซ และอนุภาคมวลสารในบรรยากาศ ทำอันตรายต่อศิลปโบราณวัตถุได้ อาจทำได้โดยเก็บรักษาและจัดแสดงศิลปโบราณวัตถุในตู้ หรือภาชนะที่ปิดมิดชิดขจัดก๊าซและอนุภาคมวลสารออกจากบรรยากาศ โดยวิธีใช้เคมี หรืออุปกรณ์ไฟฟ้า (กรมศิลปากร, 2528: 17)

ค) งานกรณีที่การทำลายศิลปโบราณวัตถุที่เกิดจากจุลินทรีย์ จะต้องหาวิธีหยุดยั้งการเจริญเติบโตของจุลินทรีย์ด้วยการใช้สารเคมีที่เหมาะสม ซึ่งจะใช้นิดไหนนั้นขึ้นอยู่กับชนิดของจุลินทรีย์ที่เกิดขึ้น (กรมศิลปากร, 2528: 3)

ง) งานกรณีที่การทำลายศิลปโบราณวัตถุเกิดจากแมลงจะต้องป้องกันมิให้มีแมลงเกิดขึ้น โดยไม่เก็บศิลปโบราณวัตถุไว้ในที่อับชื้น สกปรก เพราะในสภาพเช่นนี้การแพร่พันธุ์ของแมลงจะเป็นไปอย่างรวดเร็ว การชำระของวัตถุเมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็ต้องศึกษาว่าชนิดไหน จะดูแลรักษาและใช้ยากำจัดหรือป้องกันให้ถูกต้องและเหมาะสม (กรมศิลปากร, 2528: 10-27)

การอนุรักษ์ศิลปโบราณวัตถุสถาน นั้น เป็นการรักษาศิลปโบราณวัตถุสถานให้คงสภาพอยู่ตามหลักวิธีการ เมื่อทำการอนุรักษ์แล้วจะต้องดูแลรักษาอย่างสม่ำเสมอจะทำให้ยืดอายุออกไปได้นานฉะนั้นการที่ศิลปโบราณวัตถุสถานได้รับความรักและเอาใจใส่ดูแลอย่างดีจึงเป็นสิ่งสำคัญของงานอนุรักษ์ที่ประสบความสำเร็จมากที่สุด

กฎหมายเกี่ยวกับโบราณสถาน และศิลปโบราณวัตถุ

โบราณสถานและศิลปโบราณวัตถุ นอกจากจะมีคุณค่าและความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาติ สมควรที่จะได้รับการบูรณะฟื้นฟูให้เป็นสถานที่ที่ดีสำหรับชุมชนในปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องมีระเบียบกฎหมาย คุ้มครอง และควบคุมโบราณสถาน เพื่อป้องกันกับการถูกทำลายโดยพลการ หรือสามารถแก้ไขได้ทันที่

การอนุรักษ์และคุ้มครองโบราณสถานไว้เป็นมรดกของชาติสืบไปนั้น กองโบราณคดี กรมศิลปากร มีหน้าที่รับผิดชอบ ดำเนินการสำรวจ ขึ้นทะเบียน และทำการขุดค้นทางวิชาการ ขุดแต่งบูรณะ รวมทั้งการสำรวจขึ้นทะเบียนและซ่อมแซมบูรณะ

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ได้กล่าวไว้ โดยสรุปถึงความสำคัญ (เสถียร วิชัชลักษณ์ และคณะ รวบรวม, 2531:

1-55) ดังนี้

หมวด 1 บิรามสถาน

การขึ้นทะเบียนบิรามสถาน

อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษา ขึ้นทะเบียนบิรามสถานใด ๆ ที่อธิบดีเห็นสมควรเป็นเขตของบิรามสถาน ซึ่งให้ถือว่าเป็นบิรามสถานด้วย ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาและการควบคุมบิรามสถาน

การเพิกถอนหรือแก้ไขเพิ่มเติมการขึ้นทะเบียนบิรามสถานให้กระทำได้โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา

กรณีที่มีบิรามสถานที่อธิบดีกรมศิลปากรจะประกาศขึ้นทะเบียนนั้นมีเจ้าของ หรือมีผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย อธิบดีกรมศิลปากรจะมีหนังสือแจ้งให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่พอใจ ให้มีสิทธิร้องต่อศาลภายใน 30 วัน นับแต่วันที่อธิบดีกรมศิลปากรแจ้งให้ทราบ ขอให้ศาลมีคำสั่งให้อธิบดีกรมศิลปากรระงับการขึ้นทะเบียน หรือการกำหนดเขตที่ดินให้เป็นบิรามสถานแล้วแต่กรณี หากเจ้าของผู้ครอบครองมิได้ร้องขอต่อศาล หรือศาลมีคำสั่งคดีถึงที่สุด ให้ยกคำร้องขอของเจ้าของหรือผู้ครอบครอง อธิบดีกรมศิลปากรดำเนินการขึ้นทะเบียนได้

หากบิรามสถานที่มิได้มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย และอธิบดีกรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนไว้ชั่วคราว หักพัง หรือเสียหาย ไม่ว่าด้วยประการใด ๆ ให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองบิรามสถานนั้นแจ้งการชำรุด หักพัง หรือเสียหายเป็นหนังสือไปยังอธิบดีกรมศิลปากรภายใน 30 วัน นับแต่วันที่เกิดชำรุดหรือเสียหาย

การควบคุมดูแลบิรามสถานและ เขตบิรามสถานในความรับผิดชอบของกรมศิลปากร

กฎหมายกำหนดห้ามมิให้ผู้ใดซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลงบิรามสถาน หรือขุดค้นสิ่งใด ๆ ภายในบริเวณบิรามสถาน เว้นแต่อธิบดีกรมศิลปากรจะมีคำสั่งหรือได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากอธิบดีกรมศิลปากร ซึ่งอธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจที่จะกำหนดเงื่อนไขให้ปฏิบัติตามด้วย

ภายในเขตบิรามสถาน ซึ่งอธิบดีกรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนไว้ ผู้ใดจะปลูกสร้างอาคารภายในเขตดังกล่าวไม่ได้ เว้นแต่ได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากอธิบดีกรมศิลปากร

หากผู้ใดปลูกสร้างอาคารโดยมิได้รับอนุญาต อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจสั่งระงับการก่อสร้างและให้รื้อถอนอาคารหรือส่วนแบ่งอาคารนั้น ภายในกำหนด 60 วัน นับแต่วันได้คำสั่ง

หากชัดเจนไม่ระงับการก่อสร้างหรือรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารตามคำสั่งอธิบดีกรมศิลปากร อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจดำเนินการรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารได้

เจ้าของหรือผู้ครอบครอง หรือผู้ปลูกสร้างที่ขัดคำสั่งของอธิบดีกรมศิลปากรถือว่ามีความผิดฐานขัดคำสั่งพนักงาน และไม่มีสิทธิ์เรียกร้องค่าเสียหายหรือดำเนินคดีแก่ผู้รื้อถอนไม่ว่าด้วยประการใดทั้งสิ้น

สัมภาระที่รื้อถอน เจ้าของต้องขนย้ายออกไปจากเขตโบราณสถานภายในกำหนด 15 วัน นับแต่วันรื้อถอนเสร็จ หากเจ้าของไม่ขนย้ายออกไปภายในกำหนดให้อธิบดีกรมศิลปากรจัดการขายทอดตลาดสัมภาระนั้น เงินที่ได้จากการขายเมื่อหักค่าใช้จ่ายในการรื้อถอนและการขายแล้ว เหลือเท่าใดให้คืนให้เจ้าของสัมภาระ

การก่อสร้างอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างใด ๆ ใกล้เคียงโบราณสถาน

เนื่องจากมีการก่อสร้างอาคาร และสิ่งปลูกสร้างบางอย่างใกล้เคียงกับโบราณสถาน เช่น ใกล้เคียงอนุสาวรีย์ พระอุโบสถ หรือบริเวณประวัติศาสตร์สถาน เป็นต้น ทว่าให้โบราณสถานหรือ ประวัติศาสตร์สถานอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติขาดความสง่างาม เพราะถูกปิดบังด้วยอาคารที่ก่อสร้างขึ้นใหม่ บางโอกาสโบราณสถานบางแห่งอาจทรุดพัง เพราะได้รับความสะเทือนในขณะที่กำลังมีการก่อสร้างอาคาร

คณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาเมื่อวันที่ 16 เมษายน 2518 มีมติในส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจใดที่จะมีการก่อสร้างอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างใกล้เคียงโบราณสถานขอให้หารือไปยังกรมศิลปากรก่อน เพื่อประโยชน์ในการสงวนรักษาสมบัติทางวัฒนธรรมให้ยั่งยืนตลอดไป

การซ่อมแซม แก้วไข เปลี่ยนแปลงโบราณสถาน

การซ่อมแซม แก้วไข เปลี่ยนแปลงโบราณสถานเป็นหน้าที่ของพนักงานเจ้าหน้าที่เท่านั้น ถ้าโบราณสถานที่มีผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายชำรุดเสียหายต้องแจ้ง เป็นหนังสือไปยังอธิบดีกรมศิลปากร ภายในกำหนด 30 วัน นับแต่วันที่เกิดการชำรุดเสียหาย เพื่ออธิบดีจะได้สั่งให้พนักงานเจ้าหน้าที่หรือบุคคลใด ๆ มาทำการซ่อมแซมบูรณะให้คงสภาพเดิม การที่พนักงานเจ้าหน้าที่พบวัตถุที่คาดว่าได้มาจากการขุดค้นในบริเวณโบราณสถานสามารถตรวจ ยึด หรืออายัดวัตถุดังกล่าว แต่ต้องกระทำในระหว่างพระอาทิตย์ขึ้นถึงพระอาทิตย์ตกแล้วแจ้งต่อผู้ว่าราชการจังหวัดและอธิบดีทราบต่อไป

การโอนโบราณสถาน

ในกรณีที่มีการโอนโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ผู้โอนจะต้องแจ้งการโอนเป็นหนังสือระบุชื่อที่อยู่ของผู้รับโอนและวัน เดือน ปีที่โอนไปยังอธิบดี ภายใน 30 วัน นับแต่วันโอน ผู้ได้รับการสิทธิโบราณสถานเป็นมรดกหรือพินัยกรรมต้องแจ้งการได้รับการสิทธิไปยังอธิบดี ภายใน 60 วันนับแต่วันได้รับการสิทธิในกรณีผู้ได้รับการสิทธิโบราณสถานเดียวกันหลายคนให้ผู้ได้รับการสิทธิรวมคนใดคนหนึ่ง เป็นผู้แจ้ง

การเสียค่าธรรมเนียมเข้าชมโบราณสถาน

การเข้าชมโบราณสถานผู้เข้าชมจะต้องเสียค่าธรรมเนียมเข้าชม ซึ่งเรียกเก็บครั้งละไม่เกิน 30 บาท เพื่อประโยชน์ในการรักษาสภาพของโบราณสถานหรือความสะอาดเรียบร้อย

หมวด 2 โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ

อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษา ขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุเมื่อเห็นว่าวัตถุนั้นมีคุณค่าทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดีเป็นพิเศษ ไม่ว่าวัตถุนั้นจะอยู่หรือมีอยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากร

โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ขึ้นทะเบียนแล้ว ห้ามผู้ใดซ่อมแซม แก้ไข หรือเปลี่ยนแปลง เว้นแต่จะได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี

ในกรณีที่โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ขึ้นทะเบียนแล้วชำรุดหักพัง เสียหายหรือสูญหาย ให้ผู้ครอบครองวัตถุนั้นแจ้งการเสียหายเป็นหนังสือไปยังอธิบดีภายใน 30 วัน

การโอนโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ผู้โอนจะต้องแจ้งการโอนเป็นหนังสือระบุชื่อ ที่อยู่ของผู้รับโอน วัน เดือน ปีที่โอนไปยังอธิบดี ภายใน 30 วัน

ผู้ได้รับการสิทธิต้องแจ้งการได้รับการสิทธิไปยังอธิบดี ภายใน 60 วัน

โบราณวัตถุและศิลปวัตถุซึ่งเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน และอยู่ในความดูแลของกรมศิลปากรจะโอนกันมิได้ เว้นแต่ว่าวัตถุนั้นมีอยู่มากเกินต้องการ อธิบดีโดยขออนุมัติรัฐมนตรีจะโอนโดยวิธีขายหรือแลกเปลี่ยนเพื่อประโยชน์แห่งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หรือให้เป็นรางวัลหรือเป็นค่าแรงงานแก่ผู้ขุดค้นก็ได้

ห้ามมิให้ผู้ใดทำการค้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุหรือแสดงโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุให้ชม โดยเรียกเก็บค่าชม เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากอธิบดี

ผู้ที่ได้รับอนุญาตให้ทำการค้าหรือแสดงโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ต้องเสียค่าธรรมเนียมตามที่กำหนดในกฎกระทรวงซึ่งไม่เกินรายละ 1 พันบาท และต้องแสดงใบอนุญาตประกอบการค้าหรือแสดงโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ อันที่เห็นได้ง่าย

ห้ามผู้ใดส่งหรือขนานา โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ออกนอกราชอาณาจักร เว้นแต่จะได้รับใบอนุญาตจากอธิบดี และต้องเสียค่าธรรมเนียมตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

งานกรณีที่จะส่งโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ออกนอกราชอาณาจักรชั่วคราว ต้องยื่นคำขอรับใบอนุญาตต่ออธิบดี กรณีที่อธิบดีไม่อนุญาต ผู้ขอมีสิทธิอุทธรณ์คำสั่งของอธิบดีต่อรัฐมนตรี ภายในกำหนด 30 วัน

โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ขออน พัง หรือทอดทิ้งอยู่ที่ใด ๆ โดยไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของ ให้ตกเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน ผู้เก็บได้ต้องส่งแก่เจ้าหน้าที่ แล้วมีสิทธิจะได้รับรางวัลหนึ่งในสามของทรัพย์สินนั้น

ให้อธิบดีตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งไม่น้อยกว่า 3 คน เป็นผู้พิจารณากำหนดค่าของทรัพย์สินและเงินรางวัล ผู้เก็บได้มีสิทธิอุทธรณ์การกำหนดของคณะกรรมการต่ออธิบดี ภายใน 15 วัน นับแต่วันทราบการกำหนด

นอกจากนี้ยังมีบทกำหนดต่าง ๆ ในหมวด 3 เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หมวด 4 เกี่ยวกับกองทุนโบราณคดี และหมวด 5 บทกำหนดโทษสำหรับผู้ทำลาย บุกรุก ทำให้อันเนื่องค่า ทำให้อันเนื่องสถานที่ซึ่งประโยชน์ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 6 ปี หรือปรับไม่เกิน 12,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ แต่ถ้าโบราณสถานนั้นขึ้นทะเบียนแล้วต้องระวางโทษจำคุก 6 เดือนถึง 6 ปี และปรับไม่เกิน 20,000 บาท

นอกจากนี้การบูรณะโบราณสถานยังถือกำหนดตาม กฎบัตรสากลแห่งเมืองเวนิส ซึ่งเป็นมาตรฐานสากล โดยแต่ละประเทศทั่วโลกจะต้องรับผิดชอบในการนำไปประยุกต์ใช้ให้อยู่ในกรอบวัฒนธรรมและจารีตประเพณีของตน หลักเกณฑ์ครั้งแรก คือ กฎบัตรเฮเธนส์ ปี พ.ศ. 2474 (ค.ศ. 1931) และต่อมาในการประชุมสภาระหว่างชาติแห่งสถาปนิก และเจ้าหน้าที่เทคนิคด้านอนุสรณ์สถานประวัติศาสตร์ ครั้งที่ 2 ณ นครเวนิส วันที่ 25-31 พฤษภาคม 2507 (ค.ศ. 1964) ที่ประชุมได้ลงมติพิจารณาตรวจสอบกฎหมายใหม่ (กรมศิลปากร, 2533 : 223-228) ดังข้อความต่อไปนี้

คำจำกัดความ

มาตรา 1 ความหมายของอนุสรณ์สถานประวัติศาสตร์นั้น มิได้ครอบคลุมแต่งานก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังหมายถึงสถานที่ตั้งของเมืองหรือชนบทซึ่งพบพยานหลักฐานของอารยธรรมอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นพิเศษ และพยานหลักฐานของความเจริญก้าวหน้าที่สำคัญ หรือของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ความหมายนี้ไม่แต่นำมาใช้กับงานศิลปะที่ยิ่งใหญ่เท่านั้น แต่ยังใช้กับผลงานธรรมชาติสามัญในอดีตที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรมขึ้นเมื่อกาลเวลาล่วงเลยไปอีกด้วย

มาตรา 2 การสงวนรักษาและบูรณะอนุสรณ์สถาน จะต้องอาศัยวิทยาการและเทคนิคทั้งปวงซึ่งอาจช่วยในการพินิจศึกษาและคุ้มครองมรดกทางสถาปัตยกรรมไว้

ความมุ่งหมาย

มาตรา 3 ความมุ่งหมายในการสงวนรักษาและบูรณะอนุสรณ์สถานก็เพื่อการรักษาทั้งในฐานะที่เป็นงานศิลปะและเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์

การสงวนรักษา

มาตรา 4 การสงวนรักษาอนุสรณ์สถานนั้นจำเป็นต้องปฏิบัติให้เป็นงานที่ถาวร

มาตรา 5 การสงวนรักษาอนุสรณ์สถานมักจะทำให้ง่ายสะดวก โดยอนุสรณ์สถานมาใช้เพื่อจุดประสงค์ที่จะให้เป็นประโยชน์ทางด้านสังคมบางประการ แม้ประโยชน์ดังกล่าวจะเป็นสิ่งที่ปรารถนา แต่จะต้องไม่มีการเปลี่ยนแปลงแบบรูป หรือเปลี่ยนแปลงเครื่องตกแต่งเมื่อจำเป็นจะต้องดัดแปลง เพราะมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ก็น่าจะอนุญาตให้ทำได้ หากได้ปฏิบัติภายในข้อจำกัดเหล่านี้

มาตรา 6 การสงวนรักษาอนุสรณ์สถาน หมายถึงการสงวนรักษาสีแวดล้อมของเดิมไว้ซึ่งไม่เกินส่วนสกัดออกไป หากเป็นสิ่งแวดล้อมที่สร้างสืบต่อตามจารีตประเพณีที่ดั้งคงไว้ จักต้องไม่อนุญาตให้มีการสร้างขึ้นใหม่ การรื้อถอน การดัดแปลง ซึ่งอาจทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนรวมและสีผิดแผกไป

มาตรา 7 อนุสรณ์สถานนั้นไม่สามารถแยกออกจากประวัติศาสตร์ ซึ่งมีอนุสรณ์สถานนี้เป็นพยานอยู่ หรือแยกจากสิ่งแวดล้อมที่อนุสรณ์สถานตั้งอยู่ การเคลื่อนย้ายอนุสรณ์สถานไปทั้งหมด หรือเพียงบางส่วนนั้นอนุญาตให้ทำไม่ได้ ยกเว้นในกรณีที่เป็น ทำเพื่อการคุ้มครองป้องกันอนุสรณ์สถานนั้น หรือมีเหตุผลที่ต้องทำเพื่อผลประโยชน์อันสำคัญยิ่งในระดับชาติ หรือนานาชาติ

มาตรา 8 บรรดาชิ้นประติมากรรม จิตรกรรม หรือมณฑลศิลป์ ซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญของอนุสรณ์สถาน อาจจะถูกเคลื่อนย้ายออกจากงานศิลปกรรมดังกล่าวได้ หากพิจารณาเห็นว่า เป็นเพียงวิธีเดียว ที่จะสงวนรักษาสิ่งเหล่านี้ไว้ได้อย่างแน่นอน

การบูรณะ

มาตรา 9 กรรมวิธีการบูรณะ เป็นงานที่ต้องการความชำนาญอย่างสูงในการปฏิบัติ จุดมุ่งหมายก็เพื่อสงวนรักษา และแสดงให้เห็นคุณค่าทางสุนทรีย์และทางประวัติศาสตร์ของอนุสรณ์สถาน โดยยึดถือวัตถุดั้งเดิม และเอกสารอันเชื่อถือได้เป็นหลัก การบูรณะนั้นจะต้องยุติลง ณ จุดที่จะต้องเริ่มซ้ำ และงานกรณีนี้ งานบูรณะที่ให้เป็นพิเศษออกไป โดยไม่จำเป็นต้องให้แตกต่างเห็นได้ชัดจากองค์ประกอบสถาปัตยกรรม และให้มีเครื่องหมายประทับแจ้งเวลาที่บูรณะไว้ ในการบูรณะไม่ว่าจะกรณีใดก็ตาม สิ่งที่จะต้องมาก่อนและติดตามมาภายหลังด้วย คือ การศึกษาอนุสรณ์สถาน ทั้งในแง่โบราณคดีและประวัติศาสตร์

มาตรา 10 เมื่อเห็นว่าเทคนิคที่เคยใช้ปฏิบัติสืบกันมานั้นไม่เหมาะสมในการบูรณะอนุสรณ์สถาน เพื่อให้มั่นคง ย่อมสามารถนำเทคนิคสมัยใหม่วิธีหนึ่งวิธีใด เข้าช่วยในการสงวนรักษา และการสร้างได้ หากประสิทธิภาพของวิธีนั้น ๆ มีข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ยืนยัน และพิสูจน์แล้วโดยประสบการณ์

มาตรา 11 จำต้องยึดถือเคารพสิ่งที่ช่วยให้ทราบแบบก่อสร้างทุก ๆ สมัย ของอนุสรณ์สถานนั้น ๆ เพราะเอกภาพของแบบก่อสร้าง มีจุดมุ่งหมายของการบูรณะ เมื่ออาคารแห่งใด รวมงานสมัยต่าง ๆ สร้างซ้อนทับกันไว้ การที่เพิกเฉยให้เห็นสิ่งก่อสร้างที่อยู่ชั้นล่างย่อมทำได้โดยเฉพาะ งานกรณีพิเศษเท่านั้น และเมื่อสิ่งที่เคลื่อนย้ายออกมาคุณค่าน้อยและวัตถุที่เพิกเฉยให้ทราบมีคุณค่ายิ่งทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และทางสุนทรีย์ และสภาพของการสงวนรักษาพอที่จะทำเช่นนั้นได้ การประเมินคุณค่าความสำคัญของส่วนประกอบที่เกี่ยวข้อง และการตัดสินใจว่า สิ่งใดอาจจะถูกทำลายนั้น จะมอบให้บุคคลผู้รับผิดชอบงานนั้นแต่ผู้เดียวไม่ได้

มาตรา 12 การสร้างแทนส่วนที่ขาดหายไปนั้นจะต้องครบบริบูรณ์ กลมกลืนเข้ากับส่วนใหญ่อันทั้งหมด แต่ในขณะที่เดียวกันจะต้องมองเห็นได้ชัดเจนว่า ต่างจากของเดิมเพื่อการบูรณะนั้นจะได้ไม่เป็นการปลอมหลักฐานทางศิลปกรรมหรือทางประวัติศาสตร์

มาตรา 13 ไม่อนุญาตให้มีการต่อเติม นอกเสียจากว่า การต่อเติมนั้นไม่ก่อให้เกิด ความเสียหายแก่ส่วนที่นำสนใจของอาคาร สิ่งแวดล้อมที่หาล้อมรอบมา บริเวณสมดุขยของ องค์ประกอบ และความสัมพันธ์ระหว่างอาคารกับสิ่งแวดล้อม

สถานที่ทางประวัติศาสตร์

มาตรา 14 สถานที่ตั้งอนุสรณ์สถานจะต้อง เป็นสิ่งที่ได้รับการดูแลเป็นพิเศษ เพื่อ ปกป้องไว้ให้อยู่สภาพที่มั่นคงแข็งแรง และเพื่อใหัเรียบร้อยไม่รกรุงรัง และอยู่ในสภาพที่เหมาะสม งานสงวนรักษาและบูรณะ ซึ่งดำเนินการอยู่ในสถานที่ดังกล่าว ควรจะต้องยึดหลักการ ซึ่งกำหนดไว้ใน มาตราดังกล่าวข้างต้น

การขุดค้น

มาตรา 15 การขุดค้นจะต้องดำเนินการไปตามมาตรฐานทางวิชาการ และตามข้อเสนอแนะที่นิยามหลักสากล ใช้ในกรณีที่มีการขุดค้นทางโบราณคดี ซึ่งองค์การศึกษาฯ สหประชาชาติได้ ตราขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2499 (ค.ศ. 1956)

โบราณสถานต่าง ๆ จะต้องบำรุงรักษาไว้และใช้มาตรการอันจำเป็นในการสงวนรักษา และคุ้มครองลักษณะสำคัญทางสถาปัตยกรรมตลอดจนวัตถุที่พบ ยิ่งกว่านั้นจะต้องใช้วิธีการทุกอย่าง เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจในอนุสรณ์สถานนั้น ๆ และไม่บิดเบือนความหมายเดิมของอนุสรณ์สถาน นั้น ๆ

อย่างไรก็ตาม งานสร้างขึ้นใหม่ทั้งปวงจะต้องไม่จัดเป็นลำดับแรก (จน) วิธีซ่อมแบบ อะนัสติโลซิส (Anastylosis) เท่านั้น กล่าวคือ การประกอบส่วนที่มีอยู่เข้าด้วยกันนั้น ส่วนที่ ขาดหายอนุญาตให้สร้างเติมได้ วัสดุที่ใช้ในการเสริมสร้างนั้น จะต้องเป็นที่ยอมรับกันและจะต้อง ใช้ให้น้อยที่สุด เพื่อเป็นที่แน่นอนว่า เป็นการสงวนรักษาอนุสรณ์สถาน และคงไว้ตามรูปลักษณะเดิม

เอกสารสิ่งพิมพ์

มาตรา 16 งานทั้งปวงที่เกี่ยวกับการสงวนรักษา การบูรณะ หรือการขุดค้นจะต้อง จัดทำเอกสารที่มีความถูกต้อง ในรูปของรายงานแบบวิเคราะห์ และแบบวิจารณ์ รวมทั้งภาพ ประกอบซึ่งเป็นภาพถ่ายเส้นและภาพถ่าย

(งานเอกสารนั้น) จะต้องรวมงานที่ปฏิบัติทุกขั้นตอน ของงานแพ้วาง งานเสริมความมั่นคงการปรับปรุงจัดบริเวณ และการประกอบให้สมบูรณ์ รวมทั้งเทคนิคและแบบแผนต่าง ๆ ที่ได้กำหนดขึ้นขึ้นระหว่างที่ปฏิบัติงาน รายงานบันทึกนี้จะต้องเก็บรักษาไว้ในหอจดหมายเหตุของทางราชการ เพื่อให้นักวิจัยได้ชี้ค้นคว้า ขอเสนอแนะว่า รายงานนี้จะต้องจัดพิมพ์เผยแพร่ด้วย

การส่งเสริมและเผยแพร่การอนุรักษ์ศิลปกรรมไทย

ปัจจุบันประเทศไทยกำลังมีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจกันอย่างรีบเร่ง ก่อให้เกิดการทลายมรดกทางวัฒนธรรมไปโดยไม่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือปราศจากการวางแผนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมไว้ล่วงหน้า ฉะนั้นจึงควรที่จะมีการส่งเสริมและเผยแพร่การอนุรักษ์ศิลปกรรมให้กว้างขวางเพื่อป้องกัน และรักษาสมบัติของชาติ ดังนี้

1. จัดแสดงผลงานอนุรักษ์ ซึ่งเป็นการแสดงแนวทาง แนวความคิด วิธีการปฏิบัติให้ประชาชนมีความรู้และเข้าใจในด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม
2. จัดให้มีการศึกษาไว้ในหลักสูตร เพื่อให้เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์โบราณสถาน และศิลปโบราณวัตถุ งานสถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม ที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม ตั้งแต่ระดับประถมจนถึงระดับอุดมศึกษา ทั้งนี้เพื่อปลูกฝังนิสัยเยาวชนของชาติให้เห็นคุณค่าของสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งจะต้องอนุรักษ์ไว้ เช่นเดียวกับทรัพยากรธรรมชาติ (สมชาย สุวรรณจักร, 2528: 83)
3. จัดให้มีการอบรมและเผยแพร่ความรู้แก่ผู้สนใจและประชาชนทั่วไป โดยทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชน กระตุ้นให้มีการจัดตั้งกลุ่ม ชมรม หรือสมาคม เพื่อการอนุรักษ์ศิลปกรรมไทยขึ้น เพื่อให้ประชาชนซาบซึ้งถึงคุณค่า ช่วยกันดูแลรักษาไม่ให้ใครมาทำลายสมบัติของชาติ (ไชแสง ศุขะวัฒนะ, 2530: 6)
4. จัดให้มีการประชาสัมพันธ์ มีการเผยแพร่โฆษณาทางวิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสารต่าง ๆ จัดพิมพ์หนังสือจำหน่ายในราคาถูก เพื่อให้ประชาชนทั่วไปทราบว่า การอนุรักษ์คืออะไร? ทำไมต้องมีอนุรักษ์? โบราณสถาน และศิลปโบราณวัตถุที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมและควรแก่การอนุรักษ์อยู่ที่ใด? มีความสำคัญอย่างไร? ฯลฯ (ไชแสง ศุขะวัฒนะ, 2530: 6)
5. จัดทัศนศึกษา ให้โรงเรียน วิทยาลัยต่าง ๆ กลุ่ม ชมรม หรือสมาคมเพื่อการอนุรักษ์ จัดพานักเรียน นักศึกษา สมาชิก บุคคลทั่วไปที่สนใจไปทัศนศึกษาเพื่อจะได้มี

ประสบการณ์ตรงกับโบราณสถาน สถาปัตยกรรม ศิลปโบราณวัตถุ ที่มีคุณค่าต่อการอนุรักษ์นั้น ๆ เมื่อได้เข้าชม ได้สัมผัสอีกทั้งได้ฟังเรื่องราวต่าง ๆ ที่มีคุณค่า วิทยากร บรรยาย ก็จะทำให้เกิดความซาบซึ้งในคุณค่า เห็นความสำคัญและเกิดความห่วงใยช่วยกันปกป้องรักษาให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบไป (ไชแสง ศุขะวิณะ, 2530: 6)

6. เผยแพร่และประชาสัมพันธ์แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ดำเนินการตามขั้นตอนการอนุรักษ์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว เพื่อให้เป็นแหล่งเผยแพร่ทางด้านวิชาการ เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ และการท่องเที่ยว (วารณิกา ณ สงขลา, 2528: 62-63)

การเรียนการสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปกรรมไทย

ในด้านการเรียนการสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปกรรมไทย ผู้วิจัยนำเสนอในเนื้อหาเกี่ยวกับแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 หลักสูตรการศึกษาระดับต่าง ๆ วิธีการสอน สื่อการสอน และการประเมินผลการเรียนการสอน

โบราณสถาน และศิลปโบราณวัตถุเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของไทย ซึ่งเห็นถึงการพัฒนาทาง เศรษฐกิจ และสังคมในอดีต ซึ่งสะท้อนถึงอุดมการณ์ของชาติ ที่สืบทอดมา การอนุรักษ์ศิลปกรรมไทยจึงควรมีการถ่ายทอดไปสู่ประชาชนรุ่นหลัง เพื่อให้เกิดความตระหนักและห่วงใยในเรื่องการอนุรักษ์ศิลปกรรมของชาติ รวมทั้งให้มีความรู้ เจตคติ แรงจูงใจ การปฏิบัติ และทักษะในการปฏิบัติงาน เฉพาะบุคคลหรือเป็นกลุ่มเพื่อป้องกันและแก้ไข รัฐบาลได้เล็งเห็นความสำคัญเหล่านี้ จึงได้กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 และปฏิบัติสืบต่อกันมาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 และฉบับที่ 6 ระหว่าง พ.ศ. 2530-2534 (กรมศิลปากร, 2529: คำนำ) ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 หมวดที่ 6 ข้อที่ 50 ได้กล่าวว่า "...หน้าที่ของรัฐพึงจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้าง และก่อให้เกิดความสำนึกในคุณค่าของศิลปะ วัฒนธรรม จริยธรรม ศาสนา ตลอดจนชนบประเพณีอันดีงาม รวมทั้งสถานที่ และวัตถุอันมีค่าทางประวัติศาสตร์..." (กระทรวงศึกษาธิการ, 2520: 15) กระทรวงศึกษาธิการจึงจัดหลักสูตรให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาในส่วนที่รัฐได้เสริมสร้างความสำนึกในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมไทย ซึ่งปรากฏในหลักสูตรระดับการศึกษาต่าง ๆ ดังนี้

จุดประสงค์ของหลักสูตรศิลปศึกษา ประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ข้อที่ 3 "ให้มีจิตสำนึกในคุณค่า และประโยชน์ของศิลปะ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม" และในข้อที่ 5 "ให้รู้จักคุณค่าศิลปะ มาประยุกต์ให้เกิดคุณค่า รสนิยมที่ดี" (กระทรวงศึกษาธิการ, 2530: 247)

จุดประสงค์หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 วิชาสังคมศึกษา ได้กล่าวไว้ในข้อที่ 2 "เพื่อให้ความรักชาติ มีความสามัคคีในชาติ มีความเสียสละเพื่อส่วนรวม มีความซาบซึ้งในผลงานอันดีเด่นของคนไทย รู้จักดำรงรักษาไว้ซึ่งเอกราช และรู้จักรักษาแบบอย่าง

วัฒนธรรมประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ที่ดีงามของชาติ" และข้อที่ 6 "เพื่อให้เกิดความรัก ความผูกพันกับท้องถิ่นของงานตลอดจนเห็นคุณค่า มีความรับผิดชอบ รวมทั้งให้ตระหนักถึงการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมโดยคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ" (กระทรวงศึกษาธิการ, 2531: 72) ซึ่งสอดคล้องกับวิชา ส. 102 ประเทศของเรา วิชาศิลปะศึกษา ในข้อที่ 6 "เพื่อให้เกิดความนิยมชมชื่น ที่จะนำไปสู่การอนุรักษ์และพัฒนาศิลปวัฒนธรรมไทย" (กระทรวงศึกษาธิการ, 2531: 134)

จุดประสงค์หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 กลุ่มวิชาสังคมศึกษา ได้กล่าวถึงในข้อที่ 3 "เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจและเห็นคุณค่าในวิทยาการ ศิลปะ วัฒนธรรม ธรรมชาติรู้จักอาชีพและอนุรักษ์ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม" (กระทรวงศึกษาธิการ, 2531: 119) กลุ่มศิลปกรรมในข้อที่ 2 "เพื่อให้รู้คุณค่าของศิลปะ อันจะทำให้เกิดความนิยมชมชื่นในศิลปวัฒนธรรมไทยและสากล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านการอนุรักษ์และพัฒนาศิลปะอันเป็นเอกลักษณ์ของไทย" (กระทรวงศึกษาธิการ, 2531: 231)

ส่วนในระดับอุดมศึกษา รัฐบาลให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ศิลปกรรมไทย อย่างเห็นได้เด่นชัด ดังเช่น

มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะโบราณคดี ได้เปิดรายวิชาที่มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถาน ในสาขาวิชาโบราณคดี สมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชา 311-464 การซ่อมและสงวนรักษาโบราณวัตถุ, 311-466 หลักการซ่อมและสงวนรักษาโบราณสถาน สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ในรายวิชา 317-406 การอนุรักษ์ศิลปะและสถาปัตยกรรม, 317-487 การพิพิธภัณฑสถานและหอศิลป์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม 262-406 การอนุรักษ์อาคารทางประวัติศาสตร์และโบราณสถานในประเทศไทย 1, 262-407 การอนุรักษ์อาคารทางประวัติศาสตร์และโบราณสถานในประเทศไทย 2 สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง ในรายวิชา 264-448 การวางแผนอนุรักษ์ในชุมชนเมือง และสาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ ในรายวิชา สก.417 การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมซึ่งสัมพันธ์กับการออกแบบสถาปัตยกรรม (มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530: 1-3) นอกจากนี้ ยังมีสถานศึกษาในระดับอุดมศึกษาอื่น ๆ ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการสงวนรักษาสมบัติของชาติ เช่น มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยอีกหลาย แห่งที่เห็นความสำคัญในการอนุรักษ์สงวนรักษาโบราณสถาน ศิลปโบราณวัตถุของไทยให้คงอยู่สืบต่อไป

สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล นับเป็นสถานศึกษาหนึ่งที่มีความสำคัญในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ได้เปิดการเรียนการสอนในคณะศิลปกรรม สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ หลักสูตรปริญญาตรี 2 ปี ภาควิชาศิลปกรรม ภาควิชาศิลปะประจำชาติ ภาควิชาออกแบบศิลปประยุกต์ และภาควิชาหัตถกรรม เปิดการเรียนการสอนในรายวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ศิลปกรรมไทย ไว้ดังนี้

หมวดวิชาแกนศิลปกรรม

701 - 003 ศิลปประจำชาติ 2(1-3-1)

หมวดวิชาชีพเฉพาะจิตรกรรมไทย

710 - 103 คันท้าศิลป์ไทย 2(1-3-1)

711 - 214 วิเคราะห์ศิลป์ไทย 2(2-0-2)

711 - 216 เทคนิคการอนุรักษ์จิตรกรรมไทย 2(1-3-1)

710 - 334 การอนุรักษ์ศิลปประจำชาติ 2(1-2-2)

711 - 333 วิจัยจิตรกรรมไทย 2(1-3-2)

หมวดวิชาชีพเฉพาะประติมากรรมไทย

710 - 103 คันท้าศิลป์ไทย 2(1-3-1)

712 - 214 วิเคราะห์ศิลป์ไทย 2(2-0-2)

712 - 216 เทคนิคการอนุรักษ์ประติมากรรมไทย 2(1-3-1)

710 - 334 การอนุรักษ์ศิลปประจำชาติ 2(1-2-2)

712 - 333 วิจัยประติมากรรมไทย 2(1-3-2)

หมวดวิชาชีพเฉพาะหัตถศิลป์

710 - 103 คันท้าศิลป์ไทย 2(1-3-1)

713 - 214 วิเคราะห์ศิลป์ไทย 2(2-0-2)

713 - 216 เทคนิคการอนุรักษ์หัตถศิลป์ 2(1-3-1)

710 - 334 การอนุรักษ์ศิลปประจำชาติ 2(1-2-2)

710 - 333 วิจัยหัตถศิลป์ 2(1-3-2)

หมวดวิชาชีพลีอก

702 - 021 ศิลปไทย 3(1-3-2)

จากหลักสูตรต่าง ๆ ดังกล่าว รัฐเห็นความสำคัญในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมไทย จึงจัดให้มีวิชาที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมและการอนุรักษ์ศิลปกรรมไทย ในสถานศึกษาต่าง ๆ เป็นการศึกษา เพื่อให้บุคคลนำความรู้ที่นำไปใช้ได้เป็นอย่างดีเหมาะสมในชีวิตประจำวันของตนเองได้ การให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปกรรมไทยจึงเป็นการจัดการดูแลรักษา มีความรู้ที่สนใจ ทักตะ แร่งจูงใจ คำนึงมาในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งแนวทางจัดนั้นสามารถจัดได้ทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียน เช่นการจัดอบรมมัคคุเทศก์ในประเทศไทย ซึ่งเป็นการส่งเสริมเผยแพร่และให้ความรู้เกี่ยวกับศิลปกรรมทางหนึ่ง

การเรียนการสอนเกี่ยวกับวิชาการอนุรักษ์ศิลปะ เป็นวิชาที่เปิดสอนในระดับอุดมศึกษา ทั้งในกระทรวงศึกษาธิการและสถาบันในสังกัดทบวงมหาวิทยาลัย โดยมีกรเรียกชื่อวิชาที่แตกต่างกันไป เช่น ที่คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรได้แยกวิชาการอนุรักษ์ออกเป็นหัวข้อย่อยแยกหมวดวิชา วิชาชื่อวิชาว่า การซ่อมและสงวนรักษาโบราณวัตถุ (Conservation of Archaeological Material) การอนุรักษ์ศิลปะและสถาปัตยกรรม (Historic Art and Architectural Conservation) การพิพิธภัณฑและหอศิลป์ (Museum and Art Gallery Study) หลักการซ่อมและสงวนรักษาโบราณสถาน (Principle of Restoration of Historical Monuments) (มหาวิทยาลัยศิลปากร 2533: 130-135) คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิชาชื่อวิชาว่า การวางแผนอนุรักษ์ในชุมชนเมือง (Preservation Planning in Urban Areas) การอนุรักษ์อาคารทางประวัติศาสตร์และโบราณสถานในประเทศไทย (Conservation of Historic Buildings and Archaeological Monument in Thailand) สัมมนาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทยและการอนุรักษ์ (Seminar in History of Thai Architecture and Conservation) (มหาวิทยาลัยศิลปากร 2533: 201-217) คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิชาชื่อวิชาว่า การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมศาสตร์และสภาพแวดล้อม (Architectural and Environmental Conservation) การอนุรักษ์ประวัติศาสตร์และสภาพแวดล้อม (Historic and Environmental Conservation) (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2531: 6-8) หรือในคณะศิลปกรรม สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิชาชื่อวิชาว่า การอนุรักษ์ศิลปประจําชาติ (Conservation of Traditional Arts) (กระทรวงศึกษาธิการ 2529: 17-38) อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าชื่อของวิชาจะมีความแตกต่างกันในแต่ละหมวดวิชา และสถาบันที่เปิดสอน แต่โดยหลักการพื้นฐานแล้ว วัตถุประสงค์ของการเรียนการสอนและขอบข่ายเนื้อหาวิชานั้น ต้อง

การให้ผู้เรียนศึกษาความหมาย ขอบเขต หลักการ แนวคิด ทฤษฎี และขั้นตอนการอนุรักษ์ ศิลปโบราณวัตถุสถาน เพื่อให้ตระหนักถึงคุณค่าของการอนุรักษ์ศิลปกรรม ปลูกฝังให้มีความซาบซึ้ง ในศิลปะ (art appreciation) ผู้เรียนรู้คุณค่าในงานศิลปะที่ตนสร้างขึ้นและผลงานของผู้อื่น ทำให้ผู้เรียนเกิดความรักและหวงแหนในศิลปวัฒนธรรมประจำชาติ

วิรัตน์ พิชญ์ไพบุลย์ นักการศึกษาทางศิลปศึกษา ได้กล่าวถึงคุณค่าของศิลปะที่มีต่อสังคม ว่า เมื่อบุคคลใดมีความเข้าใจและเห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ศิลปะก็จะเป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วย ส่งเสริมพัฒนาการของบุคคลนั้นให้มีความค้ำต่อสังคมได้ เพื่อส่งเสริมให้รู้ถึงความงดงาม มีความ เข้าใจและตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม (วิรัตน์ พิชญ์ไพบุลย์, 2516: 17) และสามารถ ทำได้โดยการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับหลักการทางสุนทรียภาพ องค์ประกอบของความงาม หลักการออกแบบ แนวความคิดและประวัติของงานศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ เมื่อผู้เรียนเกิดความ นิยมชมชอบและภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมประจำชาติของตนเอง เข้าใจความงามของศิลปวัฒนธรรม จนสามารถประเมินผลและตีคุณค่าของงานศิลปะไทยได้ ผู้เรียนก็จะเกิดความรัก หวงแหนในสมบัติ วัฒนธรรมซึ่งเป็นมรดกของชาติ จะได้ช่วยกันอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไว้ให้สืบต่อไป

ศิลปวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความสูง เป็นเครื่องหมายแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ความ เจริญของชนในชาติในสังคม ดังนั้น ศิลปวัฒนธรรมจะยืนยงคงอยู่ตลอดจนได้รับการสืบทอดให้อยู่ใน สังคม ในความเจริญงอกงามไม่ได้ หากไม่ได้มีการถ่ายทอดและสืบทอด ตลอดจนกระทั่งการส่งเสริม เผยแพร่

การถ่ายทอด สืบทอด หรือการที่ส่งเสริมและเผยแพร่จะกระทำได้ ขึ้นอยู่กับการศึกษา ของเยาวชนทุกระดับชั้น ทุกเพศ ทุกวัย การให้ความรู้ความคิดทางศิลปวัฒนธรรมนั้น เราอาจแยก ออกได้เป็น 2 แบบ คือ การให้ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม กับการสร้างทัศนคติ ให้ความคิดเรื่อง ความนิยมทางศิลปวัฒนธรรม (สุจริต บัวพิมพ์, 2527: 78) โดยแท้จริงแล้ว การถ่ายทอดความรู้ ทางศิลปวัฒนธรรมก็คือการให้การศึกษาฝึกอบรม ในสังคมสมัยโบราณ พ่อแม่ก็จะถ่ายทอด อบรม สั่งสอนลูกหลานเกี่ยวกับการทำมาหากินของตนในสังคมนั้น ๆ ส่วนในลักษณะสังคมสมัยใหม่ก็อาจจะ จัดอยู่ในรูปของโรงเรียน มหาวิทยาลัย อาชีพ เป็นต้น ในทั้งสองสังคมที่กล่าวมานั้นก็ย่อมทำหน้าที่ ให้การศึกษา อบรม ฝึกฝนผู้เรียนให้มีความรู้ ความเข้าใจ ความชำนาญ ตระหนักถึงคุณค่าของ ผลงาน เพื่อที่จะช่วยให้ตัวผู้เรียนมีความสามารถมีชีวิตอยู่ได้ในสังคม

ดังนั้น ศิลปะศึกษาจึงเป็นการศึกษาที่สำคัญ ด้วยว่าชีวิตประจำวันของคนเราเกี่ยวข้องกับศิลปะอยู่ทุกวันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การที่มีความรู้ ความเข้าใจ ตระหนักถึงคุณค่าในงานศิลปะ จึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อทุกคนในสังคม เพราะผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจงานศิลปะจะเกิดคามซาบซึ้งในงานศิลปะ และเกิดความรู้สึกว่างานศิลปะทุกประเภทเป็นงานที่สำคัญ มีคุณค่าสมควรแก่การอนุรักษ์ไว้ ดังนั้น การเรียนการสอนวิชาความเข้าใจงานศิลปะ ทักษะศิลป์ และการอนุรักษ์ศิลปะ จึงควรมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจ มีความซาบซึ้งตระหนักถึงคุณค่าของศิลปะ และสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม

การจัดการเรียนการสอนวิชาความเข้าใจงานศิลปะ ทักษะศิลป์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ และการอนุรักษ์ศิลปะ นั้น เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุเป้าหมายของหลักสูตรที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้มีความรู้ ความเข้าใจ เห็นคุณค่าของงานศิลปะ ผู้สอนจึงจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจทั้งด้านหลักสูตร เนื้อหาวิชา และวิธีการสอน

วิธีการสอนที่นิยมมาชื่อยุานปัจจุบัน (โพพอร์ย์ สีนลาร์ตัน, 2522: 53-211 ; ชลอ พงษ์สามารถ, 2526: 65-66) พอสรุปได้ดังนี้

1. วิธีสอนแบบบรรยาย (lecture) เป็นการสอนโดยผู้สอนเป็นผู้ชี้แนะแบบอธิบายข้อความหรือเรื่องราวเป็นลำดับขั้น ผู้เรียนมีหน้าที่ฟังคำบรรยายการสอน วิธีนี้ผู้เรียนจะเรียนรู้ได้จากครูเป็นผู้ชี้แนะทั้งสิ้น
2. วิธีสอนโดยให้ผู้เรียนแสดงออกด้วยตนเอง (self expression or free expression) ผู้สอนเป็นผู้เสนอแนะ กระตุ้นเร้าให้กำลังใจ ให้ผู้เรียนได้แสดงออกตามถนัดและความชอบของตนเอง
3. วิธีสอนแบบสาธิต (demonstration) ผู้สอนเป็นผู้แสดงวิธีการทำกิจกรรมโดยจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ และแสดงวิธีทำตามลำดับขั้น การสอนแบบสาธิตผู้สอนควรมีวิธีการสาธิตหลายวิธี เพื่อให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์กว้างขวางและมีทางเลือกหลายทาง
4. วิธีการสอนแบบให้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง (independent study) ผู้สอนจะเป็นผู้วางแผน เตรียมการสอน และให้คำปรึกษาแก่ผู้เรียน ผู้เรียนจะต้องศึกษาค้นคว้า และควบคุมตนเองในการศึกษา
5. วิธีการสอนแบบอภิปราย (discussion) เป็นการสอนแบบแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นซึ่งกันและกันระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน ผู้เรียนกับผู้เรียน โดยมีผู้สอนเป็นผู้ประสานงานที่จะต้องตัดสินใจปัญหานั้น ๆ
6. วิธีการสอนแบบแบ่งกลุ่มค้นคว้า (grouping or committee works) เป็นการ

สอนแบบแบ่งชั้นเรียนออกเป็นกลุ่ม ๆ ตามความถนัด และให้ไปศึกษาค้นคว้า หรือปฏิบัติกิจกรรม แล้วนำเสนอแบบปากเปล่า หรือรายงาน

7. วิธีการสอนแบบวิเคราะห์และวิจารณ์ผลงาน (critique) วิธีการสอนแบบนี้เพื่อ
ให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้หลักการทางศิลปะ ไปใช้วิเคราะห์ผลงาน ผู้สอนจะต้องสอนหลักเกณฑ์
การวิจารณ์แก่ผู้เรียน

8. วิธีการสอนแบบไปศึกษานอกสถานที่ (field trip) เป็นวิธีการสอนที่ให้ผู้เรียน
เรียนรู้จากสภาพความเป็นจริง มีการวางแผนและวางจุดมุ่งหมายก่อนการสอน วิธีการนี้จะทำให้
ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ตรง ทำให้ผู้เรียนไม่เบื่อหน่ายและสนใจกับการเรียน

ชาลิต ดาบแก้ว และสุดาวดี เหมทานนท์ (2525: 18-26) กล่าวถึงการจัด
การเรียนการสอนทางศิลปศึกษาที่ใช้กันมี 3 แบบ คือ

1. การสอนแบบบอกให้โดยตรง (direct method) เป็นการสอนแบบทำตามคำบอก
ของผู้สอน ให้ผู้เรียนปฏิบัติตามคำแนะนำของครู การสอนวิธีนี้สอนตามทฤษฎีเหมือนจริง (native
realism) โดยเน้นคุณค่าด้านทักษะ

2. การสอนแบบการแสดงออกอย่างเสรี (free expression method) เป็นการ
สอนโดยให้อิสระแก่ผู้เรียนอย่างเต็มที่ในเรื่องการแสดงออกของผู้เรียนอย่างเสรี โดยไม่มีกฎเกณฑ์
ข้อบังคับ

3. การสอนแบบมีความมุ่งหมายในการเรียน (meaningful art education)
การสอนแบบนี้มีความมุ่งหมายที่จะให้ศิลปะมีความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับสังคม ให้ผู้เรียนมีความ
คิดสร้างสรรค์ในสิ่งที่ตั้งงามเป็นรายบุคคล และรู้จักคุณค่าของศิลปะที่มีต่อสังคม เป็นการสอนโดยการ
ส่งเสริมให้ผู้เรียนแสดงออกโดยเสรี ภายใต้อุดมคติของผู้เรียน

มิเชล (Michael, 126-128) กล่าวถึงวิธีการสอนวิชาประวัติศาสตร์และความเข้าใจ
ในศิลปะว่า เป็นการนำวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ กับความเข้าใจในศิลปะมาผนวกเข้าด้วยกัน เพื่อ
ให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจ และพัฒนาความรู้สึกนึกคิด ทักษะ มีความสนใจและซาบซึ้งใน
วิชาศิลปะ การสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะและความเข้าใจในศิลปะนั้นมีอยู่ 2 วิธี (Michael,
1983: 126-128) คือ

1. การสอนแบบตรรกวิทยา (Logical Methods)
2. การสอนแบบจิตวิทยา (Psychological Methods)

1. การสอนแบบตรรกวิทยา แบ่งออกเป็น 4 แบบ คือ

ก. การสอนแบบแนะนำ (information) เป็นการสอนโดยให้เรียนรู้จากการอ่าน การปฏิบัติงาน สถานที่เกิดงานศิลปะ เทคนิคของศิลปิน สื่อและกระบวนการงานศิลปะสุนทรียศาสตร์ และอิทธิพลของศิลปิน โดยวิธีสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นพื้นฐานในการเรียนรู้ให้เข้าถึงจุดประสงค์ที่ตั้งไว้

ข. การสอนแบบสังเกต (observation) การได้ดูงานศิลปะจากการแสดงงานศิลปะ พิพิธภัณฑสถาน พิพิธภัณฑ์ศิลปะ หรือสไลด์ ก็เป็นการศึกษา สังเกตจากผลงานที่มีอยู่เดิม ทำให้ผู้เรียนเข้าใจถึงศิลปะมากยิ่งขึ้น

ค. การสอนแบบเปรียบเทียบ (comparison) การเปรียบเทียบงานศิลปะแต่ละยุคสมัย เปรียบเทียบสไตล์ผลงานกับผลงาน เปรียบเทียบศิลปินกับศิลปิน การเปรียบเทียบสื่อหรือกระบวนการของงานศิลปะ จะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจลักษณะงานศิลปะนั้นได้ดี และเป็นแรงผลักดันให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างกว้างขวาง

ง. การสอนจากผลงานสำเร็จ (production) การเรียนรู้งานศิลปะนั้น ทำให้ผู้เรียนเข้าใจศิลปะมากยิ่งขึ้น เพราะจะได้เรียนรู้ถึงการพัฒนาการผลงานของศิลปิน รู้และเข้าใจในสิ่งที่ยาก การเรียนรู้จากผลงานของศิลปินเกี่ยวกับสไตส์ แนวความคิด ช่วงเวลาของผลงาน เทคนิคของงาน จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจและสามารถนำมาพัฒนาความคิดของตนเองได้

2. การสอนแบบจิตวิทยา (Psychological Methods) แบ่งออกเป็น 3 แบบ คือ

ก. การสอนแบบใช้ประสบการณ์ที่ลึกซึ้ง (a single intense experience) การใช้ประสบการณ์ที่ผู้เรียนมีอยู่เดิมนั้นนำมาแสดงออก เช่น ความรู้สึกประหลาดใจ ความขัดแย้ง ความสับสน การยอมรับ เป็นต้น การเรียนการสอนเป็นแบบผู้สอนจะย้าให้ผู้เรียนได้แสดงออก อาจใช้คำถามผู้เรียนว่าภาพนี้ศิลปินต้องการจะแสดงอะไร? มีความรู้สึกอย่างไรกับภาพนี้? นอกจากนี้ การใช้ประสบการณ์ของผู้เรียนก็เป็นสิ่งสำคัญ โดยผู้สอนอาจถามถึงความรู้สึกต่าง ๆ เช่น การเกิดอุบัติเหตุในห้องปฏิบัติการเคมี การชนะการแข่งขันกีฬา และให้ผู้เรียนแสดงออกหรือโต้ตอบจากประสบการณ์นั้น ๆ

ข. การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น (acceptance of the opinion of another) เป็นการสอนโดยให้สัมพันธ์ภาพที่มีอยู่เดิมของผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็น หรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันเกี่ยวกับผลงานทางศิลปะ

ค. การสอนแบบขยายความคิดจากสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ (specific responses of a similar nature) เป็นการสอนที่นำเอาประสบการณ์เดิมที่ได้จากธรรมชาติ หรือผลงานของศิลปินมาพัฒนาแนวความคิดให้เป็นหลาย ๆ รูปแบบ หรือหลาย ๆ วิธีการ

ในการสอนวิชาการอนุรักษ์ศิลปะ ประวัติศาสตร์ศิลปะ และความเข้าใจในศิลปะ ผู้สอนควรเลือกใช้วิธีการสอนหลาย ๆ วิธี เพราะยังไม่มีวิธีการสอนแบบใดที่ดีที่สุด ผู้สอนควรทดลองค้นคว้าวิธีการสอนใหม่ ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบันอยู่เสมอ (เลิศ อานันทนะ, 2518: 57)

ทางด้านอุปกรณ์การสอน มีความสำคัญต่อการเรียนรู้ในวิชาศิลปศึกษาทุกสาขา เนื่องจากวิชาศิลปศึกษาเป็นวิชาที่ไม่ได้มุ่งทักษะแต่เพียงด้านเดียว แต่มุ่งที่จะพัฒนาความรู้ความเข้าใจในศิลปะด้านต่าง ๆ ด้วย ดังนั้น อุปกรณ์การสอนจึงมีความสำคัญเป็นอย่างมาก อรพันธ์ ประสิทธิ์รัตน์ (2528: 112) กล่าวว่า สื่อการสอนที่เลือกนั้นจะต้องเหมาะสมกับจุดมุ่งหมาย เนื้อหาวิชา และผู้เรียน งบประมาณของจุดมุ่งหมาย ถ้าเลือกใช้สื่อที่ไม่เหมาะสม อาจทำให้การเรียนการสอนล้มเหลว ดังนั้น ผู้สอนจะต้องพิจารณาว่า ผู้เรียนมีประสบการณ์เดิมมากน้อยเพียงใด อยู่ในระดับไหน เพื่อจะได้เลือกสื่อให้สอดคล้องกับระดับของผู้เรียน ในด้านเนื้อหาวิชาจะต้องพิจารณาว่าเป็นลักษณะไหน ถ้าเนื้อหาที่เรียนสามารถเรียนรู้ได้ง่ายก็อาจใช้สื่อที่เป็นนามธรรม แต่บางเนื้อหาค่อนข้างซับซ้อน ควรใช้สื่อที่เป็นรูปธรรม นอกจากนี้ ผู้สอนจะต้องระลึกอยู่เสมอว่า สื่อการเรียนการสอนมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวของมันเอง ผู้สอนจำเป็นต้องมีความรู้ในการใช้สื่อแต่ละชนิดอย่างลึกซึ้ง เพื่อจะได้มีเกณฑ์ในการตัดสินใจเลือกสื่อที่เหมาะสมกับเนื้อหาที่จะสอน

วิรุณ ตั้งเจริญ (2526: 109) กล่าวถึงอุปกรณ์การสอนว่า การเรียนการสอนวิชาศิลปะนั้น นอกจากความพร้อมในตัวบุคคลแล้ว ยังต้องมีความพร้อมในด้านอุปกรณ์ที่จะใช้เป็นสื่อในการแสดงออก เพราะสื่อการสอนจะเป็นสิ่งที่ช่วยทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจมากยิ่งขึ้น

ดังนั้น ผู้สอนศิลปะควรให้ความสนใจกับเทคโนโลยีทางการศึกษา ซึ่งวิวัฒนาการก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว สื่อการสอนได้รับการพัฒนาให้ทันสมัย เพื่อสนองต่อความต้องการของการเรียนการสอนในรูปแบบต่าง ๆ สื่อการสอนในปัจจุบันมีอยู่หลายชนิด ได้แก่ กระดาน ชอล์ค ภาพประกอบ การ์ตูน โปสเตอร์ ป้ายแสดง แผนภูมิ ภาพถ่าย หุ่นจำลอง หนังสือ โทรทัศน์เพื่อการศึกษา วีดิทัศน์ ภาพยนตร์ สไลด์ เครื่องฉายภาพทึบแสง เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ คอมพิวเตอร์ และยังหมายรวมถึงการไปทัศนศึกษาด้วย (สุทธิ ประจงศักดิ์, 2525: 102-106)

การเรียนการสอน และอุปกรณ์การสอนเป็นสิ่งสำคัญมากในการสอนวิชาความเข้าใจจนศิลปะ การอนุรักษ์ศิลปะ ซึ่งผู้สอนจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจอย่างถูกต้องในวิธีการสอนให้ ผู้เรียนมีอิสระในด้านความคิดสร้างสรรค์อย่างเสรี เข้าใจได้อย่างรวดเร็ว พัฒนาความคิด สติปัญญา และเจตคติของนักเรียน ให้เกิดความรักความหวงแหน และเห็นคุณค่าในศิลปะของชาติ

การวัดผลและการประเมินผลการเรียนเป็นกระบวนการต่อเนื่องจากการเรียนการสอน พันธ์ หันนาคินท์ (2513: 138-139) ได้ให้ความหมายของการประเมินผลการศึกษาว่า มีคำๆ ี่ อยู่ 2 คำ คือ การวัดผล (measurement) และการประเมินผล (evaluation)

การวัดผล หมายถึง การเปรียบเทียบผลที่ได้จากการเรียนกับมาตรฐานอันหนึ่งที่ยึดถือ อยู่ ส่วนการประเมินผล เน้นการกำหนดค่าหรือราคา (value judgement) จากคะแนนที่ได้รับ

กูด (Good, 1973: 338) ได้ให้ความหมายของการวัดผลว่าเป็นคำที่มีความหมายกว้าง หมายถึง การศึกษาค้นคว้าโดยทั่วไป การทดสอบ การทำมาตราส่วนประเมินค่า และการตีค่า กระบวนการที่วัดได้ การที่บุคคลได้รับผลของกระบวนการทางการศึกษา รวมทั้งทฤษฎีของข้อ ทดสอบและการสร้างมาตราส่วนประเมินค่า การทำมาตรฐานและการแปลความหมายของการ ทดสอบ การประเมินผลทั้งที่เป็นปรนัย และอัตนัย และการใช้วิธีการทางสถิติเพื่อแปลความหมาย จากการวัด การนำเอาปริมาณการวัดไปใช้กับกระบวนการทำงานทางการศึกษาหรือใช้กับบุคคล ที่ถูกวัด

การวัดผลและประเมินผลการเรียนในปัจจุบัน กระทรวงศึกษาธิการพยายาม สนับสนุนให้มีการวัดผลหลายครั้งคือการวัดผลก่อนเรียน การวัดผลระหว่างเรียน และการวัดผล ปลายภาค

การวัดผลก่อนเรียน เป็นการวัดผลเพื่อทราบพื้นฐานความรู้ของผู้เรียน ซึ่งสะดวก สำหรับการจัดกลุ่มของผู้เรียนตามพื้นฐานความรู้เดิม หรือเป็นฐานของการเริ่มสอนเนื้อหาสาระจน แต่ละแผนการสอน

การวัดผลระหว่างเรียน เป็นการวัดผลเพื่อทราบผลการเรียนการสอนแต่ละครั้ง แต่ละหน่วยการสอนว่าผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถตามจุดประสงค์หรือไม่ ถ้าไม่ผ่านเกณฑ์ที่ กำหนดจะได้จัดการสอนซ่อมเสริมในส่วนที่ผู้เรียนไม่เข้าใจ และผู้ที่ไม่ผ่านตามจุดประสงค์ที่กำหนด ไว้ และ เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนของคุณ

การวัดผลปลายภาค เป็นการวัดเพื่อตัดสินว่า ผู้เรียนจะผ่านการเรียนหน่วยรวมหรือรายวิชาที่เรียนหรือไม่

นอกจากนี้ ยังส่งเสริมให้ผู้สอนใช้วิธีวัดผลหลายวิธีพร้อมกัน ซึ่งได้แก่ ทดสอบด้วยแบบทดสอบ การสังเกตพฤติกรรม การปฏิบัติงาน การสนทนากับผู้เรียน การตรวจผลงาน การวัดผลในลักษณะเช่นนี้ จะช่วยให้ครูมีโอกาสรอบถึงความรู้ ความเข้าใจ ความสามารถ เจตคติ ทักษะ ความสนใจ และความถนัดของผู้เรียน (สวัสต์ จงกล, 2527: 14)

การวัดผลและประเมินผลในวิชาความเข้าใจในศิลปะ การอนุรักษ์ศิลปะนั้น ผู้สอนควรให้ความสำคัญต่อพัฒนาการในด้านประสบการณ์ที่ผู้เรียนแต่ละคนได้รับ การประเมินผลจึงต้องพยายามสังเกตพฤติกรรมของนักเรียน การพัฒนาการของแต่ละบุคคลในด้านความรู้ ความเข้าใจ ความคิด ความซาบซึ้งในงานศิลปะ ทักษะ ทักษะ และการนำไปใช้ จึงสามารถประเมินผลพัฒนาการของผู้เรียนได้อย่างแท้จริง (ประภัสร นิยมธรรม, 2523: 50-53)

การเลือกใช้วิธีการวัดและประเมินผลให้สอดคล้องกับลักษณะวิชา ก็เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งเช่นกัน วิธีการวัดและประเมินผลวิชาความเข้าใจในศิลปะ การอนุรักษ์ศิลปะ ที่นิยมใช้กันอยู่ในปัจจุบัน (ชลอ พงษ์สามารถ, 2526: 113-114; Michael, 1983: 127) พอสรุปได้ดังนี้

1. การทดสอบ (testing) เป็นวิธีวัดและประเมินผลที่ใช้กันมากในการวัดพฤติกรรมทางสมอง (cognitive domain) การทดสอบวิธีนี้ช่วยให้ผู้สอนทราบถึงสมรรถภาพของผู้เรียน
2. การสังเกต (observation) ผู้สอนจะเป็นผู้สังเกตความตั้งใจของผู้เรียน ตั้งแต่การเข้าเรียน การตั้งใจ สนใจต่อการสอนของครู และสนใจการปฏิบัติงานของตน
3. การสัมภาษณ์ (interview) ผู้สอนและผู้เรียนจะสนทนากันอย่างมีจุดหมาย ซึ่งจะหาให้ครูได้พบข้อเท็จจริงบางประการ เช่น บุคลิก ทักษะ การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของนักเรียน
4. การวิจารณ์ (critique) เป็นการอธิบายและวิจารณ์ แสดงความคิดเห็น และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน หรือผู้เรียนกับผู้เรียน

อย่างไรก็ตาม วิธีที่จะใช้ในการวัดและประเมินผลการเรียนนั้นมีด้วยกันหลายวิธี ซึ่งจะเห็นว่าที่สำคัญอย่างยิ่งของครูที่จะต้องศึกษาเทคนิคและวิธีการเหล่านั้นอย่างละเอียด แล้วเลือกเอาวิธีการที่เห็นว่าเหมาะสมที่สุดกับลักษณะวิชา โดยให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการเรียนเป็นสำคัญ

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

จากการศึกษาเรื่องราวการอนุรักษ์ศิลปกรรมไทยดังกล่าว ก็มีความสอดคล้องกับงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ที่ผ่านมานอดีต เช่นดังที่ รัชชาติ สังขทรัพย์ (2526: ง) ได้วิจัยเรื่อง แนวทางเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง กำแพงเพชร สุโขทัย พิจิตร และพิษณุโลก มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยคือ เพื่อศึกษาแหล่งที่ตั้งโบราณสถาน สภาพชุมชน ประวัติ ความสำคัญรวมทั้งรูปแบบของเมืองโบราณแต่ละแห่ง ศึกษา รูปแบบศิลปกรรมความสัมพันธ์ทางด้านขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม สภาพการกระจายตัวและ ลักษณะการถูกทำลายของโบราณสถาน ศึกษาผลกระทบอันเนื่องมาจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่มีผลต่อโบราณสถานพิจารณาหาแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถาน ซึ่งเป็นหลักการเบื้องต้นและมีผลในการพิจารณาก่อนการวางแผนงาน และโครงการในลำดับต่อไป วิจัยศึกษาค้นคว้าข้อมูลรวบรวม ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม ภาพถ่ายทางอากาศ การสังเกตการณ์ รายงาน ในเรื่องเกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ของเมือง ที่ตั้งสภาพภูมิประเทศ เศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนภาษาเหตุที่ทาให้โบราณสถานพังทลาย พื้นที่ในบริเวณเขตโบราณสถานถูกทำลาย และผลกระทบอันเนื่องมาจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่มีต่อโบราณสถาน เพื่อนำมาใช้ในการวางแผนทางเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานต่อไป ข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์และสรุปผลการวิจัยว่า การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาสภาพปัญหาในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง จึงได้กำหนดแนวทาง เพื่อการอนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีในบริเวณพื้นที่ที่ทำการศึกษ ซึ่งเป็นหลักการเบื้องต้นที่เป็นประโยชน์สำหรับใช้ในการวางแผนและโครงการ เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานในบริเวณอื่น ๆ ของประเทศต่อไป

ดุษฎี ทายตะคุ (2522: ข) ได้ทำการวิจัยเรื่อง กูเกิด-การศึกษาในด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมโดยการผังเมือง เป็นการศึกษาเพื่อค้นคว้าแนวทางประนีประนอมในการอนุรักษ์เมืองเก่าจากกลางเทศบาลเมืองกูเกิด ภายใต้งานไขของการไม่ทำลายเอกลักษณ์ของอาคาร กลุ่มอาคาร และสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าในด้านสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม ตลอดจนคุณค่าในเชิงเศรษฐกิจที่จะสูงขึ้น เนื่องจากการพัฒนากูเกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญในอนาคต วิจัยดำเนินการวิจัย ได้ทำการสำรวจ สังเกตพื้นที่ศึกษาในด้านเนื้อหาการชี้ประโยชน์อาคาร ลักษณะสภาพของสถาปัตยกรรม ความเป็นมาในทางประวัติศาสตร์ หาเกณฑ์

การพิจารณา เพื่อให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของอาคาร กลุ่มอาคาร ถนนที่โค้ง ที่ควรแก่การอนุรักษ์ เตรียมนโยบายเพื่อการปฏิบัติการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ศึกษา วิเคราะห์ เครื่องมือทางด้านกฎหมายที่จะใช้สนับสนุน และควบคุมการปฏิบัติให้เป็นไปตามแผน โดยสรุปปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ปัญหาด้านการเงิน กฎหมายควบคุมการบริหารของหน่วยงานต่าง ๆ ในกรณีของงานวิจัยนี้พบว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นมีอุปสรรคในด้านหน่วยงานที่รับผิดชอบและต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมากที่จะต้องลงทุนพัฒนาให้เกิด ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวตามแผนการอนุรักษ์นี้

หม่อมราชวงศ์หญิงแฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะอาจารย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทำการวิจัยเรื่อง วัด วัง บ้าน ตลาด และคลองในกรุงเทพฯ ในช่วง 200 ปีผลการวิจัยพบว่า เนื้อที่บริเวณกรุงรัตนกสินทร์ในปัจจุบัน บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งฝั่งธนบุรีและฝั่งพระนคร ไปจนถึงแนวคลองผดุงกรุงเกษม ยังเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์สูงสุด เช่นเดียวกับอดีต ส่วนตำแหน่งที่ตั้งขององค์ประกอบหลักของเมืองบ่งบอกให้ทราบถึงความสัมพันธ์ต่อเนื่องกับประวัติศาสตร์อันยาวนาน รวมทั้งวิถีชีวิตของผู้คนที่เคยอาศัยอยู่ ณพื้นที่นี้จึงควรให้มีการรักษาเอกลักษณ์และสัญลักษณ์ของพื้นที่นี้ให้คงอยู่ต่อไป เพื่อเป็นอนุสรณ์สำหรับคนรุ่นหลังให้ระลึกถึงประวัติศาสตร์ในอดีตจึงควรได้รับการอนุรักษ์ และปรับปรุงลักษณะเฉพาะทางกายภาพไว้ นอกจากนี้คณะผู้วิจัยยังเสนอให้มีการอนุรักษ์ และปรับปรุงพื้นที่บริเวณกำแพงเมืองและป้อมปืนพื้นที่กรุงรัตนกสินทร์ ฝั่งธนบุรีและพระนคร เช่น ค่ายมื่นโยบายนและมাত্রากการในการจัดระเบียบชุมชนทั้งบ้านเรือน ร้านค้า อาคารสาธารณะริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสองฝั่ง นอกจากนี้ควรมีระเบียบข้อบังคับในการปรับปรุงพื้นที่ในเขตอนุรักษ์หรือเปลี่ยนแปลงลักษณะอาคารและการใช้สอย ตลอดจนส่งเสริมการท่องเที่ยวในกรุงรัตนกสินทร์บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองในฝั่งธนบุรี (จุฬารวิจัย, 2532: 5-6)

สุวัฒน์ คุ้มวงษ์ (2525: ก-ข) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาบริเวณโบราณสถานเพื่อประกอบการวางแผนพัฒนาเมือง : เทศบาลเมือง นครศรีอยุธยา เป็นการศึกษาถึงสภาพอดีตและปัจจุบันคุณค่าความสำคัญและปัญหาของบริเวณโบราณสถานเพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์พัฒนาบริเวณโบราณสถาน และนำผลจากการศึกษาไปประกอบการตัดสินใจในการวางแผนพัฒนาเมืองจากการศึกษาพบว่า เทศบาลเมืองนครศรีอยุธยาและบริเวณเกี่ยวเนื่องมีโบราณสถานจำนวน 188 แห่ง ทำให้หน่วยงานของรัฐไม่มีงบประมาณพอที่จะดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาทั้งใน

ด้านการบูรณะ ดูแลรักษา และการปลูกฝังค่านิยมที่ดีแก่ประชาชน การขยายตัวของเมือง ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมทำให้ประชาชนไม่สนใจบริเวณโบราณสถาน เป็นผลให้โบราณสถานถูกประชิด บุกรุก และถูกทำลาย ซึ่งปัญหาดังกล่าวส่งผลกระทบต่อท้องที่ที่ยาวที่ขึ้นอยู่กับโบราณสถานเป็นสำคัญ นโยบายการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณโบราณสถานจึงควรให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมแบ่งเบาภาระการอนุรักษ์ และพัฒนาบริเวณโบราณสถานจากหน่วยงานของรัฐ โดยมีแนวทางและมาตรการแบ่งเป็น 7 แนวทางคือ 1) ให้การศึกษา ประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ การอนุรักษ์โบราณสถาน 2) การแบ่งกลุ่มโบราณสถานจัดระดับคุณค่า ความสำคัญและระดับการได้รับการอนุรักษ์พัฒนา 3) การจัดระเบียบการใช้ที่ดิน และสภาพแวดล้อมชุมชน 4) การส่งเสริมกิจกรรมประเพณีและศิลปวัฒนธรรม 5) การจัดระบบสาธารณูปโภค, สาธารณูปการ 6) การจัดระบบการท่องเที่ยว 7) ข้อเสนอแนะการอนุรักษ์ พัฒน่าย่านโบราณสถานในเทศบาล นครศรีอยุธยา การศึกษาทั้งหมดนี้สามารถนำไปใช้เพื่อวางแผนการอนุรักษ์พัฒนาบริเวณโบราณสถานในเทศบาลนครศรีอยุธยา

วิชัย ตันกิตติกร (2526: 1-125) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัญหาการลักลอบขุดทำลาย แหล่งโบราณคดี ผู้วิจัยได้วิจัยเชิงประวัติศาสตร์ศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการดูแลรักษาโบราณคดี ศิลปวัตถุของไทยในแง่ของการพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์ศิลปโบราณวัตถุสถาน กฎหมายการท่องเที่ยว ปัญหาที่ทำให้เกิดการลักลอบขุด แยกออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. ค่านิยมอันสังคมไทยเรื่องของเก่า
2. การให้ความสำคัญกับงานโบราณคดีของหน่วยงานชั้นสูง
3. หลักประกันทางสังคมของกลุ่มผู้ลักลอบขุด

ผลจากการวิจัยนี้เพื่อหาสาเหตุในการลักลอบขุดทำลายแหล่งโบราณคดีและหาทางป้องกัน

อุดม อินทรสุวรรณ (2530: 1-52) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์โบราณสถานกับการท่องเที่ยวในเขตอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงลักษณะ ความสำคัญ การอนุรักษ์โบราณสถาน ที่เกี่ยวข้องกับสภาวะการท่องเที่ยวในปัจจุบันของจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งแยกออกเป็นสภาพปัญหาในปัจจุบันแนวทางการพัฒนาโดยแบ่งออกเป็น 4 ด้าน คือ 1. การปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ 2. การให้บริการสื่อความหมาย 3. การให้บริการต่อนักท่องเที่ยว 4. การประชาสัมพันธ์ ผลของการวิจัยเพื่อนำไปปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวในเขตอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์

นิตยา บุญเสริมสุขเจริญ (2527: 1-118) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์เอกสารไทยโบราณผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการซ่อมและสงวนรักษาโบราณศิลปวัตถุ การปฏิบัติการซ่อมสงวนรักษาเอกสารไทยโบราณซึ่งแยกตามหลักๆใหญ่ ๆ ได้ดังนี้ คือ

1. การศึกษาปัญหาที่ก่อให้เกิดการชำรุดของวัตถุ
2. หาวิธีจัดปัญหาด้วยวิธีการที่เหมาะสม ขึ้นอยู่กับชนิดของวัตถุและปัญหาการชำรุด
3. ทำการรักษา โดยการเลือกวิธีการและเคมีภัณฑ์ที่เหมาะสม ที่จะต้องป้องกันการลุกลาม หรือหยุดยั้งการชำรุดที่จะเกิดขึ้น
4. หาวิธีการป้องกันมิให้เกิดการชำรุดต่อไปได้อีก โดยเลือกวิธีการและเคมีภัณฑ์ที่เหมาะสมกับวัตถุประเภทนั้น ๆ
5. เก็บรักษาในที่ที่ปลอดภัย คือ เก็บไว้ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและถูกต้องกับประเภทวัตถุนั้น

จากการศึกษาทำให้รู้ถึงวิธีการอนุรักษ์เอกสารไทยโบราณในลักษณะต่าง ๆ เพื่อหาวิธีการใหม่ ๆ ในการอนุรักษ์ต่อไป

วชิราภรณ์ อมฤตนันท์ (2530: 47-57) ได้วิจัยเรื่อง การเปรียบเทียบค่านิยมเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย กับนักศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญณจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยคือ พฤติกรรมในการอนุรักษ์โบราณสถานของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย และนักศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญโดยศึกษากับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายชั้น ม. 6 จำนวน 50 คน และนักศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญระดับ 5 จำนวน 50 คน ผลการวิจัย พบว่า ระดับค่านิยม และพฤติกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานของนักเรียนมัศึกษามีค่านิยมเชิงนี้มาน โดยมีค่าคะแนนร้อยละ 77 นักศึกษาผู้ใหญ่มีค่าเฉลี่ยคะแนนร้อยละ 75 ส่วนระดับพฤติกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานของนักเรียนมัธยมศึกษา มีพฤติกรรมพึงประสงค์โดยมีค่าเฉลี่ยคะแนนร้อยละ 74 นักศึกษาผู้ใหญ่มีค่าเฉลี่ยคะแนนร้อยละ 75 ผลการเปรียบเทียบเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานของนักเรียนมัศึกษากับนักศึกษผู้ใหญ่ ผลปรากฏว่า มีค่านิยมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

สมชาย สุวรรณจักร (2528: ก-ข) ได้วิจัยเรื่อง ความรู้และความคิดเห็นในการอนุรักษ์โบราณสถานของครูในจังหวัดสุโขทัย โดยมุ่งศึกษาความรู้และความคิดเห็นของครูใน

จังหวัดสุราษฎร์ 360 คน ผลการวิจัยพบว่า ครูมีความรู้เรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานในระดับปานกลาง ครูชายและครูหญิงมีความรู้ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ครูที่แตกต่างกันทางด้านวุฒิทางการศึกษา และเขตที่ตั้งของโรงเรียน มีความรู้แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 โดยครูที่มีวุฒิการศึกษาสูงกว่าปริญญาตรี หรือปริญญาตรี มีความรู้มากกว่าครูที่มีวุฒิการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี ครูที่สอนในเขตที่มีโบราณสถาน มีความรู้มากกว่าครูที่สอนในเขตที่ไม่มีโบราณสถาน และครูที่สอนในระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน มีความรู้แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ครูมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานในระดับเห็นด้วย ครูที่สอนในเขตที่ตั้งของโรงเรียนแตกต่างกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยครูที่สอนในเขตที่มีโบราณสถาน มีความคิดเห็นในทางสนับสนุนมากกว่าครูที่สอนในเขตที่ไม่มีโบราณสถาน ครูที่แตกต่างกันด้านเพศ วุฒิการศึกษา และระดับการศึกษาที่สอน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ครูมีความคิดเห็นว่าการจัดให้มีการสอนวิชาอนุรักษ์โบราณสถานในทุกระดับชั้นเป็นวิชาบังคับ สำหรับความรู้และความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานมีความสัมพันธ์กันเชิงบวก ที่ระดับความมีนัยสำคัญ .01 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.34 ในปริมาณความสัมพันธ์ไม่มากนัก ร้อยละ 11.56

เพยาวี ไวยวิโรจน์ (2530: ง) ได้วิจัยเรื่อง ปัญหาของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาเจตคติต่อการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาของครูสังคมศึกษา ในการพัฒนาเจตคติต่อการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา ในเขตการศึกษา 6 ในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน และด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ผลการวิจัยพบว่า ครูสังคมศึกษา 350 คน จากโรงเรียนมัธยมศึกษา 48 แห่งในเขตการศึกษา 6 มีปัญหาปานกลาง ในการพัฒนาเจตคติต่อการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา ทั้งด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน และด้านจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ปัญหาด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียนพบว่า มีปัญหามากดังนี้ 1. แหล่งวิทยากรส่วนใหญ่อยู่ในกรุงเทพฯ ครูในต่างจังหวัดไม่สะดวกในการยืมสื่อการสอนไปใช้ 2. โรงเรียนขาดงบประมาณในการจัดซื้อสื่อการสอน เพื่อพัฒนาเจตคติต่อการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุของนักเรียน 3. นักเรียนขาดทักษะในการวิเคราะห์วิจารณ์และนักเรียนไม่สนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับโบราณสถานและศิลปโบราณวัตถุ 4. เนื้อหาในหลักสูตรสังคมศึกษามีมาก แต่เนื้อหาเกี่ยวกับการพัฒนา

เจตคติต่อการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุโดยตรงมีน้อยเกินไป ทำให้การพัฒนาเจตคติต่อการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุทำได้ยาก 5. วัตถุประสงค์ของหลักสูตรไม่ได้เน้นการพัฒนาเจตคติต่อการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ 6. เวลาเรียนมีจำกัดและการสอนเน้นเนื้อหาวิชาในหลักสูตรทำให้การสอดแทรกการพัฒนาเจตคติต่อการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุทำได้ยาก 7. การประเมินพฤติกรรมของนักเรียนที่แสดงเจตคติต่อการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุทำได้ยาก รายละเอียดเกี่ยวกับปัญหาด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรพบว่ามีปัญหามากดังต่อไปนี้ 1. โรงเรียนขาดครูหรือผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการจัดกิจกรรมเพื่อการพัฒนาเจตคติการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ และขาดความร่วมมือของครูและนักเรียนในการจัดกิจกรรมบาเพ็ญประโยชน์ 2. นักเรียนจำนวนมากไม่มีโอกาสเข้าร่วมชุมนุมอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ ดังนั้น จึงขาดกำลังนักเรียนในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร 3. นักเรียนส่วนใหญ่ขาดเงินที่จะเข้าร่วมกิจกรรมทัศนศึกษาและการจัดทัศนศึกษาส่วนใหญ่เน้นการเที่ยวชมสถานที่มากกว่าการพัฒนาเจตคติต่อการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ

งานวิจัยในประเทศ

โจคิลเลโท (Jokileto, 1986: 49/03C) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ประวัติการอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรม : การมีส่วนร่วม เสนอความคิดของ อังกฤษ เยอรมัน และอิตาลี ต่อความคิดสำหรับนานาชาติในการอนุรักษ์สมบัติทางวัฒนธรรม (A History of Architectural Conservation : The Contribution of English, French, German and Italian Thought Towards an International Approach to the Conservation of Cultural Property) ความมุ่งหมายของการวิจัยคือ การสำรวจประวัติศาสตร์และพัฒนาการของปรัชญาหลักแห่งชาติ เช่น ปรัชญาต่าง ๆ ของอิตาลี อังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมัน ที่เกี่ยวกับอาคารเก่าทางประวัติศาสตร์ อนุสาวรีย์ และสถานที่อื่น ๆ เป็นการปลูกฝังข้ามชาติเกี่ยวกับความคิดและหลักการต่าง ๆ ที่มีต่อการอนุรักษ์สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ การวิจัยนี้ศึกษาเฉพาะกรณีอย่างลึกซึ้งซึ่งรวมห้ากรณีด้วยกัน เพื่อเป็นตัวอย่างในการอนุรักษ์อาคารทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ สถานที่ คอลอสเซียม (Colosseum) ในกรุงโรม โบสถ์ไนกีแห่งกรุงเอเธนส์ (The temple of Athena Nike) ในกรุงเอเธนส์, วิหารดูแรม (Durham Cathedral) ในอังกฤษ วิหารแมคดีบูร์ก (Magdeburg Cathedral) ในปรัสเซีย และอาคารมาเดอลีนแห่ง

เวสเลย์ (The Madeleine in Vezelay) ในฝรั่งเศส การวิจัยนี้ดำเนินไปจากยุคฟื้นฟู
 วิทยาการ (Renaissance) ในอิตาลี จนกระทั่งถึงยุคหลังสงครามโลก ครั้งที่ 2 และมีการแยก
 ให้เห็นความแตกต่างระหว่างวิธีการดั้งเดิมในการอนุรักษ์อนุสาวรีย์ทางประวัติศาสตร์ การฟื้นฟู
 แบบโรแมนติกเรสทอเรชัน (Romantic Restoration) ในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ
 (Renaissance) ในอิตาลี ซึ่งพัฒนาขึ้นในศตวรรษที่ 19 (อ้างจาก ซิงเกิล, สก็อตต์, เมอริมี
 และว็อลเลท เลอ ดูค) (Schinkel, Scott, Merimee, Viollet - Le - Duc) และ
 ทฤษฎีการอนุรักษ์ ดูแลรักษาสมาคมใหม่ ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของผลการประเมินอย่างเปรียบเทียบงาน
 ศิลปะอันเชิงสุนทรียภาพ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ และประโยชน์ใช้สอยซึ่งกระทบต่อเนื่องกันมาใน
 ประวัติศาสตร์ (อ้างจาก รีล, อาร์แกนและแบรนด์) (Riegl, Argan, Brandi) และมี
 ปรากฏานปฏิญาณแห่งนครเวนิส (1964) ซึ่งอยู่ในนโยบายของ ICCROM และ ICOMOS

เลเวโต (Leveto, 1985: DAI 47/02A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปราสาทเซพรีโอ:
 สถาปัตยกรรมและภาพเขียน (อิตาลี) (Castel Seprio : Architecture and Painting
 (Italy)) ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการค้นพบภาพเขียนบนฝาผนังในปี 1944 ที่หอหลังคาโค้งด้าน
 ตะวันออกของโบสถ์เซนต์มาเรีย (S. Maria) ที่ปราสาทเซพรีโอ (Castel Seprio) ใน
 ตอนเหนือของประเทศอิตาลี ผู้วิจัยได้เริ่มต้นศึกษาเกี่ยวกับการโต้แย้งรุนแรงในประวัติศาสตร์ศิลปะ
 สมัยกลางและสมัยไบแซนไทน์ (Medieval and Byzantine art) โดยศึกษาภาพเขียนชั้นยอดที่
 มีส่วนเกี่ยวข้องกับศิลปินจากกรีกตะวันออก และทฤษฎีต่าง ๆ ที่ขัดแย้งกัน เพื่ออธิบายการปรากฏ
 ตัวของศิลปินเหล่านั้นซึ่งโลกตะวันตก ภาพเขียนต่าง ๆ เหล่านี้คงเขียนขึ้นในวาระต่าง ๆ กัน
 จากศตวรรษที่ 6 ถึงศตวรรษที่ 10 ปัญหาหนึ่งเกี่ยวกับต้นกำเนิดของภาพเขียนเหล่านั้นยังหาข้อยุติ
 ไม่ได้ งานวิจัยที่ผ่านมาส่วนใหญ่ศึกษาโดยเน้นที่สไตล์ของภาพเขียน วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ศึกษา
 โดยเน้นครอบคลุมตั้งแต่หลักฐานจากเอกสาร สถาปัตยกรรม เทคนิคการเขียนภาพ จินตภาพใน
 การเขียน และสไตล์ การวิจัยที่หาเกี่ยวข้องกับการฟื้นฟู และการขุดค้นอนุสาวรีย์ ซึ่งเป็นการ
 หาหลักฐานและสิ่งเกิดอย่างละเอียดถี่ถ้วน เป็นครั้งแรกซึ่งยังไม่มีใครค้นพบ โดยพยายามที่จะ
 วิเคราะห์ปราสาทเซพรีโออย่างเป็นรูปธรรม และด้วยวิธีการวิทยาศาสตร์ มีการเก็บไม้และปูน
 เอาไปวิเคราะห์ด้วยคาร์บอน 14 เพื่อหาอายุทางโบราณคดี ผลการวิเคราะห์อายุต่าง ๆ
 ล้วนสัมพันธ์กันหมดทุก ๆ เรื่อง และเมื่อเปรียบเทียบหลักฐานทางสถาปัตยกรรมของอนุสาวรีย์อื่น
 ในซีกรีกตะวันออก ก็พบว่า มีความสัมพันธ์กันด้วย การพิจารณาเทคนิคการเขียนภาพยืนยันว่า

สิ่งก่อสร้างกับภาพเขียนที่ขึ้นในยุคสมัยเดียวกัน การศึกษาเทคนิคของการเขียนทำให้ทราบว่าพื้นที่ซึ่งหักพังไปทั้งสามแห่งในภาพผนังเป็นการพรรณนาภาพต่าง ๆ จากชีวประวัติเริ่มแรกของพระแม่ผู้บริสุทธิ์ ดังนั้น ภาพทั้งหมดคือเรื่องของพระแม่มาเรีย ซึ่งไม่ใช่เรื่องของพระเยซู พิจารณาโดยส่วนรวมในแง่ของประวัติศาสตร์ปรากฏว่า มีส่วนเกี่ยวข้องกับความคิดในทางศาสนาของราชวงศ์คาโรลของฝรั่งเศส เมื่อพิจารณาใหม่อีกครั้งหนึ่ง ในเชิงประวัติศาสตร์ปรากฏว่าปราสาทเซปรีโอสสมัยแรก ๆ นั้น น่าจะมีชื่อเสียงภายใต้ราชวงศ์คาโรลิ่งเจียนครองฝรั่งเศสระหว่างประมาณ ปี ค.ศ. 751-987 ความเกี่ยวพันระหว่างปราสาทเซปรีโอกับราชสำนักคาโรลิ่งเจียน อาจจะผ่านมาจากเมืองมิลาน หรือผ่านมาจากท่านเคาน์แห่งเซปรีโอ ในเชิงจินตภาพ พบว่า มีลักษณะแปลกๆ หม้อออกไปค่อนข้างจะเป็นสไตล์อิตาลี และท้ายสุดก็ยอมรับว่าเป็นฝีมือของศิลปินสองคน ซึ่งเป็นการปฏิเสธความเห็นที่ว่าความแตกต่างในสไตล์ของการเขียนภาพที่ปรากฏอยู่นั้น เป็น "อาการ" แสดงออกที่ต่าง ๆ กันในเชิงศิลปะ ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม และวิทยาศาสตร์ และการวิเคราะห์เชิงจินตภาพและสไตล์ของภาพผนังต่าง ๆ นำไปสู่การยืนยันที่ตรงจุด ซึ่งเชื่อได้ว่าเป็นยุคสมัยปลายศตวรรษที่ 8 หรือต้นศตวรรษที่ 9 มากที่สุดสำหรับภาพปูนเปียก (Fresco) ซึ่งเขียนอย่างมีชีวิตชีวาเพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งศิลปะอิตาลีสมัยกลาง

เลอวูเลท (Levulett, 1985: 3391-A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง สมัยก่อนประวัติศาสตร์เขตฮัมโบลท์ ตะวันตกเฉียงใต้ : การศึกษาพื้นที่โบราณสถานชายฝั่งทะเลในเขตอนุรักษณ์ป่าสงวนแห่งชาติคิงเรนจ์ (The Prehistory of Southwestern Humboldt County : A Study of Coastal Archaeological Sites in the King Range National Conservation Area) ได้ทำการวิจัยสำรวจทางโบราณคดี ในพื้นที่ที่ปกคลุมของเปลือกหอยในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติคิงเรนจ์ ทางตะวันตกเฉียงใต้ของฮัมโบลท์ รัฐแคลิฟอร์เนีย เป็นการค้นหาร่องรอยชีวิตแบบกินอยู่ง่าย ๆ ของชนพื้นเมืองที่มาตั้งรกราก ฤดูกาลที่ใช้พื้นที่ การเคลื่อนย้ายชั่วคราว แหล่งข้อมูลรวมถึง เรื่องสิ่งแวดล้อมชีวิตผู้คนในท้องถิ่น ภาษา และโบราณคดี การวิเคราะห์ทางโบราณคดี ศิลปวัตถุ สถาปัตยกรรมสัตว์น้ำสัตว์บกที่เลี้ยงลูกด้วยนม สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ ชายฝั่ง ซากของปลาและสัตว์มีกระดูกสันหลังที่ยังเหลืออยู่ การวิจัยแสดงให้เห็นกระบวนการปรุงอาหารและที่อยู่อาศัย ซึ่งมนุษย์เข้ามาอยู่เป็นเวลาฤดูใบไม้ผลิและฤดูร้อน การตั้งรกรากในเขต

ฮัมโบลท์ ตะวันตกเฉียงใต้ แสดงให้เห็นการใช้ทรัพยากรชายฝั่งที่ละน้อย และการใช้สถานที่ทางโบราณคดีที่ละน้อยในสมัยตั้งแต่ 2,500 ปี ก่อนประวัติศาสตร์ ถึงยุคเริ่มประวัติศาสตร์

เทลเลอร์ (Tellier 1984: 2363-A) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างผลงานทางศิลปะกับความเข้าใจซาบซึ้งในศิลปะของผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ทางประวัติศาสตร์ (The Significance of The History Museum as a Resource for Art Appreciation) วัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อต้องการทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างผลงานทางศิลปะกับความซาบซึ้งในศิลปะของผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ทางประวัติศาสตร์โอไฮโอ ในเมืองโคลัมบัส มลรัฐโอไฮโอ ผลการวิจัยพบว่า ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ยังไม่สามารถเข้าใจถึงผลงานที่แสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์ได้อย่างชัดเจนทุกชั้น ทางพิพิธภัณฑ์ควรจัดให้มีการอบรมความรู้เกี่ยวกับผลงานศิลปะให้แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนมีความเข้าใจและมีความซาบซึ้งในศิลปะมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม พิพิธภัณฑ์ก็นับว่าเป็นแหล่งที่มีประโยชน์ต่อการสร้างเสริมความซาบซึ้งในศิลปะให้กับประชาชนได้มากที่สุด

เบอร์นี (1986: 2103-A) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การเปรียบเทียบความรู้และการรับรู้เกี่ยวกับชีวิตสัตว์และการอนุรักษ์ที่มีผลจากการศึกษานอกสถานที่ ณ พิพิธภัณฑ์สถานทางธรรมชาติ เขตลอสแอนเจลิสและสวนสัตว์ลอสแอนเจลิส (A Comparative Study of Children's Perceptions and Knowledge of Wild Life and Conservation as They relate to Field Trip Experience at the Los Angeles County Museum of Natural History and the Los Angeles Zoo) วัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้คือ ศึกษาถึงการรับรู้ของเด็กเกรด 6 เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์และสภาพสังคมสิ่งแวดล้อมว่า อาจมีผลกระทบต่อการเรียนรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับการปรับตัวของสัตว์ ตระกูลสัตว์ การอนุรักษ์สัตว์ป่า และข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับสัตว์ป่า การวิจัยครั้งนี้ตั้งสมมติฐานว่า นักศึกษาที่ได้รับการสอนอย่างเป็นทางการจะปรับตัวได้ดีกว่า และนักศึกษาที่เคยผ่านการชมนิทรรศการของพิพิธภัณฑ์จะมีข้อมูลพื้นฐานสมบูรณ์แบบและการรับรู้ดีกว่ากลุ่มที่มีประสบการณ์จากสวนสัตว์ อดิซซี่ เครื่องมือวัดที่เรียกว่า แซม SAM (Structural Adaptation Measure) และวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีมัลติ-แวกิเอต (multi-variate) และไควสแควร์ ดำเนินการวิจัยโดยเปรียบเทียบข้อมูลการเรียนการสอนโดยสัมภาษณ์ 48 คาถาม จากกลุ่มที่เรียนอย่างเป็นทางการกับกลุ่มที่เรียนอย่างไม่เป็นทางการ

กลุ่มตัวอย่าง 324 คน แบ่งเป็นกลุ่ม ๆ ละ 16 คน ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาที่ได้รับการสอน
อย่างเป็นทางการจะปรับตัวได้ดีกว่าอย่างเห็นได้ชัด และนักศึกษาที่เรียนรู้โดยมีข้อมูลพื้นฐาน
สมบูรณ์แบบจะมีการรับรู้ได้ดีกว่ากลุ่มที่เรียนอย่างไม่จริงจัง

จากการศึกษาความคิดเห็นของนักการศึกษา และงานวิจัยที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์
ศิลปกรรมและสมบัติวัฒนธรรมของชาติ ทั้งในประเทศและต่างประเทศดังกล่าวมาแล้ว จะเห็น
ได้ว่า การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมนั้นมีบทบาทสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึง การพัฒนาทาง เศรษฐกิจและสังคม
ในอดีต ซึ่งสะท้อนถึงอุดมการณ์ของชาติที่สืบทอดต่อกันมา การอนุรักษ์ศิลปโบราณวัตถุสถาน จึง
มีความสำคัญซึ่งควรจะมีการถ่ายทอดไปสู่ประชาชน และอนุชนรุ่นหลังๆให้มีความรู้ ความเข้าใจ
เกิดความรัก ความหวงแหน บำรุงรักษาตลอดจนไม่ทำลายโบราณสถาน และศิลปโบราณวัตถุ
เหล่านั้น ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรม อันมีค่าให้คงอยู่ตลอดไป